MUNTANYA

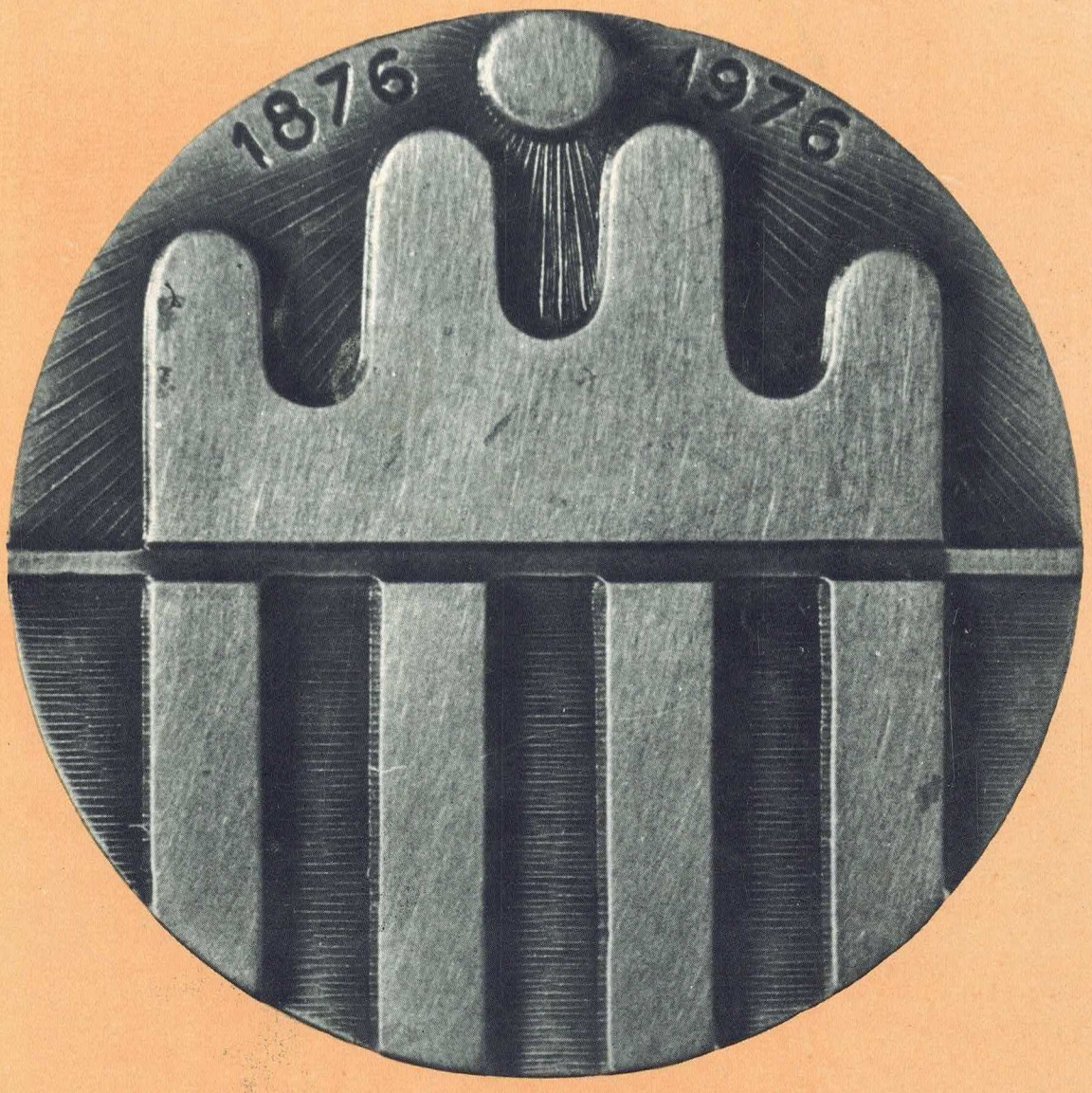

JUNY 1976

per a treballs manuals!

Tacks autoadhesius per les dues cares

®APLI

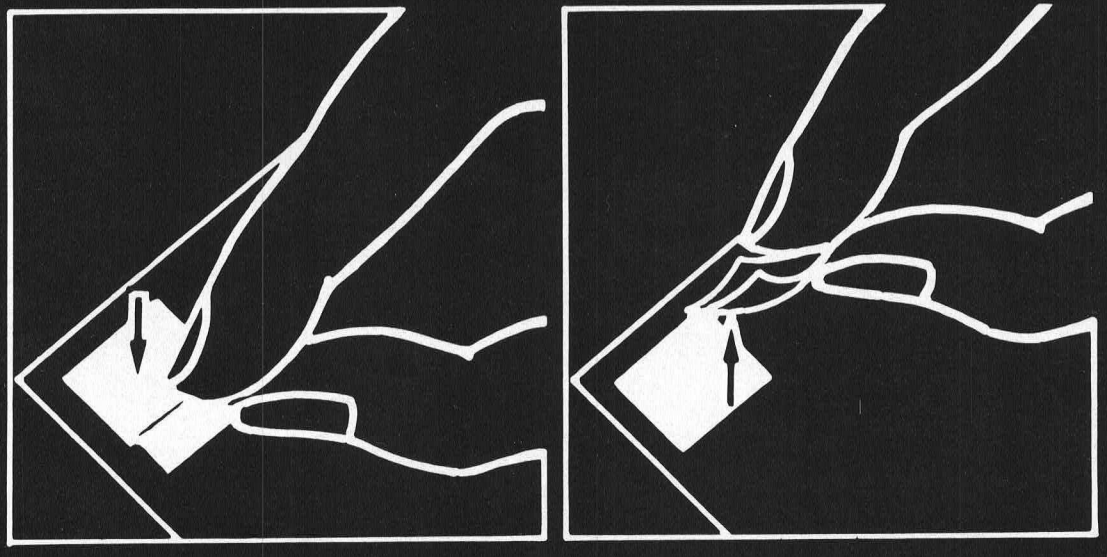

Els Tacks APLI autoadhesius per les dues cares són troços de paper adhesivat que serveixen per a enganxar tota mena de papers, cartrons, cromos, postals, fotografies, d'una manera neta i fàcil.

Demaneu-los a la vostra papereria habitual.

És un producte

CAPOSA
COMPANIA APLICACIONES PARA OFICINAS S.A.

Felicitem al
Centre Excursionista de Catalunya
en el seu centenari

Unim la nostra adhesió
a les moltes que la prestigiosa entitat
reb i reberà enguany

Que per a molts anys segueixi
amb entusiasme renovat
la seva missió de deportivitat,
cultura i civisme, que tan honoren
el nostre país.

Esports WITTY

SANTA EULALIA

AVUI, COM FA 40 ANYS,

ANUNCI PUBLICAT EN LA REVISTA
N.º 1 DE "L'ESQUI" L'ANY 1935 pel
"CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA"

SANTA EULÀLIA
ESPORTS

Sempre a l'avantguarda de les darreres novetats de materials per a l'esqui de neu!

PASSEIG de GRÀCIA, 93 - TEL. 215 06 74 - BARCELONA-8

ESTUDI SANTA EULALIA.-

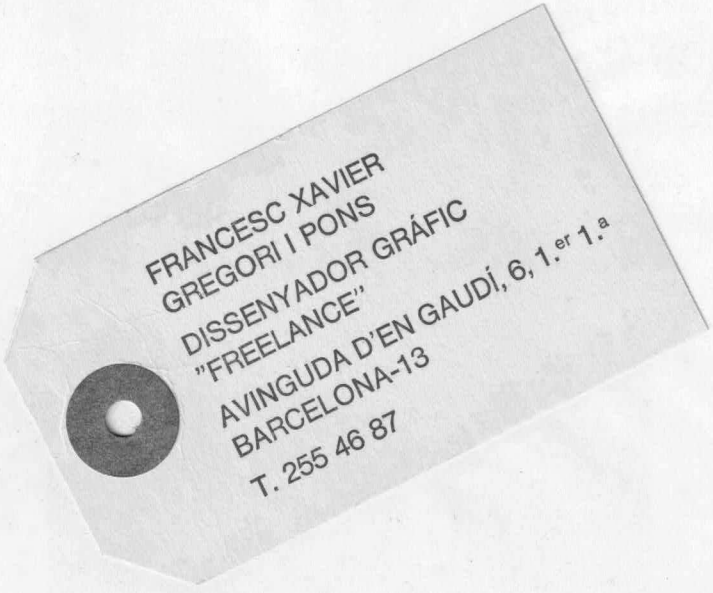

GRAFISME APLICAT · ART FINAL · FOTOGRAFIA

Llibre - homenatge

al

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Amb motiu de la celebració del centenari del Centre Excursionista de Catalunya, els escriptors i els artistes catalans han fet possible l'edició d'aquest llibre com homenatge al Centre que tant ha fet i ha significat per a la nostra cultura.

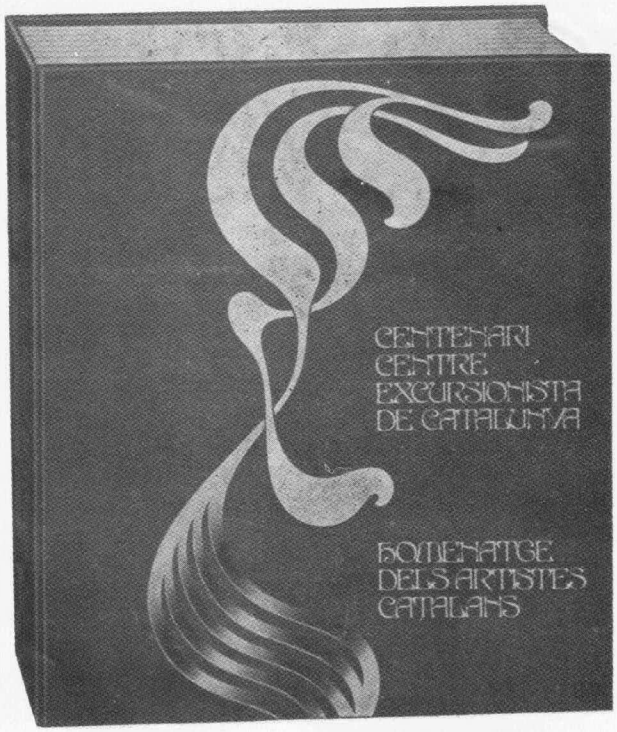

El llibre reprodueix les obres inèdites que els artistes plàstics han realitzat per a aquest homenatge, a la vegada que els textos -originals o antològics- dels nostres poetes i escriptors dedicats al Centre.

El contingut del volum s'ha dividit en tres parts: textos dels escriptors, estudi històric sobre activitats artístiques del Centre i reproducció de les obres dels artistes plàstics.
Després d'una introducció del President del Centre, Agustí Bou, es reprodueixen una sèrie de textos i poemes dels escriptors catalans — inèdits o antològics — que han tingut a bé collaborar en aquest homenatge. Aquests textos són de:

Alavedra, Joan
Espriu, Salvador
Foix, J. V.
Fuster, Joan
Garcés, Tomàs
Moll, Francesc de B.
Oliver, Joan (Pere Quart)
Roig i Llop, Tomàs
Sanchis i Guarner, Manel
Torres, Estanislau
Triadú, Joan
Vallverdú, Josep
Vila, Pau

La segona part del llibre la constitueix un resum històric dels principals esdeveniments culturals promoguts pel Centre i de les diverses accions desenvolupades per tal de millorar el coneixement i la conservació del patrimoni artístic i cultural del nostre poble. D'aquest breu assaig se n'ha ocupat Francesc Miralles.
Finalment, el llibre reprodueix l'obra que cada artista plàstic ha realitzat per a aquest homenatge. La reproducció en color va acompanyada d'una fotografia de l'autor i d'una nota biogràfica escrita especialment per a la present ocasió. Les dites notes biogràfiques les han redactades: Josep Bracons, Antònia Camps, Josep Corredor-Matheos, Carles Dorico, Eulàlia Janer, Francesc Fontbona, Francesc Miralles, Glòria Picazo, Rosa Queralt, Rosa-Maria Subirana i Joan-Ramon Triadó. Els artistes participants són:

Abelló, Joan
Ager, Rosell
Aguadé, Carme
Aguilar, Sergí
Aguilar Moré, Ramon
Albertí, Josep
Alcoy, Eduard
Aldomà, Artur
Aleix, Montserrat
Alumà, Jordi
Amat, Josep
Andreu Fresquet, Jordi
Ansesa, Enric
Argimon, Daniel
Arranz Bravo - Bartolozzi
Artigau, Francesc
Asensio, Teo
Ayneto, Josep
Badia, Sebastià
Barnadas, Ramon
Bea, Manuel
Berniz, Pascual
Beulas, Josep
Blanch, Xavier
Blasco, Sixte
Bonet i Giné, Romà
Bosch-Roger, Emili
Braut, Encarnació
Brotat, Joan
Brull, Josep Maria
Bueno, Pascual
Busom, Simó
Busquets, Josep
Cabané, Joaquim
Capdevila, Manuel
Carbó Berthold, Gustau
Carbonell, Xavier
Cardona Torrandell, Armand
Casacuberta, Jordi
Casademont, Francesc d'A.
Casaus, Jesús
Castañeda, Emília
Clapera Mayà, Joan
Claret, Joan
Clavé, Antoni
Coll Bardolet, Josep
Cuixart, Modest
Curós, Jordi
Dalí, Salvador
Duran, Rafael
Durancamps
Español Viñas, Agustí
Esplá, Ignacio
Espriu, Francesc
Estrada Vilarrasa, Albert
Estradera, Antoni
Faber, Will
Faixó, Jaume
Ferran, Ramon
Figueras, Alfred
Fita, Domènec
Florit, Josep Lluís
Flotats, Lluís
Fornells-Pla, Francesc
Fresquet, Guillem
Garcia-Llort
Garcia Vilella
Garola, Juli
Gastó, Pere
Gelabert, Antoni
Genovart, Jaume
Grau-Garriga, Josep
Griera, Rafael
Guardiola, Rosario
Gudiol, Montserrat
Guinovart, Josep
Guitart, Francesc
Gussinyé, Pere
Hernández Pijuan, Joan
Hurtuna, Josep
Ibarz, Miquel
Jansana, Josep Oriol
Jassans, Josep Salvadó
Jassans, Miquel Salvadó
Jordana, Pere
Jordi
Llimona, Núria
Lloveras, Frederic
Llovet, Ramon
Martí Aragonès, Joan
Martí, Marcel
Miró, Joan
Morató Aragonès, Josep M.
Morera, Glòria
Mundó, Ignasi
Munill, Antoni
Muxart, Jaume
Navarro, Llucià
Olivé, Ceferí
Ortuño, Robert
Pagans Montsalvatje, J.
Pericot, Jordi
Pessa, Lluís
Pichot, Antoni - "Pitxot"
Pichot, Ramon
Plana, Miquel
Planell, Carles
Porta, Enric
Pruna, Pere
Puig, August
Puigdengolas, Josep
Puiggròs, Pere
Ràfols Casamada, Albert
Raventós, M. Assumpció
Rebull, Joan
Ribot, Núria
Rifà, Joan
Rio, Agustí
Roca-Sastre, Josep
Rollan, Jordi
Roura, Lluís
Rovira, Joan
Rubio, Mariano
Sadurní, Antoni M.
Sala, Gerard
Sanvisens, Ramon
Saumells, Lluís M.
Sayol, Tomàs
Serra, Carme
Serra, Rosa
Sisquella, Conxita
Subirachs, Josep M.
Surós, Santi
Tàpies, Antoni
Tharrats, Joan-Josep
Todó, Francesc
Torres Monso, Francesc
Tortras, Núria
Vallès, Evarist
Vallès, Romà
Vayreda C., Josep M.
Vayreda Trullol, Lluís
Vergesgrau, Josep
Vich, Maria
Vila Arrufat, Antoni
Vilà-Cañellas, Josep M.
Vila Grau, Joan
Vilà Moncau, Joan
Vilacasas
Villèlia, Moisès
Vives-Fierro, Antoni
Xargay, Emília

CARACTERÍSTIQUES DE L'OBRA
Mida: 28,7 × 25 cm
Pàgines: 360
Reproduccions en color: 158
Reproduccions en negre: 162
Enquadernat en tela

HOMENATGE
DELS ARTISTES CATALANS AL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

De les obres presentades, 60 son litografies, de les quals s'han editat sèries de 100.

Relació del contingut de les carpetes de litografies:

1 - Coll Bardolet, Josep
Durancamps
Mundó, Ignasi
Munill, Antoni
Serra, Rosa

2 - Bueno, Pascual
Casaus, Jesús
Llimona, Nuria
Pruna, Pere
Vilà Moncau, Joan

3 - Flotats, Lluís
Morató Aragonés, Josep M.ª
Plana, Miquel
Rebull, Joan
Vayreda C., Josep M.ª

4 - Aguilar Moré, Ramón
Curós, Jordi
Gudiol, Montserrat
Rio, Agustí
Roca-Sastre, Josep

5 - Argimón, Daniel
Bea, Manuel
Ferràn, Ramon
Grau-Garriga, Josep
Hurtuna, Josep

6 - García Vilella
Jordi
Pichot, Antoni "Pitxot"
Tharrats, Joan-Josep
Xargai, Emilia

7 - Alumà, Jordi
Fita, Domènec
Ibarz, Miquel
Muxart, Jaume
Subirachs, Josep M.ª

8 - Arranz Bravo-Bartolozzi
Capdevila, Manuel
Cardona Torrandell, A.
Rollàn, Jordi
Lloveras, Frederic

9 - Puig, August
Fornells-Plà, F.
Martí, Marcel
Navarro, Llucià
Todó, Francesc

10 - Alcoy, Eduard
Andreu Fresquet, Jordi
Guinovart, Josep
Puiggròs, Pere
Sisquella, Conxita

11 - Artigau, Francesc
Claret, Joan
Genovart, Jaume
Sala, Gerard
Ràfols Casamada, Albert

12 - Carbó Berthold, G.
Hernandez Pijuan, J.
Pericot, Jordi
Vilacasas
Villèlia, Moisès

P. V. P.: 30.000,- Pts/carpeta
Socis Centre: condicions especials

Informació: Secretaria del Centre Excursionista de Catalunya
Sr. Martí March i Reñé
Gral. Mitre, 13, 1.er, 3.ª - Tel. 204 01 42

Per la compra d'una carpeta
s'obsequiarà amb un llibre de l'Homenatge

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Any C Núm. 685 Vol. 86

Juny de 1976 Diposit Legal B. 545 - 1958

Sumari

	Editorial	114
Josep Iglésies	**Excursionisme i gaudi estètic**	115
Miquel Coll i Alentorn	**Pere el Gran, protagonista de la primera al Canigó**	125
Lluís Belvis i del Rio	**Algunes mesures de protecció contra els llamps**	129
Josep Nuet i Badia	**Contribució al coneixement de la flora dels Bufadors de Babi (Ripollès)**	133
Joan-Enric Farreny	**Terradets, altre cop**	142
Hilari Sanz i Gonel	**El bosc**	144
Antoni Torcal	**VII Gran premi Sant Joan de l'Erm**	152
Marta Casulleres	**El Sant Graal a Sant Joan de l'Erm**	154
Andreu P. Vara	**Montserrat - W. I.**	155
Jordi Perelló i Gilberga	**Quan Espot encara no era Super**	158
Francesc Sàbat	**L'escalada a Amitges**	160
Ramon Vinyeta	**Els arbres descomunals en els nostres paisatges (Les alzines)**	164
	Crònica del Centre	167
Ramon Pujol i Alsina	**Projecció del film "Les horizons gagnés"**	167
	Recepció d'entitats excursionistes.	167
	XIII Festa de la Canço de Muntanya	168
	Trobada al Canigó.	168
	L'escultor J. M. Subirachs.	170
	Donatius pro-Centenari	171
	Col.locació del retrat d'Eduard Vidal i Riba, a la Sala d'Actes	172
	Crònica	173
	Exposició de columbaris, colomers i palomeres de Catalunya	173
	Sopar dels Muntanyencs	173
	Festa de Maig de les Lletres Catalanes. Homenatge a Pau Vila.	174
	Ascensió al cim del Makalu	174
	Aplec commemoratiu del Centenari	175
	En la mort de Joan Enric Farreny	175
	Bibliografia	176
Anna Borbonet	**Natura ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans**	176

Redacció i Administració:
Paradís, 10, Barcelona (2)
Tel. 318 62 20

Director en funcions: Anna Borbonet i Macià

Consell Assessor: Agustí Jolís i Felisart, Francesc Gurri i Serra, Jaume Fabrés i Amorós, Miquel Albert, Josep M. Sala

Assessor tècnic: Albert Jané

Maqueta: Josep Nuet

Secretària: Anna Borbonet

Comptador: Josep Velázquez Crespan

Publicitat: Lluís Puntís, Via Augusta, 47, 6.è Barcelona (6) Tel. 218 69 60

Col laboradors: Jaume Granell, Ramon Pujol i Alsina, Albert Oliveras, Hermenegild Carreté, Josep M. Sala Albareda, Agustí Jolís i Felisart, Josep Abril, David M. Aloy, Carles Macià, Enric Font, Josep Casanovas, Josep Girona, Modest Monlleó, Josep Velázquez Crespan

Subscripció; 300 pessetes anuals (sis exemplars) estranger, 400 pessetes; preu d'aquest exemplar, 55 pessetes (Comanda de números endarrerits a la redacció de la revista)

Impressió: Suimpa, Indústria, 110 Barcelona (13)

La revista "Muntanya" editada pel Centre Excursionista de Catalunya, es publica sense cap finalitat lucrativa.

Portada i contraportada: Anvers i revers de la medalla del centenari del Centre Excursionista de Catalunya, de Josep M. Subirachs.

Editorial

La Unió Internacional d'Associacions d'Alpinisme a Barcelona

La Unió Internacional d'Associacions d'Alpinisme, U.I.A.A., va acceptar la invitació del Centre Excursionista de Catalunya, de venir a marcar amb el seu Congrés anyal, l'adhesió i simpatia d'aquest alt organisme internacional —que té la seva central a Suïssa, a Ginebra— pel Centenari de la nostra institució.

Es natural que hagi estat la Federación Española de Montañismo (l'única entitat espanyola associada a la U.I.A.A.), qui hagi permès aquesta realització i ens n'hagi encomanat l'organització a nosaltres, deferència que hem d'agrairli tot i que la nostra majoria d'edat justifiqui de sobres tal atenció, a més d'haver-hi el precedent d'haver estat ja nosaltres mateixos els organitzadors, l'any 1935, del Congrés d'aquest organització internacional a la nostra ciutat, a part del fet que la nostra entitat ja assistí, com a invitat, a l'Assemblea de la U.I.A.A., celebrada a Ginebra l'agost de 1879, en la qual Ramon Arabia va portar la nostra representació.

Vol dir que les coses són el que són, a pesar de tots els pesars, pobreses d'esperit incloses. I el Centre Excursionista de Catalunya, continua pesant fort en el concert internacional dels nostres esports de muntanya, perquè cent anys d'esforç institucional d'alpinisme no és una qualitat que li sigui donada d'ostentar a cap altra organització ibèrica, incloent-hi la mateixa Federación Española de Montañismo.

I el nostre Centenari, que no és el centenari de l'Excursionisme Català, com equivocadament ha volgut significar una comissió paral·lela —indiscutiblement amb bona fe— ja que l'excursionisme català ja fa bastant més d'un segle que es produeix, encara que fos d'una manera espontània, com ho provaria l'ascensió possible del rei Pere el Gran, a la Pica del Canigó, el segle XIV. Però el que evidentment compta en aquests moments, és saber si no ha arribat l'hora de declarar la nostra majoria d'edat, amb l'entrada del nostre Centre Excursionista de Catalunya, com a membre amb plens drets, a la U.I.A.A., com recentment féu el Club Alpí Francès, tot i que la Federació Francesa de la Muntanya hi milités com a memebre actiu.

Perquè en el concert de canvis (democràtics i de reconeixement de nacionalitats regionals), que feliçment s'està veient al nostre país, s'hi afegeix una nova visió més acord amb l'autonomia i preponderància de les institucions que formen el vertader poble viu de l'Excursionisme i de l'Alpinisme.

La naturalesa de la marxa d'aquesta Assemblea General de la U.I.A.A. no ha permès d'incloure en els temes a discutir sinó aquells que van quedar pendents a l'anterior Assemblea de Salzburg de 1975. Però la reunió a Barcelona podrà haver servit per a deixar damunt la taula del Comitè Directiu algunes d'aquestes realitats de l'alpinisme a casa nostra. Cal dir que el primer interessat a revisar la situació de l'alpinisme hispànic hauria de ser la mateixa Federación Española de Montañismo, i plantejar tantes i tantes qüestions que el nostre país necessita en aquest ordre de coses: assegurances, cursets, protecció estatal sistemàtica, centres de capacitació a alta muntanya muntats seriosament i amb totes les garanties, disposició de l'Exèrcit per al salvament i evacuació d'accidentats, amb l'eficàcia que confereixen els mitjans moderns de què disposen altres països, atenció seriosa a la competició intersocial, i compte a evitar aquelles expedicions massa costoses i que, d'altra banda, no ens homologuen pas en el moment actual de l'alpinisme mundial.

El Centre Excursionista de Catalunya, després de donar la benvinguda més cordial al nostre estimat casal de la nostra estimada ciutat de Barcelona als senyors congressistes de la Unió Internacional d'Associacions d'Alpinisme, haurà tingut una bona ocasió de demanar la paraula i de fer sentir la seva veu.

Excursionisme i gaudi estètic

per **Josep Iglésies**

L'efusió estètica, sigui lírica, musical o plàstica, inspirada en un paisatge, un ambient natural o un clos rústic, i exposada en un poema, una composició musical, una pintura o un símbol escultòric, és solament un reflex, és a dir, un joc de convencionalismes verbals o signes escrits, traços, taques acolorides, ratlles o volums, que cerquen suggerir un estat d'ànim o un sentiment admiratiu. Totes les obres d'art són, evidentment, un artifici o un fruit d'habilitat. En canvi, l'efusió estètica indicada, sense artificis de cap mena, la pot viure directa, real i positiva l'excursionista, en el seu dominical vagabundeig per camins i dreceres, en el seu ascendir als pinacles de roca i el seu davallar a les tenebres dels avencs, és a dir, en contemplar realment —i penetrar-hi— el paisatge, l'ambient o clos inspirador de l'obra d art.

Tots sabem apreciar un panorama o un fenomen natural colpidor, però pocs podem explicar-nos amb encert i precisió el gaudi que experimentem contemplant-lo. S'esdevé que molt sovint els nostres millors sentiments els vivim sense extreure'n tot el seu sabor i sense adquirir-ne plena consciència, passant-hi sense deturar-nos a examinar-los amb la detenció apropiada. Ho fem, sobretot, quan vegetem instintivament sense aplicar literatura damunt de la vida. Amb remarca literària o en general artística, el sentiment pren més intensitat i hom té més consciència del seu sabor. La naturalesa no parla, sols suggereix i són pròpiament els literats i els artistes en general els que tenen la missió d'interpretar el seu suggeriment i explicar-nos-el. L'home, amb una intel·ligència verge o no alliçonada, no copsarà les mil subtilitats que es fan entenedores a qui ha estat degudament iniciat.

Per això, en la majoria de les avinenteses, l'home que habita la muntanya i la treballa, no gaudeix com ho fa l'excursionista culte amb la contemplació dels grans i petits espectacles naturals. La quotidianitat de les escenes els treu sabor d'exquisidesa. Hom s'acostuma a veure un determinat indret i l'esguard s'hi posa sense comprendre el gaudi que produeix a aquell que ho veu per primera vegada o molt de tant en tant. Influeix sobretot en el plaer contemplatiu la predisposició que un porta dins el seu esperit. Cadascú de nosaltres veu a l'exterior molt del que ha emmagatzemat a dins del seu cervell. Vessem ulls enfora moltes coses que hem anat congriant ulls endins, és a dir, dins la nostra ment. Això ens portaria a concloure que la poesia d'un paisatge la portem a dins i no fem altra cosa que aplicar-la a una geografia concreta. I aquesta conclusió contribueix a explicar que l'excursionista ciutadà, predisposat a l'amor de les coses naturals, gaudeix molt més davant d'un paisatge que el camperol, o almenys tingui una altra mena d'assaborir-lo diferent d'aquell que n'ha fet el seu medi ambient. Allò que constitueix el goig suprem per a l'excursionista és la tortura pel natural del país que ha de lluitar amb les seves abrupteses. El que és per a nosaltres poesia pot ésser un infern per al pagès o el més simple bosquerol.

Allò que portem a dins és en gran part literatura, pòsit que hi han deixat lectures, converses, lliçons rebudes, espectacles de mil menes que hem presenciat, tot pastat i cuinat pel nostre esperit, fent-ne una mena de **veure** particular, expressiu de la nostra singularitat intel·lectual. I, malgrat que ens calgui reconèixer la gran dosi de literatura que hi ha en el **viure** i el **veure** les coses comunes, tanmateix sovint la realitat és molt superior a la literatura si és que sabem degustar-la, puix en definitiva les bones lletres i el bon art no són altra cosa que una semblança o representació, de vegades un simple intent de còpia o almenys d'interpretació del món positiu. Si no tenen un basament real i són solamet abstracció, ni l'art, ni la literatura no poden surar i sostenir-se. Per a fer-nos entendre millor anem a aportar alguns exemples extrets de la nostra experiència excursionista. No es tracta de gestes espectaculars, sinó de coses que poden passar i estan a l'abast de qualsevol, però que són significatives del nostre exercici.

Recordem que amb uns professors alemanys, amb els quals fèiem una ascensió, vam arribar en uns darrers graons d'una alterositat on hi havia una petita vall completament closa. La dura pujada i la sufocació de la solellada havia interromput les subtils converses a què ens veníem lliurant. Acabàvem de penetrar al recés referit per un pont natural, obert en la roca, i ens deixàrem caure al seu ombriu sentint-nos físicament i espiritualment reconfortats, amb el cor lleuger i la ment alada. Assaboríem el repòs submergits dins la pau que exhalava aquell indret. La sensació d'altura i aïllament i la nitidat de l'atmosfera semblaven accentuar-se amb la cantúria que hi feien els ocells amagats entre l'arbreda. Els nostres ulls eren lliurats a la contemplació del joc de llum i d'ombres damunt dels grans cingles que ens encaixonaven i els múltiples tons de verd que oferia la vegetació. El nostre esperit es deixava penetrar cada vegada més per les harmòniques remors. Adés l'aire era condormit, adés es deixondia suau i lliscava fent onejar lleument el brancatge dels arbres i els arbusts amb un arpeig candorós. Quan el silenci semblava fer-se absolut, l'oïda el destriava encara com una melodia. Un esborronament deliciós ens percudia. Tots callàvem corpresos. Érem al llindar de l'èxtasi. Un dels professors va rompre el silenci en exclamar:

—Sembla que escoltem la **Simfonia Pastoral** de Beethoven o la naixenxa del dia del **Parsifal** de Ricard Wagner.

Vam replicar que, en tot cas, no escoltàvem una composició musical, sinó que la vivíem sense cap artifici i vam pledejar sobre el fet que allò que assaboríem, si algú tingués manya de copiar-ho en les notes d'un pentagrama, no dubtàvem que congregaria multituds en una sala de concerts i seria estimat com a sublim. Però a nosaltres ens havia estat donat de gustar-ho al natural, en brut

si voleu, i podíem copsar-ne tota l'autenticitat, sense art, ni artifici de cap mena, com un do regalat per la naturalesa. Per feliç que es mostrés l'artista que es proposés de reflectir-ho en refrecs d'un arquet damunt les cordes d'un violí o un violoncel, no arribaria mai a oferir la sublimitat real que nosaltres vivíem. La realitat era tanmateix superior a tota possibilitat de composició i d'interpretació.

Val a dir que, si no hagués estat la necessitat de repòs que ens havia obligat a deturar-nos, segurament aquell gaudi, que ens pervenia de trobar-nos submergits en aquella pau del recer alterós, no l'hauríem hagut. Moltes altres vegades havíem recorregut aquella vall penjada sense haver-li descobert el secret, però en aquella avinentesa una disposició especial d'esperit originava l'eclosió del sediment de mil músiques escoltades i mil lectures fins a retrovertir-nos a l'origen mateix del gaudi estètic. Després hem passat moltes altres vegades per la vall referida i no s'ha tornat a produir aquell moment màgic. Fins diria que l'indret ens ha semblat diferent i disminuït o almenys l'hem mirat amb uns ulls o un estat anímic divers del d'aquell dia. Havia fugit l'encís d'aquell recés?

Ve ara també al nostre pensament l'espectacle d'una pluja a la tardor que ens fou donat de contemplar, aixoplugats dins una balma esbatanada a la part més alta d'un cingle que corona una profunda vall. La gràcia estava en el fet que gairebé podíem dir que ens trobàvem posats al matejx nivell dels núvols que desprenien la pluja i que, si haguéssim allargat les mans juntes, els hauríem pogut munyir. Vèiem el raig múltiple de l'aigua de cantell estès en el buit de la clotada. Queia adeleradament, da-li que da-li, ben a pleret, amb persistència i el seguit de gotes que s'empaitaven verticalment dibuixava milions de fils com un serrell o una abundosa i llarga cabellera daurada totalment desplegada a plom que cobrís tot el fondal. Si es girava una mica d'oratge, els fils de pluja, paral·lels i tensos semblants a cordes d'una arpa, oscil·laven com polsats per dits invisibles. Els grans cingles s'havien tornat de color de bronze i oferien un viu contrast amb la blancor del cel i unes filagarses de boira que es congriaven al fons de la vall. Les grans boscúries constituïen veritables taques negres compactes, que iniciaven el seu derrocar-se sota els espadats. L'aire tempestuós s'anà fent més intens i recorria l'atmosfera, i el serrell de la pluja oscil·lava i es corbava amb major intensitat, i tot d'una, quan l'aire amainava, els fils líquids esdevenien de nou tensos sense perdre el furiós impuls de conduir l'aigua del cel a la terra. El caure de la pluja s'orquestrava com un delit de gaudi. De tant en tant, però, un llamp creuava l'espai, electritzava l'atmosfera, i la roca, on ens acollíem, semblava vibrar. Després un tro irat i sostingut semblava sacsejar tota la muntanya, rodolant paorosament amb ressons profunds d'una caverna a una altra. La pluja amainà. Es féu un esquinç en la cortina cèlica i per la clivella aparegué l'espectacle meravellós d'una gegantina cavalcada de núvols alterosos de tots colors empaitant-se sota una blavor resplendent. Allò era evidentment poesia. Fa una quarantena d'anys que va esdevenir-se. Si en devem haver vist, de pluges i de tempestes d'aleshores ençà! El nostre cos ha arreplegat aiguats a balquena, però recordem aquella pluja en tots els seus detalls i, si acluquem els ulls, ens sembla que ens ve als narius la bravada humida, la sentor de la terra àvida que xuclava l'aigua, l'esponera de les herbes xopes, el fullam i tiges de les quals em feia la illusió de veure reinflar com el cabell expandit d'una joveneta. Totes les interpretacions que en endavant hem escoltat de tempestes, totes les descripcions literàries d'aquest tema, totes les pintures amb cels revolts les hem associades a l'espectacle d'aquella tarda.

Volem contar-vos també la nostra primera fallida al Pirineu. El qui us parla és home del baix migdia i d'adolescent el nom màgic dels Pirineus l'enlluernava. No hi havia estat mai i, aprofitant unes vigílies de Nadal, amb un petit estol de companys, encara més inexperts que jo, ben irreflexivament ens vam proposar anar a passar la vetlla nadalenca al refugi del xalet d'Ull de Ter. Cap de nosaltres no arribava a vint anys. A Setcases ens volien dissuadir d'emprendre el camí i amb patètics advertiments ens van contar històries de vianants colgats per la neu, de cadàvers amb els rosaris entortolligats a les mans, trobats en desfer-se el blanc i geliu mantell. L'enteresa dels companys va començar a flaquejar, però partírem. El curs incipient del riu Ter s'esborrava sota l'alb mantell que cobria tota la muntanya. En arribar a la cruïlla de la Coma d'Orri vam cometre la gran esgarriada. El sender de la font del Saüc i el pla dels Hospitalets va ésser inadvertit i deixat. Entaforats per la Coma d'Orri, aviat tot senyal de sendera damunt la neu va desaparèixer. Vam començar a enfilar-nos sense camí, però una nevadeta va aturar el pas dels companys que es van negar a prosseguir. Molt assenyadament van tornar a Setcases. Solament dos ens vam entossudir a no defallir, enfonsant-nos de mans i peus al tou de la neu. Però a mitja ascensió per la cara sud del Gra de Fajol, els guants de pell que portava el meu amic amb la mullena se li havien glaçat i li produïen un dolor molt viu a les mans. En intentar llevar-se'ls se'ls va trobar arrapats a la carn. En trobar un aixopluc de pastor s'hi va quedar per reposar i entornar-se. Jo duia tota la temeritat i la illusió de la meva extrema inexperiència, i vaig seguir amunt aferrant-me en el dret pendent i amb el fred al moll dels ossos. Què em proposava amb una tal insensatesa? Potser intentava anar a dormir tot sol al refugi? Quina follia! Però seguia amunt, sense conformarme amb la fallida. De tant en tant, l'extenuació m'obligava a reposar. En prosseguir treia forces de flaquesa, i un estrany miralleig em feia pensar que ja tenia el cap de la carena a l'abast del meu fol! delit. Amunt, arrapant-me en la neu gelada, en algun cantell de roca sobresortint que

Vaig ascendir de nou al port de la Picada i hi vaig ésser fascinat per l'espectacle de la Maladeta, coronada pel bronze de les roques culminants. ▼

Foto: J. Nuet Badia

a través dels guants de llana semblava tallar-me les mans com un ganivet, amunt sempre! La fam i el cansament no aconseguiren vèncer el meu coratge insensat. Enfonsades les cames en la neu fins més amunt del genoll, ensopegant amb branques i pedres colgades, ara queia ara m'aixecava. Amb la suor gelant-se'm al front i les celles, les agulles de l'aire clavades al rostre, bleixant de fatiga, anava enfilant el rost enasprat del Gra de Fajol. No hi hagué en mi ni un moment de descoratge, cap vacil·lació, ni cap temença. Em desafiava a mi mateix per aconseguir la cresta de la muntanya. La dretura lívida es va anar prolongant cruelment. Però a la fi vaig aconseguir la carena i, des d'allí, bufetejat per la neu que alçava l'oratge, ajaçat, sense esma de posarme dret, em va ésser concedit de veure a la banda oposada, en l'immens fondal totalment nevat, el puntet negre del vell xalet d'Ull de Ter. Aquella visió, aquell punt negre solitari, perdut en la immensa fondalada blanca, fou l'únic premi del meu esforç agosarat. Oh gesta inútil, sense el més mínim profit, dels meus disset anys! El puntet negre va quedar clavat en el meu cervell com una visió inesborrable. Qui diria tota la profunditat d'aquell esguard llançat a l'altra banda de la carena? Qui podria expressar el que per a mi significava aquella mirada adreçada a la plataforma coberta de neu verge on hi havia perfilada, disminuïda per la distància la figureta inconfusible del xalet d'Ull de Ter? Aquella mirada, fruit d'una derrota, m'aconsolà de totes les fatigues. Cap altre goig no em va ésser concedit i ni un sol esguard vaig poder donar a la resta del paisatge cobert com era per la boira. Un sol instant per guaitar per damunt del fil de l'esquenall i tornar a reprendre la lluita amb la neu i el pendent preocupat pel retorn, puix el fred era vivíssim i em constava com la candor del blanc mantell que ho cobria tot amagava paranys on la mort podia sotjar. He pujat després moltes altres vegades al refugi d'Ull de Ter en caminades confortables, he resseguit muntanyes i valls en romiatge persistent, però res no m'ha pogut treure del record aquella visió del puntet negre al mig de la gran plataforma nevada, aquell dejuni de Nadal.

Posat a contar, vull també explicarvos la nostra segona fallida al Pirineu. Tanmateix n'hem fet moltes, d'espifiades, tant a l'alta muntanya com a la mitjana. Són les errades allò que

Una efusió pietosa pareguda ens ha percudit cada cop que hem penetrat al clos natural de Sant Bartomeu del Montsant. ▶

fan l'home i no pas solament les victòries. Un jorn de juliol, veníem tres companys de la Maladeta i havíem deixat el xalet de la Renclusa en el seu faldar. Havíem davallat al forat d'Aigualluts i ens havíem entretingut massa observant les aigües que engoleix el negre trau de la Ilicorella. Ascendírem després calmosament al port de la Picada, de tal manera, que, en arribar dalt, era hora baixa. Per bé que teníem l'intent d'anar a pernoctar a l'ermita de l'Artiga de Lin, n'haguérem de desistir. Temíem entaforar-nos en alguna canal impracticable i, amb la fosca al damunt, vam creure assenyat fer nit en aquelles alterositats. La vetlla fou benigna, per bé que, malgrat el bon foc que encenguérem, es deixava sentir a bastament el descens de la temperatura. El cel apareixia intensament negre, però les estrelles eren vives i rutilants. Semblaven tan a prop que, si haguéssim guanyat un promontori veí, les hauríem pogut agafar amb les mans. Poques vegades he vist el firmament associat d'aquella íntima manera a la meva petitesa. L'estelada era tan present com ho havien estat de dia les flors del prat damunt del qual estàvem ajaçats. Com que, a causa de la fosca, les flors no les vèiem, ens semblava que s'havien transmudat en estrelles. La serenitat d'aquella atmosfera virginal i d'aquella nit màgica semblava llevar-nos totes les egoistes inquietuds de la terra. La nostra ànima semblava expandir-se etèria. Foren per a nosaltres unes hores d'una sublimitat que mai no podran expressar ni les notes d'un pentagrama, ni les paraules d'una rima.

L'endemà vaig voler ascendir de bell nou fins al port de la Picada i allí vaig ésser fascinat per l'espectacle mirífic de la formidable erecció blanca de la Maladeta, coronada pel bronze de les roques culminants, rebent els primers dards d'un sol esplendent. Em calgué beneir la fallida del dia anterior amb la follia de passar la nit a les immediacions del coll, per tal com li devia ara aquell espectable inoblidable del capçal del Pirineu, llevant-se entre una desfeta de vapors blanquinosos. Sabia de memòria la magnífica oda que mossèn Jacint Verdaguer li va dedicar. Els meus llavis feren un intent de recitar-la, però els versos excepcionals, allà dalt, sonaven freds i inexpressius. Tenint al davant l'erecció sublim, copsada amb tota la seva majestat, cap enginy lingüístic no podia igualar-la. No us aconsellaria pas de fer la prova que jo vaig fer. Si us arrisquéssiu a portar-la a la pràctica, ja em sabreu dir què és millor, si la poesia, tanmateix deguda a un geni, que intenta refiectir una realitat, o la realitat mateixa.

Hem gaudit dels moments purs del nostre acanar muntanyes anant tot sol. Hem passat hores i hores vora una font de les Muntanyes de Prades, coronada de tremolenques i fràgils falzies, sota un espès dosser de branques d'alzina, amb el sol filtrant-se entre el fullam xarolat. Aprofitant unes lleus clarianes del ramatge expandit, alguns raigs daurats arribaven directament a la molsa i el cristall que allargassava el regueró de l'aigua llisquívola. La secretesa de l'indret era perfecta i reclinat en una roca, silenciós, deixava lliure la ment en un somnieig vagarós. Hi havia insectes que menaven llur tràfec persistent entre l'herbei, i hi havia ocells que ben arran nostre, confiadament i amb candor entendridora, venien a picotejar entre la molsa o en el regueró. Qualsevol menudència que es mogués entre les tiges de l'herbei o dalt del ramatge prenia al nostre esperit un interès efusiu. Ens trobàvem vivificats per una comprensió infinita envers tot el que ens rodejava. Ens semblava talment que esdeveníem lúcids al significat de les pedres, dels arbres i dels irracionals. Superàvem les limitacions de la humana comprensió per entrar en una elevació més enllà o potser més ençà de l'home. Hem admirat sempre profundament sant Francesc d'Assís, però, en aquells moments, la nostra no era ben exactament la seva germanor envers totes les coses creades a través del Crist, sinó més aviat una submersió plena en la naturalesa, sentint-nos roca, sentint-nos aigua, ocell, formigueta i herba. La poesia, que ens prenia, diríem que es feia tangible. Tota la vegetació i les grans pedres que contribuïen a mantenir clos aquell petit ambient paradisíac i l'aigua, que quietament fluïa de la font prenien una expressió meravellosa. Poques vegades ens hem tornat a sentir dotats d'una tan desacostumada sensibilitat, i tot allò que ens voltava semblava que ens anava a parlar i fer-nos confidència del seu significat. Vivíem aquella poesia, no com a sorgida d'una evasió, sinó com a originada per una màxima comprensió, una afinitat i un agermanament total amb les coses sense ànima. Podeu ben creure que érem lluny de considerar-nos l'ésser superior de la creació segons els atributs que enorgulleixen l'home. Al contrari, ens sentíem humilment constituïts de la mateixa matèria que les pedres, els insectes, l'aigua i la vegetació. Mai no ens hem tornat a sentir tan espiritualment rics com en aquells instants que renunciàvem a la nostra humana superioritat, guanyats per una plenitud de gràcia i vidència. Ah, si haguéssim pogut o sabut aferrar aleshores aquella poesia i fer-la perdurar!

Molts de vosaltres deveu haver experimentat la infinita delectança espiritual que proporciona trobar-nos dins una esglesiola de muntanya. Tot hi és humil, senzill, candorós, fins i tot la imatge rígida de l'altar, possiblement disgraciosa i tosca, tota amarada de primitivitat. Però hi ha un aire, un ambient pietós, una mística i candorosa confiança, un clima profund de caritat, que fa que l'ànima se'ns humiliï i ens en pervingui una mena de desvetllament o adveniment cèlic. El silenci hi té un autèntic dring sagrat. Ens plau dir-vos que ens hem passat hores i hores quietament reflexius dins la nau gegantina de la catedral de Colònia, cercant influirnos de l'alterositat d'aquella cavitat superba, ens hem encantat amb la catedral formidable d'Estrasburg, hem lliscat enlluernats per la clara multi-

Foto: Anna Borbonet

plicitat acolorida de Sant Marc de Venècia, hem resseguit moltes altres catedrals i sobretot hem intentat submergir el nostre esperit en la creació sumptuosa, fulgurant de riqueses de Sant Pere de Roma i hem de confessar que cap d'aquests àmbits formidables no ens ha produït l'esbalaïment místic de les petites esglesioles de la nostra muntanya. Les catedrals ens han fornit més admiració que fervor i devoció. Les esglesioles rurals més devoció. Sembla que ens cal sentir la proximitat dels murs. Dins les minúscules naus amarades de rustiquesa, hem sentit, com enlloc, una cosa que ens oprimia de dins estant el tòrax i semblava voler esberlar-lo, una tremolor subtil ens venia als llavis, una coïssor als ulls i un sanglot ens pujava a la gola. La situació d'algunes d'aquestes esglesioles i ermites ja us prepara a un goig espiritual d'excepció. Unes, posades en alterosos pinacles, altres entaforades dins un trau de la massa rocosa, voltades les primeres d'immensitat i les segones d'una opressió mineral que els és com un embolcall ascètic, ja predisposen a l'eclosió anímica.

Gosaria parlar-vos d'un d'aquests temples minúsculs, descobert un jorn llunyà de la nostra jovenesa, en una d'aquelles excursions solitàries a què m'he referit. Havia deixat el poblet de Vallespinosa entaforat en una afrau amb la seva església de construcció moderna, impersonal i adotzenada, quan, enfilant-me per un retort i dreturer senderó, vaig desviar-me vers un relleix de cingle i vaig topar amb un clos descurat, penjat del greny i construït amb rústecs carreus daurats. Era una petita esglesiola del més pur romànic que servia de corral i d'estable. Tenia una menjadora posada en el lloc on corresponia haver-hi l'ara de l'altar. Sota la volta rodona, dins la llum trencada, l'instant melliflu va gitar-me de genolls damunt la femta. Aquell petit temple profanat, de parets nues, sense cap ornament, ni imatge, amb la menjadora en el presbiteri, servava l'efluvi sagrat de l'antic servei diví i se'm presentava com una viva remembrança del coval de Betlem. Allí sí que, agenollat damunt d'una catifa de xerri, hi vaig percebre la presència de quelcom sobrenatural.

Però ara que puc considerar en fred el que aleshores m'havia esdevingut, he de preguntar-me si aquell esclat de religiositat que dins d'aquell clos em va rebatre contra els excrements, el servava i expandia l'àmbit miserable, o bé jo el duia dins de mi i va esclafir enfora del meu esperit, en topar amb un ambient propici. ¿No devia ser precisament una simple i íntima reacció ideològica contra les luxoses construccions eclesiàstiques que semblen contraposar llur ostentació dispendiosa a la doctrina evangèlica, allò que m'havia percudit a la impensada i commòs? ¿No devia ser simplement un amor o culte a la rusticitat que, com a excursionista, duia encastat a l'ànima allò que m'havia fet emocionar d'aquella manera?

Una efusió pietosa pareguda ens ha percudit cada vegada que hem penetrat al clos natural de Sant Bartomeu del Montsant i hem topat amb l'esglesiola de línia tan simple, posada al mig del clot, amb la negra torxa erecta del xiprer, amb l'aixopluc del coval, on l'aigua degota dins el cossi artificiosament cobert en la roca viva per les mans tosques del sant home que hi va sojornar i bastir el temple minúscul. Els grans espadats que ens encerclen prenen formes estranyes i semblen sensibilitzar-se místicament. Diríeu que vesteixen hàbits bruns de monjo i hi afegiríem que l'oratge, en pentinar la cabellera hirsuta de la vegetació, desgrana salmòdies. Si no portéssim un pòsit religiós ancestral a l'ànima, el dolç, i a la vegada salvatge i inquietant indret, ens faria el mateix efecte? Molt ens temem que no. Però ara, potser per contradicció, l'ensotament d'aquella mena de sepulcre ens fibla i afina la nostra sensitivitat, ens encomana ànsies ascètiques i ens fa desvetllar apetències de cel.

I seguint en un tipus semblant de sentiments, que ens desclou la nostra activitat excursionista, ¿què em direu de les melangioses sensacions que desperten en nosaltres els pobles que hi ha escampats per les nostres muntanyes deixats solitaris per l'èxode rural? Esglésies amb els seus campanars muts, amb imatges que es desdauren als altars, a les quals cap ànima vivent no adreça cap pregària, cases amb els portals i les finestres esbatanades i moltes amb les teulades esventrades, carrers plens d'ortigues. Diríeu que els murs dels cementiris d'aquestes localitats han estat derrocats i avui el camp de la mort s'ha engrandit amb tot el poble. Quan travesseu el llindar d'un habitacle d'aquests pobles, sobretot quan portes endins trobeu una llar de foc encara intacta amb els escons, un a cada costat, quelcom ens manifesta els velats ressons que els murs han de guardar de converses sostingudes per moltes generacions sota el seu aixopluc. ¿Quantes illusions, quantes promeses d'amor s'han descabdellat en aquell redós per acabar en l'abandó que ara hi presenciem? ¿Quins mots són capaços d'expressar l'enyor d'aquelles pedres i la tristor que encomana llur solitud?

Els excursionistes estimem les ruïnes. Recordeu que mossèn Cinto ens dedicava la formidable poesia **L'Eura** que amiga **«fidel de les ruïnes los dóna l'abrigall del seu amor»**. És mercès a l'excursionisme que tanta arqueologia ha estat salvada a Catalunya. No ens culpeu si quelcom del culte ancestral a les pedres caigudes de castells, monestirs i capelles es manté viu en el nostre cor. Amb les tradicions i llegendes amb què les ha revestides el nostre poble, les ruïnes parlen a la nostra ànima d'uns temps pretèrits que ens apareixen poetitzats. Ens plauria ara descriure una nit de lluna plena —nit de platapassada a les despulles del castell de Montsoriu, servant l'ànima xopa de llegendàries contalles i fets autènticament històrics, i la sensibilitat afinada, cercant extreure dels carreus que encara mantenen uns murs en peu, confidència de les escenes que havien presenciat quan la fortalesa residencial estava en el seu màxim esplendor. ¿Vam arribar a escoltar ve-

Les catedrals ens han fornit més admiració que fervor i devoció. Les esglésies rurals més devoció. ▼

Foto: Anna Borbonet

ritablement llaüts de trobador i veure ombres de donzelles amb els cabells a lloure i faldilles arrossegades, lliscant dins el vel d'argent que llençava la lluna? ¿Vam arribar a concretar parelles d'enamorats asseguts als festejadors dels finestrals i ens va arribar quelcom de la tragèdia viscuda pels habitadors del castell en saber llur senyor adés elevat a una de les més altes dignitats del reialme, caigut de sobte en desgràcia i amb la testa ignominiosament dallada a la plaça pública, víctima d'una reial injustícia? Haureu somrigut en sentirnos evocar una nit pareguda i el mot romanticisme haurà florit despectivament als vostres llavis. No negarem l'atavisme romàntic pel qual ens deixàvem endur. És un dels pòsits literaris que portem arrapats a la nostra ment dels quals parlàvem al principi.

Tots els excursionistes hem viscut moments semblants als que hem intentat descriure. Quan, després d'una difícil ascensió, petgem el pinacle final d'una muntanya i estenem l'esguard per les blavors del paisatge que domina, sentim quelcom a l'ànima que és agraïment per la victòria obtinguda en arribar allà dalt i pel premi de tanta bellesa com ens és oferta a l'esguard. La vasta crestallera de muntanyes estenent-se, amb l'infinit per totes bandes, ens augmenta la sensació d'insignificança i ens proporciona un agredolç inefable. Som humils escarbatets, però ningú no pot llevar-nos l'ambició d'absorbir tota la grandesa que domina el cim que hem sabut guanyar! Si aleshores sabéssim expressar mitjançant les notes d'un pentagrama, amb un rengle de mots rítmics o en prosa neta i pura com l'albor d'una congesta, allò que aquella summitat ens fa sentir, podríem fer vibrar d'emoció els qui ens escoltessin o llegissin. Però s'ha escrit mil vegades que tots els mots resulten esquifits per a descriure la magnificència d'atmosfera, gel i pedra de les més altes muntanyes. Hom pot especular literàriament sobre seu, però l'impacte d'eternitat, la misteriosa suspensió que acosta a les condicions de l'espai infinit que proporciona, ni la literatura no pot donar-la, ni la música, ni la fotografia.

Altrament no sempre tenim auguris suficients per a ajustar les ascensions als dies de gran transparència atmosfèrica i massa sovint —prou ho sabeu— quan hem aconseguit un cim, ens trobem amb un aire brúfol i humit que ens priva de fer-hi gaire estada. Altres és una boira espessa i gerda que ho embolcalla tot, quan no és el desfermar-se d'un gran desordre atmosfèric el que ens priva de compenetrar-nos amb l'encís de l'altura. Si als alts hi poguéssim trobar sempre un aixopluc per a contemplar les tempestes que es presentessin, rai, però amb l'aigua al damunt ens cal fugir-ne i aleshores, en plena inclemència, és debades cridar a madona poesia que vingui a amanyagar la nostra sensibilitat. Amb tot, per lleu que sigui el cop d'ull que puguem haver llençat al temper, l'espectacle deixarà rastre al nostre esperit. Recordem, si més no, un matí a la Tosa d'Alp que ens fou permès de veure com els llamps dardejaven seguit seguit el majestuós Pedraforca, talment com si el déu Zeus es proposés de desfer-li la doble gepa amb els seus raigs fulminants. A més, evocarem un sobtat i semblant esclafit al llac de Noedes de la Serra de Madres, després d'haver irritat el geni que, segons la llegenda, nia dins les seves aigües obscures, amb el nostre insistent llençar pedres a la seva superfície.

Defugint exemples forans a la nostra terra, i ja que del Pedraforca hem parlat, permeteu-me evocar l'erecció excelsa de la seva paret nord, contemplada des del santuari del Gresolet o des de la Jaça dels Prats, si us plau millor. Com definir aquella puixança pètria? I com la dels Encantats vista des del llac de Sant Maurici o la del Cadí des de Querforadat o des d'Arsèguel. Allò són els resultats de cataclismes fòssils que escometen el cel, vehements i ingents equilibris d'obra mineral morta, però ens parlen sense paraules amb la sola força punyent i noble de la seva pedra verge. No són efecte de cap especulació intellectual, ni contenen fantasia, puix la naturalesa sols ofereix autenticitat i positivitat. No contenen art, ni ciència, enteses com a invencions humanes. Però aquelles sublims baluernes de roca, sense formes harmòniques, dispostes a l'atzar de l'erosió física, solcades de xaragalls i estrats, somouen el nostre esperit i fan sorgir en nosaltres àngsies nove-

lles, ens espiritualitzen enduts per l'admiració que ens desperten. A cops ens sembla que porten intencionalitat i intenten comunicar-nos llur oculta significació. La seva contemplació, a la vegada que ens cohibeix i humilia, ens fortifica i ens desafia a elevar el nostre esperit. Ens omplen d'una emoció profunda i íntima i ens fan girar els ulls cel amunt, vers l'espai pur i sense límits. ¿Hi ha cap melodia que ens pugui suggerir un estat d'ànima semblant? ¿Hi ha cap descripció literària, ni cap pintura, capaç d'il·luminar la nostra ment com ho fa la contemplació d'aquestes sublimitats naturals? Hi ha res degut a la mà de l'home que pugui competir amb la seva bellesa?

No és, però, imprescindible anar per les alterositats per assaborir els gaudis que la naturalesa reserva als seus admiradors. No obstant, és necessari estar en moment de gràcia per a percebre la confidència que ens vol ésser feta. Per a observar la naturalesa —deia Goethe a Eckermann— cal una benigna netedat mental i que cap preocupació no distregui el cervell. Moltes vegades presenciem un espectacle natural, ens sentim impressionats, semblem gaudir d'unes idees o sentiments, però no arriben a manifestar-se o expressar-se amb suficient claredat. Veiem per exemple uns negres avets en un vast vessant nevat i llur silenciosa majestat i gerda rigidesa diu alguna cosa al nostre esperit, sense que per falta de subtilitat per part nostra arribem a desxifrar-la. Veiem uns núvols de posta i ens sentim percudits d'admiració davant del formidable desplegament cromàtic, però no aconseguim captar allò que aquest sembla voler comunicar a la nostra adormida sensibilitat. Tots ens hem trobat dalt d'una carena amb una mar compacta, quieta i reinflada de núvols als nostres peus, cobrint totalment els fondals. Com expressar la sensació extraterrestre que ens domina?

El món mineral es inanimat, fred, passiu; el considerem la part morta de la naturalesa. Però, quan davallem en un avenc i arribem a les seves fondàries, ¿quina sensació extraordinària ens encomana el topar amb la quietud del cor de la roca? Amb la nostra corporeïtat trenquem una atmosfera hieràtica i tindríem l'ànima eixuta si no percebéssim la presència de quelcom que no podem desxifrar. El sostre plora una gota d'aigua i, en caure, el ressò sembla voler expressar un plany. Per grandioses i ornamentades que es vulguin presentar les catedrals, les pagodes, les mesquites i els palaus senyorials o reials, i per molt que s'arrisqui la humana fantasia, sempre serà superada per les catedrals subterrànies treballades per unes insignificants i inanimades gotes d'aigua. Les blanques concrecions estalactítiques poden ésser presentades com una «petrificació» de la més subtil poesia, tinguda per etèria i intangible. Heus aquí un món impassible i mort, que es presenta entre tenebres, amb lirismes inefables. Quins versos podran produir-vos el calfred de meravella que encomana la contemplació d'aquests àmbits soterrats?

Quan us endinseu en el trau d'una profunda gorja fluvial i les parets de roca solament us deixen llucar una llenca estreta de cel, mentre les aigües llisquen o salten entre els rocs que intenten entrebancar-los el pas, us percudeix un calfred emocional que no sempre s'arriba a definir. Quan us atureu vora un gorg verd o blau, la vegetació i els cingles circumdants i les mateixes aigües semblen confabular-se a preparar el vostre esperit per a copsar els éssers normalment invisibles que conrea el folklore. Aquests no són altra cosa que símbols dels nostres propis sentiments, una mena de miracles del món pagà que portem arrapats per atavisme. Si us hi trobeu sol, és segur que us sobtarà una remor com de petjada humana, un refresc silenciós, un onatge injustificat del gorg. Us semblarà que hi ha algú que us espia. Instintivament, tots els sentits se us posaran amatents i sobretot pararéu orella fina com fan les salvatgines en percebre quelcom inusitat. Potser arribareu a advertir un sospir lleu, un bleix, un gemec. Si aleshores se us fes present una goja o una fada, un follet del bosc o qualsevol altre ésser misteriós, dels que protagonitzen les llegendes o les rondalles, no us produiria cap sorpresa, puix la seva aparició sembla provocada per l'encís del que us volta. Si sabéssiu les paraules justes dels conjurs, segur que les pupil·les se us farien aptes per a percebre aquells éssers espectrals o llegendaris que sembla congriar l'aire i la terra. Se us farien sobtadament albiradors tots els secrets que aquells privilegiats indrets saben guardar. En situacions semblants és quan la poesia es fa talment corpòria, ens penetra i aparenta transfigurar-nos en éssers dotats d'una sensibilitat novella. Si aleshores ens féssim la il·lusió d'expressar en versos aquesta poesia ambiental i difusa una vegada passat el moment de la gràcia, us trobaríeu que les paraules, que a l'instant de la màxima vibració us podien semblar plenes de llum, tornen a l'eixutesa habitual i no encomanen res més que una insignificant escorrialla de la realitat poètica intensament viscuda.

L'artista pintor reflecteix un paisatge amb els colors de la seva paleta damunt d'un llenç cru. L'excursionista viu aquell paisatge. La interpretació de l'artista és pastada amb el seu esperit. La que veu l'excursionista és real, sense interferències, però tanmateix també influïda pel seu estat psicològic. No volem treure mèrits, ni de bon tros, a l'obra dels artistes. No és la simple còpia del natural allò que eleva la seva obra a la sublimitat, sinó la vibració espiritual que li han sabut donar, la qual potser no té la naturalesa. Però el fet és que l'artista la hi ha vist, almenys la hi atribueix i evidentment ella la hi ha suggerit.

Moltes vegades deveu haver estat a la vora d'un llac pirinenc. Us deu haver complagut de veure reflectit dins les aigües profundes el paisatge que l'envolta i destriar dins el llac els detalls més o menys enterbolits de les muntanyes. És bellíssim l'emmirallament, però quan aixequeu els

No ens culpeu si quelcom del culte ancestral a les pedres caigudes de castells, monestirs i capelles es manté viu al nostre cor.

Foto: Anna Borbonet

ulls i els encareu amb els cingles, la vegetació i el cel, la realitat se us mostra encara molt més bella. Podríem dir que el reflex és com l'obra del músic, del poeta o del pintor que intenta copiar un espectacle natural. En l'exemple referit s'utilitza el mirall de l'aigua com a vehicle, més o menys exactament com l'artista utilitza els instruments musicals, la lletra o la pintura, a través de la intervenció del seu esperit. Però el reflex és al capdavall una semblança, un miralleig velat, si voleu amorosit o endolciti de vegades violent. I tanmateix la visió dins l'aigua no existiria si no hi hagués la realitat a l'exterior del llac. El veritable prodigi el trobareu en aquesta realitat, de la qual el mateix estany forma part.

És com quan mireu el retrat fotogràfic o pictòric de la dona que estimeu. Ja en pot ésser, de ben fet i encertat, el retrat, que això no privarà que preferiu la dona mateixa a la seva imatge. La vida és sempre més rica de sensibilitat que l'art. Altrament, la suprema aspiració de l'art és precisament expressar la vida. Pensem que les paraules per elles soles no són res més que un símbol o un signe, és a dir, un artifici i l'alfabet, i en termes generals l'escriptura no és altra cosa que un enginy per a conservar les paraules i donar permanència a uns significats. Si no estem en el secret d'aquest, res no collirem de la bellesa que continguin les paraules. Prenem un exemple de Maragall. Diu en **La vaca cega:**

...pels cingles, per les comes,
pel silenci dels prats i en la ribera,
fan dringar l'esquellot, mentre pasturen
l'herba fresca a l'atzar...

Si abans de conèixer aquesta poesia no havíem vist mai cap cingle, cap coma, cap prat o ribera, serà impossible que copsem tota la bellesa que conté la frase rítmica. Quan nosaltres excursionstes llegim **cingle,** a la nostra ment acut el record de tots els cingles que hem vist, o almenys els que més ens han impressionat. Per això, en nosaltres, el mot pren tot el seu significat. Si fóssim uns simples ciutadans, que mai no haguéssim vist un cingle, aquesta paraula no evocaria res en la nostra ment i passaria freda i buida. El vers poc ens tindria sentit. Si la paraula cingle hi fos escrita en una llengua que no coneguéssim, el símbol o signe hi seria, però, com que no en sabríem el significat, igualment passaria pel nostre enteniment sense deixar-hi cap evocació.

El poeta ha posat molt en els seus versos, però, per assaborir la seva obra, nosaltres com a lectors hi hem de posar altre tant de la pròpia collita. Hi hem de posar sobretot el nostre coneixement i la nostra experiència

sobre els significats dels símbols o paraules que ell fa entrar en joc. I aquesta experiència ha de provenir d'haver viscut o vist allò que hi ha evocat en el poema, és a dir, allò que ha estat l'origen o la font de la seva poesia. El que passa és que potser no ens havíem adonat, abans de llegir el poema, que allò era ja en si mateix poesia. Ha calgut que fos el poeta qui ens confidenciés o descobrís tot l'encant que contenia. En realitat, però, aquest encant l'havíem ja copsat, mes no ens l'havíem degudament definit, ni expressat, potser per falta de facultats destriadores o crítiques. Ha bastat que el poeta llencés les paraules evocadores perquè tot de sobte se'ns revelés la força d'una visió o paisatge que portàvem com emmagatzemat a la ment. Ara, mercès que el poeta ens ha tocat amb la seva vareta màgica, quan tornem a la muntanya podrem gaudir amb molta major intensitat i a plena consciència de la bellesa natural evocada en els seus versos.

El poeta, però, no ens haurà pas millorat l'accident geogràfic que ha fet objecte de la seva poetització. L'accident continuarà allí on era i tal com era. Nosaltres potser sí que ara el veurem més bonic i la seva contemplació ens farà més feliços, però res en ell no haurà canviat. El canvi s'haurà fet exclusivament en nosaltres en adquirir el sentit de consciència de la bellesa d'allò que podem contemplar.

Obtindrem un gaudi sublim si arribem a lliurar-nos plenament a la comunió de l'home amb la naturalesa. El gran mal és que les hores verges d'aquesta comunió no acostumen a oferir-se per propi impuls a la simple crida. L'estat de gràcia cal merèixer-lo i és tanmateix fugaç i passatger. Però si aconseguim arreplegar-lo, naixereu a una nova i extrema sensibilitat i mai ningú no podrà expressar el que es farà d'inefable en el vostre cor. Quin sublim gaudir a muntanya, si teniu l'esperit prou despert i preparat a absorbir el goig que prodiga l'amor a la naturalesa! Mireu totes les interpretacions que es fan del Paradís. S'hi representen invariablement muntanyes encinglerades, caminois entre alterosa arbreda, rierols lliscant entre prats florits, un fontinyol gemat. La imaginació de l'home més espiritualitzat, ni el més gran artista no arriba més enllà per mostrar l'àmbit on regnà la primera parella humana tot just eixida dels dits divins. Certament, aquestes coses, amb les quals es vol expressar l'Edèn, els excursionistes estem avesats a veure-les i a gaudir-ne cada festa.

Als excursionistes ens interessa més l'activitat que la teoria. La sensibilitat va acompanyada d'acció i anem als llocs a veure la cosa i tocarla si cal. No ens dolen passes i no ens acontentem de gaudir solament de la imatge. L'elevació espiritual no solament la guanyem amb intel·ligència, sinó també amb les cames. La literatura evocativa és per llegir-la, la música per escoltar-la, la pintura per admirar-la, però en recloïment, lluny de l'objecte evocat o representat. L'art interpreta i dóna una representació ideològica. Però mai no podrà proporcionar l'impacte directe de la realitat, majorment quan la naturalesa és, per si sola, la font de tota la bellesa i l'espurna de totes les inspiracions. Lord Byron ja sostenia que no es poden posar les belleses de l'art i de la natura en un mateix pla. I Taine afegia que una pintura resta sempre per sota de la naturalesa i un paisatge sempre per damunt de la idea que se n'hagi pogut formar. I molts segles abans, el nostre Ramon Llull escrivia: «Los artistes fan entallats e fan pintures semblants en forma e en figures dels cossos del firmament. Mes cap d'aquells entallats, ni d'aquestes figures que ells fan, no ressemblen en propietat ni en natura lo sol, ni la lluna, ni les estrelles, ni el firmament, malgrat que ressemblen llur figura».

Pere el Gran, protagonista de la primera al Canigó

per **Miquel Coll i Alentorn**

Foto: Anna Borbonet

Cim culminant del Canigó, on la llegenda voldria que hagués ascendit, per primer cop, el nostre rei Pere el Gran. ▼

El massís del Canigó ofereix uns perfils veritablement suggestius. Vist des de migjorn —el Gironès, l'Empordà o la Garrotxa— apareix com un mont tricúspide amb el cim del mig més alt i els dels costats aproximadament simètrics, mentre contemplat des de tramuntana —des de Prada— sembla cònic i amb un cim punxegut, ambdues formes ben pròpies d'una muntanya prototípica tal com la fantasia infantil o la popular la pot imaginar.

El fet que el massís estigui voltat de serres i turons força més baixos produeix la impressió que el Canigó és molt més enlairat que els 2.785 metres que realment té, i durant molt de temps hom l'havia tingut pel cim més alt del Pirineu.

Tot plegat, així com la seva situació en els confins de la terra catalana, fins al punt que «passar Mont Canigó» volia dir en temps medievals entrar o sortir de Catalunya, ha atret l'atenció de la gent, ha fet florir la fantasia popular, i ha donat lloc, des de temps reculats, a la naixença de llegendes i cançons, coronades pel famós poema **Canigó** del nostre gran Verdaguer.

Gervasi de Tilbury, nebot d'Enric II d'Anglaterra i mariscal del regne d'Arles, va compilar per a l'emperador Otó IV les seves **Otia imperialia** vers el 1211 i per tant bastant abans de Pere el Gran. Hi parla d'una muntanya inaccessible situada a Catalunya, de nom «Cannarum» o «Cannagum», habitada per dimonis i al cim de la qual hi havia un llac d'on sorgia una tempesta quan s'hi llançava una pedra. Aquest text pot haver estat conegut de Pere el Gran, però no ens consta que ho fos. La llegenda d'aquest llac s'aplica també als estanys de Noedes i de Carançà i és probablement un tòpic folklòric.

Salimbene de Parma o d'Adam va néixer a Parma el 9-X-1221 i va morir, potser a Montelfalcone, després del 8-X-1287. La seva crònica conservada és en llatí, manca del començament i l'acabament, i és escrita del 1282 al 1287, o sigui contemporàniament als darrers anys de Pere el Gran. Salimbene va ésser güelf, però va simpatitzar amb l'emperador Frederic II. Es va fer menoret el 4-II-1238. Va ésser a França del 1247 al 1249 aproximadament. Hi va veure sant Lluís quan es preparava per a la seva primera croada. Des de vers 1247 fins a vers 1260 va ésser joaquimista i per tant propens a l'exaltació. En la seva crònica explica el següent:

«Hi ha en els confins de Provença i Espanya, una muntanya altíssima, anomenada Mont Canigó. És la primera que es veu venint per mar i la darrera a desaparèixer en allunyar-se. Mai no hi va habitar home vivent, ni cap fill d'home no va gosar pujar-hi. Però el rei Pere va voler saber què hi havia al cim, i amb dos cavallers i amb les armes i els queviures necessaris, a peu, va començar l'ascensió, després d'haver deixat els cavalls al darrer indret habitat. Ja es trobaven força amunt quan van esclatar trons horribles i llamps i tempestat. I tots tres, espaordits, van caure a terra. Però el rei, que era més robust i que volia acomplir el seu designi, confortava els seus companys i els parlava de la glòria que els provindria d'aquells treballs, i els donava de menjar i menjava amb ells. I això es va repetir diverses vegades; fins que els dos cavallers, extenuats i atemorits, no van poder seguir endavant. Aleshores el rei, tot sol, amb gran treball, va continuar l'ascensió fins al cim. Allí va trobar un llac. I, com hi llancés una pedra, va sortir-ne un drac horrible i molt gran, que va començar a volar pels aires, tot entenebrint-los amb el seu alè. Després de tot això, el rei va començar la davallada. Va trobar els seus companys i els va explicar tot el que havia fet». «I em sembla», acaba el Salimbene, «que aquest treball de Pere d'Aragó es pot parangonar amb els treballs d'Alexandre, que va voler expandir-se en molts i terribles treballs i empreses, a fi de merèixer la llaor de la posterioritat».

I realment aquesta aventura s'assembla a les que la frondosa literatura imaginativa medieval va atribuir a Alexandre el Gran sobretot en penetrar a l'Índia.

La insistència a comparar el rei Pere amb Alexandre, testimoniada, no solament en el text de Salimbene, sinó també en els de Desclot i Muntaner, fa sospitar l'existència d'una literatura en vers o en prosa, no arribada fins a nosaltres, a la ma-

Signatura i rúbrica del rei Pere II de Catalunya, III d'Aragó. ▼

Segell del rei Pere II, que el representa dalt de cavall, amb l'escut de les quatre barres. ▼▼

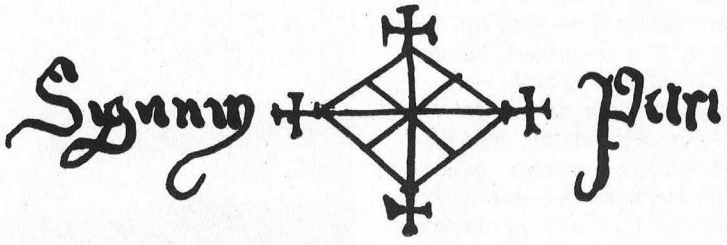

nera de la del cicle d'Alexandre, de la qual hauria estat protagonista principal el nostre grai rei i ja divulgada en els darrers anys de la seva vida a partir de la conquesta de Sicília (1282). Recordem que el Salimbene va escriure la seva crònica entre el 1282 i el 1287. Pertanyeria al mateix cicle la llegenda dels signes extraordinaris que van acompanyar la concepció del nostre heroi, que reporta el Neocastro. Potser tot plegat era recollit en el «llibre qui es féu de l'infant En Pere depuis que fo rei» de què ens parla Muntaner i que contenia una narració minuciosa del seu casament amb Constança de Sicília.

Joan d'Arràs un segle més tard encara es fa ressò de trets llegendaris relacionats amb el que precedeix. En la seva **Melusina,** redactada en 1392-1393, es refereix també a llegendes del Canigó. Pressina, muller del rei Elinàs d'Albània (que sembla ésser Escòcia), castiga les seves tres filles Melusina, Melior i Palestina. I diu a aquesta darrera: «I tu, Palestina, seràs tancada dins la muntanya de Canigó, a Aragó, amb el tresor del teu pare, fins que un cavaller del nostre llinatge hi anirà, el qual tindrà el tresor i n'ajudarà a conquerir la terra de Promissió i t'alliberarà». Llavors Palestina se'n va a «la muntanya de Canigó on molts l'han vista i jo amb les meves orelles ho he sentit a dir al rei d'Aragó i a molts del seu reialme». Perquè realment Joan d'Arràs va visitar Catalunya en temps de Joan I i de la seva muller la francesa Violant de Bar, casats el 1380. I en la seva obra ens parla de Montserrat en termes que testimonien una coneixença directa.

Què cal deduir de tot això? Va pujar realment Pere el Gran al Canigó i la llegenda no seria més que una exageració d'una realitat? I en cas afirmatiu, ¿per què hi hauria pujat? i quan hauria fet la seva ascensió?

Ferran Soldevila, l'home que més i millor va estudiar la personalitat de Pere el Gran, en les diverses biografies que en va fer no sembla creure en una base històrica de la llegenda i per tant ni assenyala els seus fonaments ni els insinua una data.

Nosaltres no ens atreviríem a afirmar ni a negar. De totes maneres cal comprendre que seria un anacronisme d'imaginar-se una ascensió al Canigó per Pere el Gran com la pujada a l'Everest de sir Edmund Hillary i del sherpa Tensing. Pere el Gran no podia pujar al cim del Canigó per un afany esportiu. Ho hauria fet en tot cas per córrer una meravellosa aventura com els herois dels poemes arturians o com Alexandre. Ho hauria pogut fer també en recerca del tresor que, segons Joan d'Arràs, la fada Palestina hauria custodiat dins la muntanya i que hauria ajudat a conquerir la Terra Santa. És ben sabut que els nostres reis anaven sempre curts de diners i un bon tresor hauria ajudat a finançar les grans empreses que Pere el Gran tenia en vista. En els darrers anys de Jaume I els documents ens parlen més d'un cop de la troballa de tresors o de la previsió de futures troballes; la qual cosa fa versemblant la nostra suposició. Recordem encara el temps que Pere va estar distanciat del seu pare, el qual el va privar de les seves rendes a partir de l'11 d'abril del 1272, i fins al 21 de desembre del any següent; i això, i la vida una mica aventurera que sembla haver hagut de menar en aquest període, podien haver creat una situació propícia a l'aventura que estem analitzant.

I ara caldrà veure a quin moment podem atribuir l'esdeveniment, si realment va tenir lloc. Alguns comen-

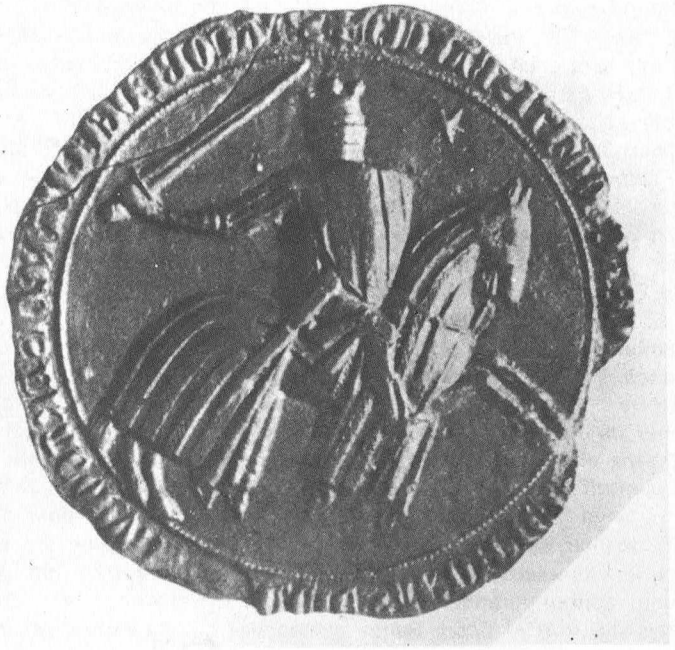

taristes moderns, sense explicar en què es fonamenten, diuen que el «rei» Pere va pujar al Canigó el 1276, ara faria, doncs, set segles. I és cert que en aquest any hi ha dues avinenteses que Pere s'acosta a territoris propers al Canigó, però totes dues avinenteses s'escauen abans de la mort del seu pare i per tant en aquest cas no es tractaria del «rei» Pere, sinó de l'«infant» Pere.

Vejam quines són les dues avinenteses:

La primera seria quan Pere va anar a França després de les festes de Nadal del 1275. Documentalment sabem que era a Lleida el 21 de novembre. Segons Desclot hauria passat les esmentades festes a Barcelona, i pel que diu Muntaner podem creure que va passar per Peralada, i, tornant a Desclot, pensaríem que va arribar fins a París. Probablement ja de tornada, la documentació ens el presenta a Orleans el 23 de febrer del 1276 i a Noves de Segre el 17 de març. Tenint en compte que això sembla indicar una entrada per la Cerdanya, l'infant Pere hauria passat a les envistes del Canigó a la primeria de març del 1276, data poc propícia per a un ascens al Canigó que devia estar nevat en aquest temps de l'any.

Unes setmanes més tard l'infant, que ha anat a Girona, en surt en una data imprecisa que cal situar entre el 2 i el 17 d'abril del mateix any. Llavors l'infant va anar a Figueres, Ceret i Montboló. Després va tornar a Ceret i a Girona, però abans podia haver corregut l'aventura del Canigó. El temps d'abril sembla encara poc propici, però ja ho és més que el ple hivern. Dins aquest any Pere, ni com a infant, ni com a rei, no s'acostarà més al Pirineu.

Si descartem el 1276, tant abans com després Pere pot haver pujat al Canigó en diverses oportunitats. L'itinerari de Pere com a infant abans del 1276 ofereix moltes llacunes, però sabem que era a Barcelona el primer d'agost del 1258 i era a Narbona el 4 de setembre. Entremig podia pujar al Canigó i l'època n'era propícia. En tornar a Catalunya, en un moment que no podem precisar, devia tenir una nova oportunitat d'ascendir a la nostra muntanya.

El primer de maig del 1261 l'infant és a Cotlliure i a Perpinyà; va romandre a la capital rossellonesa fins al 20 de maig i aquest mateix dia ja era a Peralada. En aquesta estada podia anar també al Canigó i el temps no n'era desavinent.

El 24 d'agost del mateix 1261 l'infant Pere surt de Barcelona i va a Perpinyà, s'hi està molts dies, després va a Montpeller i torna a Perpinyà on era ja el 5 d'octubre. En anar o en tornar hi havia bones avinenteses de córrer l'aventura canigonenca.

El 26 de maig del 1262 l'infant sortia de Montblanc i anava a Montpeller on es casaria el 12 de juny. En travessar el Pirineu podia pujar al Canigó, però no ens sabem imaginar un infant nuvi desviant-se del seu camí per pujar muntanya amunt.

Encara Pere, venint de Barcelona, era a Girona el 4 de març del 1272 i a Figueres el dia 15. El trobem encara en aquesta localitat el 23 del mateix mes, i el 27 ja torna a ésser a Girona. També ara s'ha acostat al Canigó en temps hivernenc.

En fi, el 2 d'abril del 1274 l'infant Pere, acompanyant el seu pare que anava al concili de Lió, era a Peralada i després el va seguir fins a Perpinyà. Nou acostament al Canigó, aquest cop en estació més propícia, encara que en uns moments plens de problemes a causa de les revoltes nobiliàries.

Després del seu ascens al tron a la fi de juliol del 1276, Pere trigarà a apropar-se al Pirineu. El 13 de gener del 1279 és a Barcelona, i els documents ens el mostren a Perpinyà del 16 al 21 de gener, a Montpeller el 26 i 28 del mateix mes, novament a Perpinyà el dia 31, a Narbona el 1er de febrer, una altra vegada a Perpinyà el 4 i el 5 de febrer, i finalment a Girona el 7 del mateix mes. El rei, doncs, ha estat diverses vegades prop del Canigó i pot haver-hi pujat, però tot s'ha esdevingut dins la segona quinzena de gener i la primera setmana de febrer, i aquest no és temps apropiat per a l'aventura. Per altra banda sabem que aquesta anada al Rosselló va tenir per objecte de pressionar Jaume II de Mallorca perquè es reconegués vassall del seu germà, cosa que va fer el 20 de gener.

Dos anys més tard, el rei Pere, que la documentació ens presenta a Barcelona el 2 de gener del 1281, és testimoniat a Perpinyà el 6, el 7 i el 8 del mateix mes. Després va a Tolosa a entrevistar-s'hi amb el rei de França, Felip l'Ardit, i hi serà del 18 al 22 de gener. De retorn serà a Perpinyà del 29 al 31 d'igual mes, i el 2 de febrer ja el trobem a Barcelona. Noves possibilitats de pujar al Canigó i noves improbabilitats per ésser en ple hivern.

Després Pere correrà la gran aventura de Sicília i això l'allunyarà del Canigó durant llarg temps.

A partir de la tornada i de l'anada a Bordeus, trigarà encara a acostar-s'hi. No ho farà fins que el 16 de gener del 1284 el sabem a Girona, el 18 a Castelló d'Empúries, del 19 al 23 a Figueres i el 25 novament a Girona. Com pot veure's, l'apropament és només relatiu i no sembla que l'itinerari ofereixi una escletxa suficient per a l'ascens al Canigó. Per altra banda, un cop més, això s'esdevé el mes de gener.

I ara, ja dins el terrible i gloriós 1285, el rei s'acostarà tres vegades al Canigó, però la seva atenció estava massa absorbida per gravíssims afers que no li consentien cap distracció. A mitjan abril el rei Pere fa la seva atrevida incursió a Perpinyà, passant per Figueres, tant en anar com en tornar. Després s'estableix al coll de Panissars, per impedir la invasió francesa, des del 7 de maig s'hi sostindrà fins al 12 de juny. Si no hagués estat la preocupació per la gran amenaça que pesava damunt Catalunya, hauria estat un bon moment per a arribar-se al Canigó. A continuació Pere haurà d'anar-se replegant vers Girona i vers Barcelona.

Preparant-se per al cop decisiu con-

Monestir de Sant Martí del Canigó, bastit en un indret excepcional, on l'art i la bellesa natural es conjugen harmoniosament, amb un poder de suggestió únic. ▼

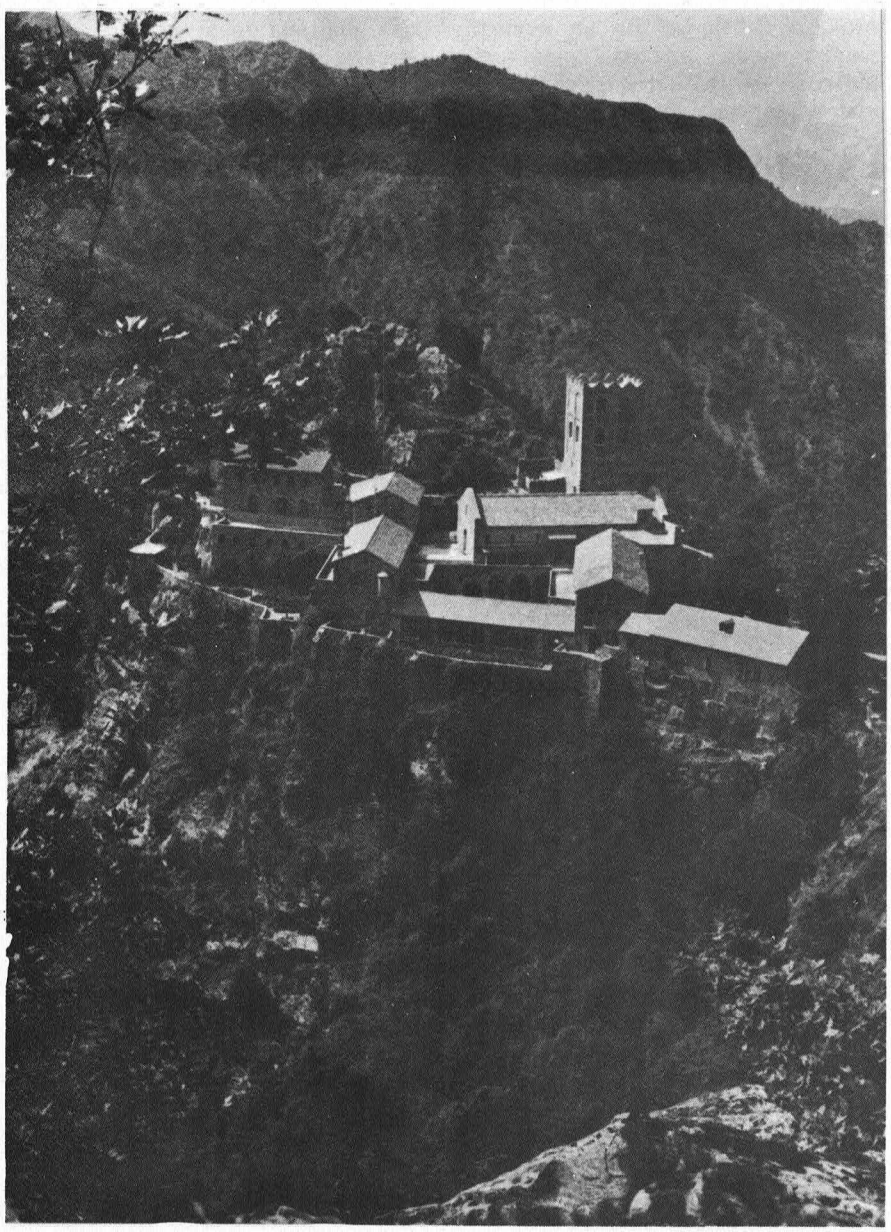

Foto: Anna Borbonet

tra els invasors, el rei és a Darnius del 19 al 29 de setembre, i el primer d'octubre és al coll de Panissars, on té lloc la desfeta francesa. El 3 i 4 del mateix mes el rei és a Castelló d'Empúries, el 6 és a Bàscara, el 9 és a Montagut i el 10 a Hostalric. Pere el Gran es va allunyant del Pirineu i no hi tornarà mai més.

Queda encara un altre punt per a aclarir o almenys per a plantejar. En la suposició que Pere el Gran realment pugés al Canigó, ¿per on hi va pujar? i ¿fins on va arribar?

No tenim gaires elements de judici per a contestar a la primera d'aquestes preguntes, però sembla que el relleu orogràfic ens assenyala que l'accés més fàcil ha d'ésser des de Prada i Taurinyà, ascendint vers Balaig, o bé des de Vilafranca i Cornellà de Conflent seguint per la riera de Sant Vicenç amunt. De totes maneres, si l'anada va ésser feta partint de Montboló (datable l'abril del 1276), el més fàcil és que l'ascens fos fet per Vallmanya i Prat Cabrera. Cal tenir present, en aquest cas, que per aquest indret hi ha el paratge anomenat el Mener o la Menera de l'Or, denominació que podríem posar en relació amb la llegenda del tresor.

Quant a la segona pregunta, la narració del Salimbene ens diu que al cim hi havia un estany, cosa que no és certa, i que el rei va arribar fins a l'estany. L'estany és al pla dels Estanyols, alguns centenars de metres sota la Pica, que s'enlaira fins a 2.785 metres. També hi ha estanys al sud de la Pica, entre aquesta i el Tretzevents, però no sembla fàcil que l'ascens es fes per aquí. Hauria pogut ésser així, però, sobretot en el cas de passar per Marialles. En aquesta hipòtesi l'infant (o el rei) hauria arribat més amunt, fins als gorgs de Cadí (2400 m).

Tot fa creure, doncs, que la primera al Canigó, a càrrec de Pere el Gran, si és que va tenir lloc, no va ésser la primera a la Pica, sinó la primera fins al Pla dels Estanyols, o fins als gorgs de Cadí.

I això és tot el que puc dir-vos de la possible conjunció, ara fa set segles, d'un gegant de la nostra orografia amb un gegant de la nostra història.

Cuixà 28-VI-1976

Algunes mesures de protecció contra els llamps

per **Lluís Belvis i del Rio**

El mal temps és molt freqüent a l'alta muntanya i, sens dubte, la seva manifestació més perillosa és la tempestat amb descàrregues elèctriques. Podem suportar diversos tipus de tempestats: de neu, de pluja, amb fred i vent, i fins i tot amb boira espessa, però sempre hem de procurar fugir i resguardar-nos bé de les caigudes dels llamps.

Una descàrrega elèctrica entre els núvols i la terra, o entre dos núvols, dóna origen a la formació d'una tensió elèctrica de l'ordre d'uns quants milions de volts. La temperatura d'un llamp és, aproximadament, d'uns 30.000 graus, i la seva velocitat d'uns 10 km per segon. La seva elevada temperatura produeix un escalfament considerable a la zona on cau, i la imprevista ona de pressió que crea, produeix l'efecte de dilatació que ve precedit pel típic soroll que coneixem amb el nom de tro. El dibuix més freqüent que acostumen a descriure els llamps és lineal.

Els senyals del perill dels llamps

L'experiència ens permet d'afirmar tranquil·lament que el perill de caiguda d'un llamp sempre és més gran a la roca que no pas sobre el gel o la neu, ja que la tensió elèctrica es transmet millor entre l'atmòsfera i la terra. Aquest perill se'ns pot anunciar per mitjà dels senyals següents: a) La part de la nostra epidermis que es trobi descoberta ens produirà la sensació de pessigolles, com si fos

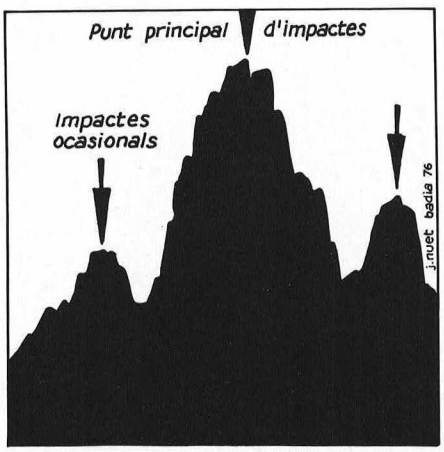

recoberta per una teranyina. b) Sentim una picor intensa que ens recorre tot el cap, i se'ns posen els cabells de punta. c) Els objectes metàl·lics produeixen vibracions sonores. e) Es percep una claredat blavosa (focs de sant Telm) i se senten uns sorolls lleugers, que corresponen als objectes metàl·lics particularment exposats, com ara les creus dels cims.

Aquests són, potser, els senyals més característics que podem observar a tota la zona que es vegi afectada per l'anomenada correntment descàrrega elèctrica. Quan aquesta descàrrega silenciosa no és suficient al moment de realitzar-se la compensació de la tensió, és quan arriba el cop del llamp. També es pot escaure que, per exemple, sota el núvol que origina la tempesta, hi hagi un núvol fi i, en aquest cas, neutre, és a dir, que no exerceix cap acció sobre la terra, i aleshores la unió dels dos núvols forma un condensador. Quan entre els dos núvols es produeix una descàrrega, la càrrega del núvol inferior es projecta a la terra, que fins aleshores n'era exempta, i s'afegeix després a la descàrrega que rep ella mateixa. En aquest cas no serà possible de percebre cap senyal que ens en previngui.

Sobre molt cims que es veuen sovint afectats per descàrregues de llamps és possible de distingir perfectament zones de pedra destruïda i moltes roques que presenten capes vitrificades d'uns quants mil·límetres. Aquest fenomen és motivat per l'enorme calor produïda pel llamp, que ocasiona la fosa i la posterior vitrificació de la superfície afectada.

Comportament davant el perill dels llamps

La creença més estesa és que els llamps solen caure sobre els cims més alts, però això només és parcialment cert. Cal tenir en compte que no sempre la tempestat es produeix sobre els cims de més alçada; hi ha cops que els núvols que produeixen les descàrregues elèctriques resten situats per sota d'aquests cims i aleshores, com és lògic, els llamps van a parar a cims més baixos, a les agulles situades al costat dels cims i a les puntes dels contraforts de les carenes. Considerant el que acabem de dir, en cas de perill de llamps pot resultar útil de tenir en compte els suggeriments següents:

1) Durant aquesta mena de tempestats, cal evitar la permanència sobre cims, carenes i arestes. Tampoc no és gens recomanable d'estar-se en llocs plans que no siguin protegits.

2) Als cims i a les carenes, la distància mínima que cal mantenir del punt culminant ha de ser d'uns quinze metres. Resulta interessant de conèixer que a 150 metres d'aquests punts, la potència de la descàrrega elèctrica es redueix unes deu vegades.

3) Si ens trobem dalt d'una ca-

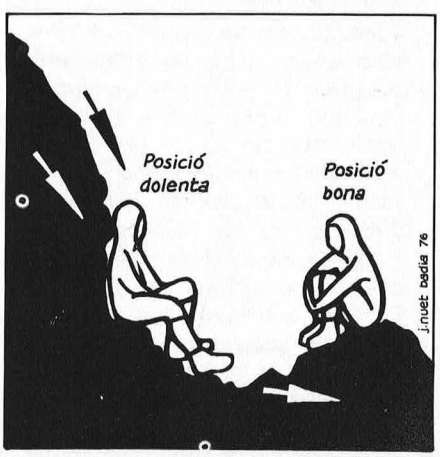

rena durant la maltempsada, és molt més segur de resguardar-se a la part del mig que no pas a qualsevol de les seves puntes.

4) Si ens és possible és molt recomanable d'iniciar el descens fins a arribar a la tartera. Un cop allí, podem cercar un petit bloc que es trobi aïllat que ens pot servir de bon refugi com a seient. Cal tenir en compte que aquest bloc no formi un sortint sobre una superfície llisa. També cal evitar tota proximitat amb arbres alts i aïllats.

5) Si els llamps són imminents cal cercar ràpidament un bon refugi. Un replà o un pendent situats a la vora d'un punt elevat es poden considerar fora de perill d'un impacte directe. És molt important que l'indret escollit sigui situat com a mínim a un metre de distància, i si és possible encara més, de qualsevol roca vertical. El sortint que formi aquesta roca ha de tenir almenys de cinc a deu vegades l'alçada de la persona en posició encongida, i la distància entre la persona i el peu del sortint no ha de ser mai superior a la seva. Cal vigilar que el lloc escollit sigui protegit dels impactes directes i de les esllavissades.

6) És recomanable que el lloc escollit sigui exempt de molsa i sec. Per això són bones les tarteres. Cal evitar la proximitat de fissures ascendents, de natura terrosa o humida. També cal evitar les coves, llevat que siguin prou àmplies que permitin d'estar-se a més d'un metre de cada paret i a tres metres del sostre. S'ha de tenir en compte que una cova pot ser en molts casos la desembocadura d'una fissura per on s'escorre l'aigua, cosa que representa un gran perill. En una tempestat amb descàrregues elèctriques, la sensació de seguretat que produeix una cova o un sortint de roca és totalment enganyosa.

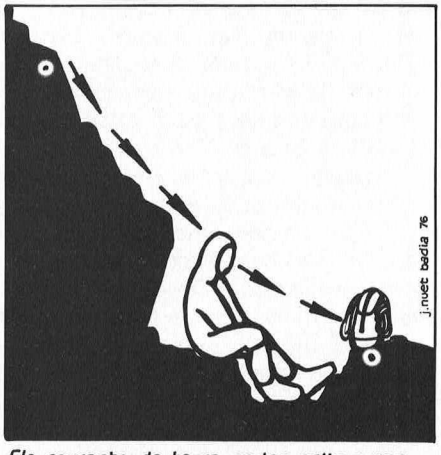

Els corrents de terra poden saltar una depressió.

7) És convenient de no seure sobre depressions o concavitats, amb els costats a menys d'un metre de distància, ja que la descàrrega pot saltar molt bé sobre l'obertura i passar a través del cos de la persona que s'hi està.

8) La posició encongida, és a dir, asseguts amb els genolls aixecats, i els peus junts, és potser la més recomanable de totes, ja que d'aquesta manera és més petita la distància a què ens situem dels diversos punts de contacte amb la roca o el terra, i així la protecció és més gran. Cal evitar sempre qualsevol posició amb punts de contacte amb les parets.

9) Convé aprofitar al màxim els materials que tinguem i que reuneixin propietats aïllants, com ara la corda de perló, que resulta molt apropiada, especialment eixuta, el «coagoule», el duvet, el sac de dormir, etc. Les peces eixutes sempre seran les millors. També podem fer servir l'estructura metàl·lica de la motxilla, posada plana sobre terra, per a seure-hi al damunt, tenint en

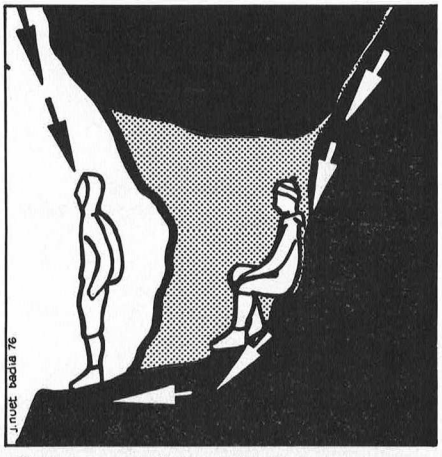

Fissura que pot conduir aigua.

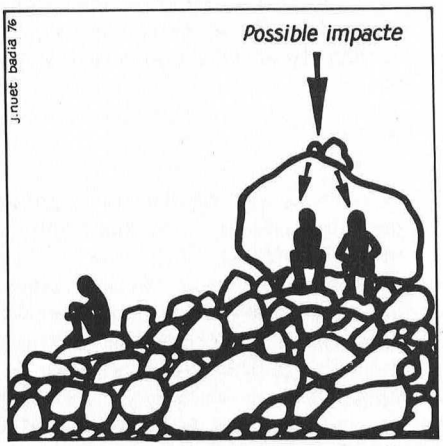

Les tarteres reuneixen relatives condicions de seguretat, allunyats dels grans blocs aïllats.

compte de no sobresortir-ne, ja que els corrents de terra sempre l'utilitzaran amb preferència al nostre cos.

10) Una pedra plana prou ampla per a posar-hi els peus resultarà excel·lent a condició que estigui retirada de la massa més propera, tant si es tracta d'una roca, del terra o d'una tartera.

11) Si la tempestat ens sorprèn en un pendent abrupte, serà convenient assegurar-se, a fi d'evitar una possible caiguda en el cas de perdre el coneixement o de resultar afectats per rampes musculars. El punt d'assegurança caldrà que sigui proper a nosaltres, i per tal de reduir al màxim el potencial al llarg de la corda, convindrà també deixar-la un pèl fluixa, amb què augmentarem considerablement el nostre aïllament. Val més encordar-se per un turmell que no pas per sota les aixelles.

12) En cas de tempestat imminent, si podem abandonar un cim o una carena per mitjà d'un «rappel», no hem de vacil·lar a fer-ho. A cops és el sistema més ràpid amb què abandonar una zona perillosa. El risc serà mínim si la corda resta eixuta i tenim en compte de baixar amb els peus ben junts, en contacte amb la roca.

13) Cal no abandonar mai el piolet, els pitons, els mosquetons i els altres objectes metàl·lics, per por d'una descàrrega elèctrica, ja que ben segur que després ens faran falta.

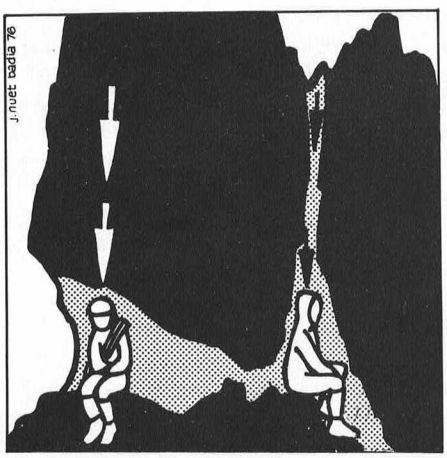

No t'aturis sota d'extraploms, ni al peu de fissures verticals.

És molt important de saber que el nostre cos, com que és més alt i no té tanta resistència elèctrica, té moltes més probabilitats d'actuar de parallamps que no pas un piolet. No cal dur el nostre piolet per damunt del nostre cap, sinó que convé mantenirlo en la posició normal, ja que aquesta posició no contribueix gens a augmentar les possibilitats de perill. La posició més recomanable per al piolet és posar-lo pla. Pel que fa als pitons, els mosquetons i els altres objectes metàl·lics, s'han de guardar dins una bossa i deixar-la a prop nostre.

14) Quant a la natura del terreny es pot dir que no hi influeix gaire i que els seus efectes són secundaris. Les variacions de resistència superficial d'una roca varien molt a causa, principalment, de la proximitat i la importància de la descàrrega elèctrica.

A muntanya, sobretot a l'alta muntanya, totes les precaucions són poques, i el mal temps, especialment per la seva aparició tan sovint sobtada, és una causa de nombrosos accidents, de vegades irremeiables. Creiem que aquest recull de consells i advertiments, que hem espigolat de diverses publicacions, poden resultar d'utilitat si es tenen en compte quan es presenten aquestes circumstàncies adverses.

Contribució al coneixement de la flora dels Bufadors de Babí (Ripollès)

per **Josep Nuet i Badia**

(Treball guardonat amb el premi "Pau Vila", 1976)

Nombrosos elogis havia sentit, dedicats al paisatge dels Bufadors, quan vaig visitar per primera vegada aquest indret. Aquella visita em mogué a intentar aprofundir el coneixement d'aquest racó tan bonic com ombrívol i també, per cert, poc conegut des del punt de vista botànic. Sabem que només ha estat visitat, amb una certa assiduïtat, pel doctor Basora, farmacèutic de Sant Quirze de Besora, el qual hi ha herboritzat diverses vegades.

Així, vaig decidir començar a explorar el lloc, fer-ne l'herborització i observar l'ambient en què vivien les plantes.

Abans de prosseguir el treball vull remerciar el doctor Oriol de Bolòs que ha revisat gentilment aquest treball i ha resolt petits problemes d'identificació que jo no havia pogut superar; també m'ha confirmat les citacions de la **Festuca gigantea.**

L'àmbit geogràfic

La Plana de Vic és closa al nord per un seguit de serralades paral·leles, orientades de llevant a ponent (Llancers 1273 m, Curull 1364 m, Bellmunt 1246 m, els Munts 1059 m, Puig Cornedor 1212 m, Milany 1533 metres), molt conegudes per tots els excursionistes, pels seus bonics paisatges i pel fet de ser un bon mirador de la serralada pirinenca. Aquest conjunt muntanyós anomenat pels geòlegs Subpirineu, és format per terrenys terciaris que han estat plegats d'una forma regular, l'anomenat plegament de tipus juràssic.

Des de l'anticlinal de Sant Amanç, al sud de Ribes de Freser, fins al de Bellmunt, que clou la Plana de Vic pel nord, se succeeixen un seguit de serralades i valls perpendiculars al riu Ter que travessa aquesta contrada de nord a sud, tallant els estrats de gresos més durs on forma algun petit congost.

L'erosió del Ter i els seus afluents sovint ha desfigurat aquest seguit de plecs, invertint el relleu. Ha buidat els esvorancs oberts al llarg dels anticlinals on, ara, es poden veure un seguit de petites valls excavades en les margues més tendres.

La vegetació que cobreix aquestes muntanyes presenta una transició molt visible, des de les rouredes submediterrànies de la Plana de Vic fins a les fagedes amb afinitats atlàntiques de la Vall de Ribes i d'Olot. Aquesta transició en el mantell vegetal es produeix al llarg i a l'ample d'aquestes serres, condicionada fonamentalment per l'exposició dels vessants i la proximitat o llunyania de l'illot plujós olotí. De manera que els vessants solells són poblats de rouredes amb alguns vegetals mediterranis i als obacs, hi penetren les fagedes encara pobres, els pins roigs i alguns roures.

A llevant, en els costers dels cims més alts (Milany i Puigsacalm), la fageda domina clarament, mentre que cap a ponent (els Munts i Puig Cornedor) la fageda cedeix una mica el terreny a les pinedes de pi roig.

Dins aquest àmbit general es troba el lloc objecte d'aquest treball: els Bufadors de Babí.

L'indret

L'indret anomenat els Bufadors de Babí es troba a la serra del mateix nom que separa la vall de Llaés de la dels Ferrers, ambdues afluents del Ter.

Forma un canyó a l'obac de la serra, orientat d'est a oest. La seva planta ens mostra que no és ben recte, sinó que els extrems s'orienten una mica cap al nord, de manera que forma un arc, de curvatura molt lleugera. Ve a ser com una gegantina clivella del vessant de la muntanya. Les parets més altes i redreçades corresponen a les que tanquen el canyó pel cantó sud i, per tant, actuen també com a protecció de la insolació.

El seu extrem oest es troba a 890 metres i l'est a 940 m aproximadament.

El seu nom, els Bufadors, prové del nom que es dóna popularment als forats (avencs o coves) dels quals surt aire, o sigui que bufen. El nom de Babí, el pren d'unes pageses properes, situades a la falda meridional de la serra, anomenades el Babí Gros, avuí aterrada, i el Babí Xic.

El relleu

La formació d'aquest canyó sembla que sigui deguda a la flexió del terreny que formà l'anticlinal la Farga de Bebié-Sant Privat d'En Bas. Aquest anticlinal s'esventrà en doblegar-se, després es buidà per l'acció erosiva de les aigües i quedà la serra dels Bufadors com un vestigi de l'antic plec. El canyó no és més que una esquerda de flexió deguda a la poca plasticitat dels materials.

Les roques són calcàries . Hi distingim principalment els gresos, roques sedimentàries força d ires que formen petits cingles sempre tendents a arrodonir-se sota l'acció de l'aigua de la pluja que els descompon, i les margues que formen gruixos variables entre els estrats dels gresos. Sobre les margues és on arrela la quasi totalitat de la vegetació.

El clima

El clima d'aquesta zona es caracteritza, principalment, per la presència d'una pluviositat elevada, a causa de la proximitat de la dorsal pluviomètrica Camprodon-Collsacabra. Per altra banda és matisat per uns lleugers caràcters continentals en les temperatures, a causa de la posició arrecerada dels vents marítims mediterranis (sotavent), com en general passa a tot el Ripollès. Aquesta situació sembla explicar, també, la disminució del total de pluges anuals a ponent del Puigsacalm.

Nota: *Per a la designació d'una falla longitudinal del terreny usem el terme* canyó, *adaptació al català del terme* canyon, *usat internacionalment, y que recull la Gran Enciclopèdia Catalana. Hem desistit de gorja o congost perquè corresponen a un concepte estrictament fluvial.*

Situació, dins el conjunt format pel Ripollès, la Garrotxa i Collsacabra, dels Bufadors de Babí, prop de Llaés, amb esment de totes les localitats de les quals és fan citacions florals. ▼

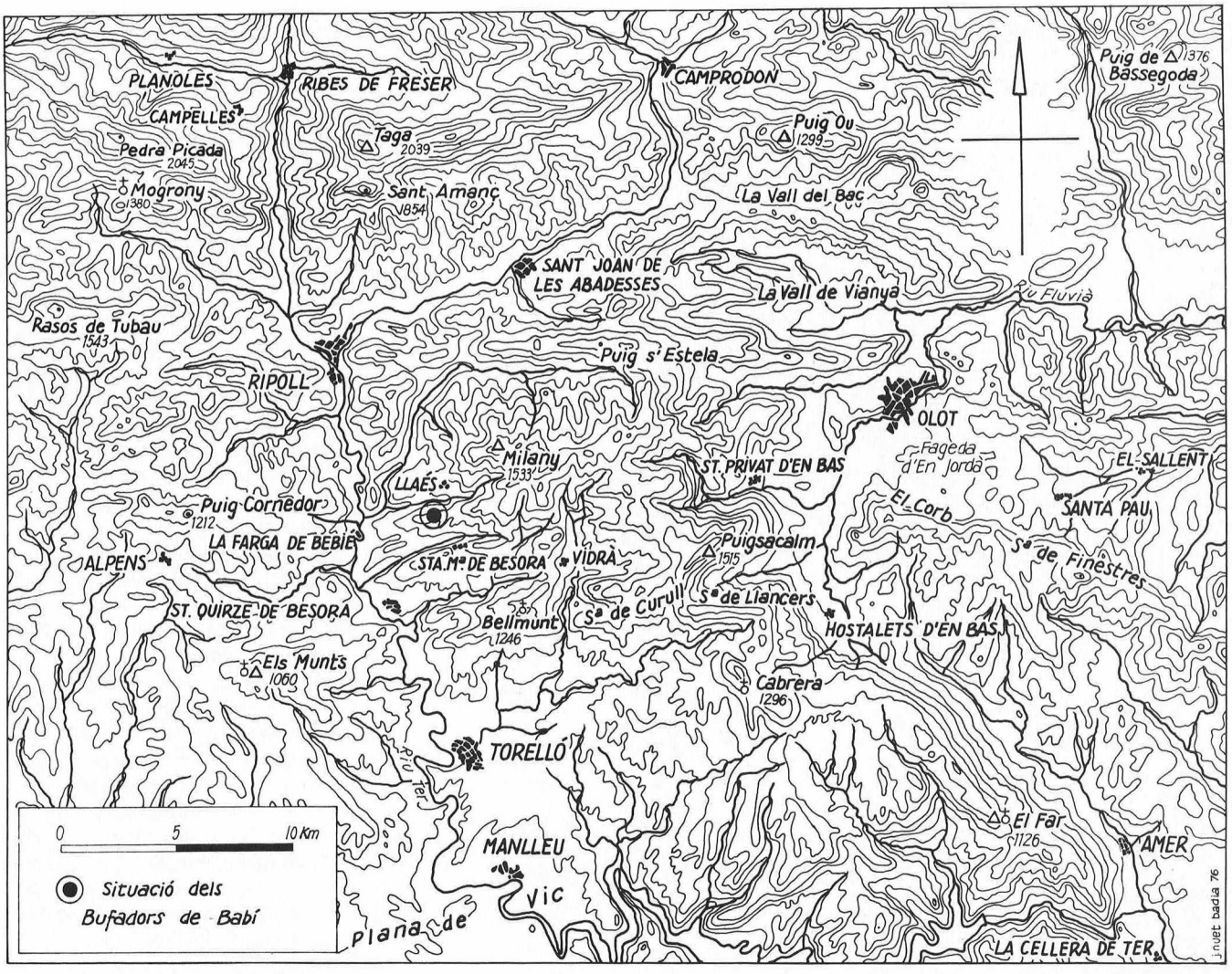

Les pluges presenten el següent repartiment estacional segons J. FEBRER, 1930:

	H	P	E	T	Total
La Farga de Bebié	124'9	219'4	275'1	222'4	841'8
Llaés	179'7	324'3	295'8	304'5	1104'3

Cal remarcar, d'antuvi, la inexistència del mínim de pluja estival tan característic del clima mediterrani, ans al contrari, l'estiu és l'estació més plujosa. En gran part, cal atribuir aquesta humitat estival als ruixats copiosos que descarreguen les tempestes al seu pas. La majoria de les que es formen especialment a la Tosa d'Alp i serres de Mogrony acostumen a desplaçar-se seguint el curs del Ter, fins a la Plana de Vic. Un cop allí ruixen la meitat nord de la plana i continuen Ter enllà. Aquesta característica de circulació de les tempestes estivals és confirmada pel fet que les poblacions situades dins la canal del Ter (Ribes de Freser, Ripoll, la Farga de Bebié, Torelló) registren el màxim pluviomètric anual a l'estiu (J. FEBRER, 1930).

D'altra banda, Llaés acusa una important pluviositat equinoccial, per la proximitat del nucli muntanyenc de Milany-Puigsacalm condensador dels aires marítims mediterranis, que no han pogut desfigurar les pluges estivals.

Diagrama ombrotèrmic de la Farga de Bebié, compost utilitzant dades molt diverses (J. FEBRER, 1930 i J. M. PUCHADES, 1968) i fins i tot no gaire precises, però sí fiables per veure el caràcter climàtic del lloc.
Ens adonem que no hi ha cap període eixut al llarg de l'any i que els menys humits són a l'hivern i els més humits a l'estiu.
Les temperatures moderades i les pluges estivals produïdes pels ruixats tempestuosos ens revelen l'existència d'un clima qualificat com a mediterrani de muntanya mitjana i alta, força semblant al d'Olot. ▼

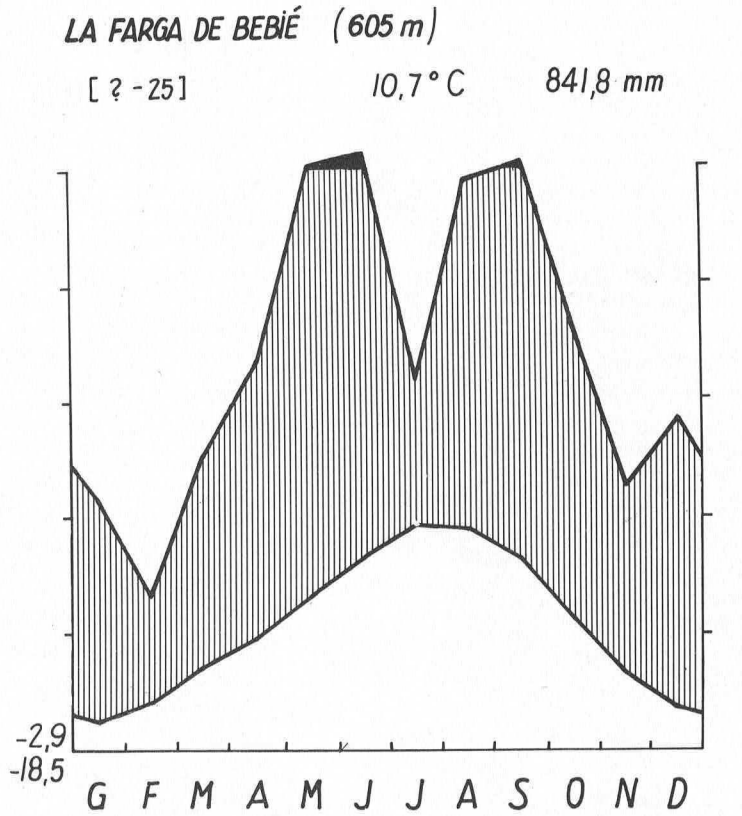

P.	42'7	26'5	50'5	66'5	102'4	114'-	63'1	98'-	103'9	73'-	45'5	55'7 mm
T.	2'3	3'9	7'-	9'7	13'3	16'6	19'2	18'9	16'6	11'3	6'5	3'6 °C

Tenim, també, unes dades termomètriques publicades per J. M. PUCHADES, 1968:

La Farga de Bebié

G	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
2'3	3'9	7'—	9'7	13'3	16'6	19'2	18'9	16'6	11'3	6'5	3'6

La temperatura mitjana és de 10'7° semblant a la de Peguera (Berguedà) i té una oscil·lació tèrmica de 16'9°, certament elevada. Al juliol registra 24'9° de mitjana de temperatures màximes i al gener —2'9° de mitjana de mínimes. Hi ha mesurats —18'5° de mínima absoluta al març de 1963, que denoten una cruesa del clima motivada per les inversions de temperatura que acostumen a afectar la canal del Ter —com molts altres llocs deprimits i closos (la Plana de Vic)— especialment de desembre a març.

El temps de perill de glaçades afecta d'octubre a abril, mentre el terme mitjà de dies de nevada és de 6.

És remacable que, als Bufadors, no hi són apreciables temperatures extremades, més aviat presenta un clima fresc amb poques glaçades. Normalment hem mesurat una diferència d'uns 3-5° menys dins el canyó, atribuïbles a la poca insolació que rep.

Alguns trets que configuren l'ecologia dels Bufadors

Els Bufadors, tot i ser un lloc minúscul dins el paisatge ripollès, presenta en poc espai unes modificacions de les característiques ambientals generals del territori, que permeten, per una banda, la introducció d'algunes espècies poc freqüents en la vegetació habitual de la comarca i, per altra, que pugun coexistir en estret veïnatge amb altres espècies vegetals que en condicions normals, estarien distanciats desenes de quilòmetres els uns dels altres.

La forma de petit canyó que presenta l'indret, juntament amb la seva situació topogràfica —a l'obaga— en una serra orientada d'est a oest són les primeres característiques del lloc que determinen un espai molt ombrívol —on hi ha llocs on no toca mai el sol i d'altres que només reben insolació a l'estiu— i amb molta humitat atmosfèrica, boires i abundància de rosades. L'evaporació és molt minsa, per la poca insolació que té i pel fet d'estar arrecerat dels vents més secs (tramuntana). També els degotalls d'aigua de la pluja d'alguns cingles verticals que configuren el canyó aporten un cabal suplementari d'aigua al sòl. El sòl acostuma a ser sempre molt humit, però no hi hem observat mai cap entollament, segons sembla, a causa de les escletxes de les roques del subsòl que permeten el drenatge. Tampoc no hi ha cap corrent aquós superficial permanent o temporer, però sí que hi ha un considerable corrent d'aigua subterrani que impel·leix la circulació d'aire que surt pels avencs, perfectament perceptible des de l'exterior.

Tots aquests trets ambientals que hem pogut observar ens indueixen a concloure que: La configuració del canyó i la seva orientació són els factors fonamentals per l'existència d'un microclima més humit i frescal que el que trobem a la resta de l'oba-

Chrysosplenium oppositifolium L. *Creix sempre prop de les fonts i rierols. Gràcies a l'extremada humitat de l'indret l'hem observada en llocs sense aigua corrent.* ▼

ga de la serra dels Bufadors, al qual només es podria comparar algun fons de còrrec especialment humit, i, que constitueix un refugi d'algunes espècies vegetals que es troben normalment en indrets més septentrionals, de clima més fresc o a més altitud.

Fora d'aquest enclavat i tot i que els obacs són coberts de fagedes, les darreres penetracions de la vegetació mediterrània encara són ben visibles, sobretot als llocs més àrids de la solana, com poden ser un caire de cingle o una codina assolellada. La resta del territori és poblada per la vegetació submediterrània pròpia d'aquestes muntanyes: La roureda amb boix, força modificada per l'activitat humana, especialment el pasturatge, que ha esdevingut ja història, car el despoblament, també aquí, ha deixat buides les muntanyes.

Catàleg florístic

Al present catàleg hi ha reportades totes les plantes que he observat dins el canyó dels Bufadors de Babí, la superfície del qual no sobrepassa les dues hectàrees.

També hi ha anotades d'altres plantes (*) que si bé no es troben dins el canyó, he considerat interessant que figuressin a la present llista.

El catàleg conté citacions i referències —fragmentàries— de diversos autors que han treballat en la recerca florística en aquella zona o en contrades properes. Principalment les que J. CADEVALL aplegà a la **Flora de Catalunya.** Els altres autors citats porten, junt amb el seu nom, l'any de publicació del treball d'on s'ha tret la citació, treballs que es troben a la bibliografia.

Així mateix s'hi anoten els sinònims del nom científic així con els autors, car els que hi figuren són, amb poques excepcions, els que utilitza P. FOURNIER en la seva obra **Les quatre flores de France,** que ens ha servit per a identificar-les.

Referent als noms vulgars, hem seguit els treballs de F. MASCLANS, però donant prioritat als noms utilitzats a la comarca del Ripollès.

Acer opalus ssp. opalus Mill. — Blada. Dispersa per les fagedes. També es troba més abundant a les rouredes amb boix humides.

Ajuga reptans L. — Esquiva. Sòls humits a causa del degotall del cingle. Només n'hem observat amb flors blaves. Indicadora de la humitat constant del sòl. Citada a Vic (MASFERRER), Olot (BOLÒS, VAYREDA i TEIXIDOR in CADEVALL).

Amelanchier ovalis Medik. — Corner. Penetra fins als espais menys humits de la fageda. Escàs.

Anemone hepatica L. (= Hepatica triloba Chaix). — Herba fetgera. Molt freqüent, es fa rara als llocs molt humits. També és abundant a les rouredes. Sembla que acompanyi el boix.

Anemone nemorosa L. — Rosella borda. Localitzada a molt pocs llocs del congost i en algun torrent de l'obaga, sempre, però, els més humits. A. de BOLÒS 1949, la cita a Olot i a Finestres.

Aquilegia vulgaris L. — Corniol. Acostuma a trobar-se dispersa, si bé no gaire abundant arreu, en llocs humits.

Arabis turrita L. — Arrela sobre roques ombrejades recobertes de molses. Citada al Montseny i Camprodon (VAYREDA in CADEVALL), a Olot: Font Moixina (A. de BOLÒS 1934).

Asplenium adiantum-nigrum L. — Falzia negra. Rarament es troba en algun lloc ombriu no gaire humit.

Asplenium fontanum (L.) Bernh. — Falguereta. Present a gairebé totes les roques humides i molsoses.

Asplenium ruta-muraria L. — Ruda de paret. Fissures de les roques calcinals seques. Rara.

Asplenium trichomanes L. — Habita les fissures de les roques humides, on forma petites matetes. Estesa i força abundant.

Athyrium filix-femina (L.) Roth. — Falguera femella. Al peu del cingle nord, lloc molt humit i ombrívol a 940 m. Només l'hem observat en aquest punt. Planta montana que descendeix fins al Montseny i al Maresme.

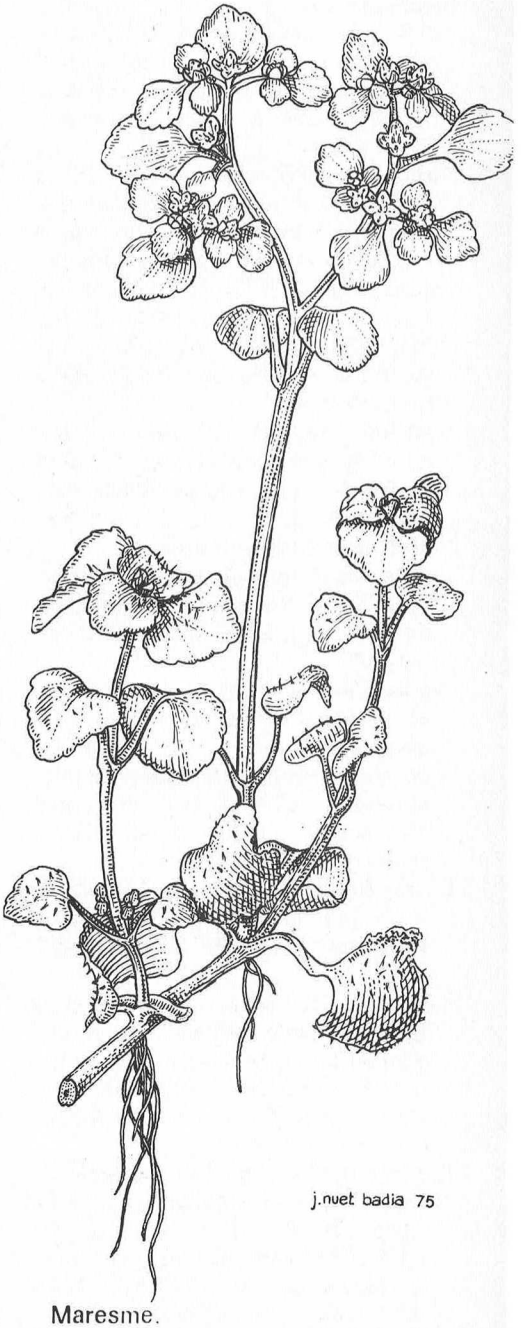

* **Betula pendula Roth.** — Bedoll. Fora del canyó, a l'obaga de la serra dels Bufadors, en una fageda humida **(Helleboro-Fagetum)** a 885 m. Ha de ser una localitat de l'extrem meridional de la seva àrea de dispersió. CADEVALL recull les cites de VAYREDA a: Vall de Ribes, Vidrà, Olot i Collsacabra.

Dentaria pinnata Lmk. *Canugüera. Planta d'aspecte particularment vistent, és característica de les fagedes més humides i riques en espècies.* ▼

Brachypodium silvaticum (Huds.) P.B. — Sotabosc de la fageda, fora el canyó és força comú als obacs. Planta nemoral citada a Viladrau (COSTA), Vidrà, Olot, Collsacabra (VAYREDA in CADEVALL).

Buxus sempervirens L. — Boix. Estès i abundant arreu del canyó, així mateix fa sotabosc alt i dens tant a les rouredes com a les fagedes pobres. També pobla pedrusques seques a la solana. La Farga de Bebié, 600 m, Sant Moí 670 m, El Babí Xic 820 m, serra dels Bufadors 1000 m.

* **Calluna vulgaris (L.) Hull.** — Bruguerola. Observada prop de Sant Moí en un prat sec de jonça, dins una roureda, 760 m, en contacte amb unes lloses de gres.

Campanula persicaefolia L. — Campaneta blava. Arrela en algun caire de timba, sobre gresos, llocs ombrejats.

Cardamine impatiens L. — Llocs especialment humits, ombrívols i pedregosos. Fora el canyó l'hem vist en un torrent pedregós i humit. Montseny (CADEVALL on també és recollida la citació de SALVADOR a Ripoll).

Carex digitata L. — Es troba escampada per la fageda. Olot, Vidrà, Collsacabra (VAYREDA in CADEVALL).

Carex divulsa Good. — Arrela en la fissura d'unes roques en un lloc humit i lluminós. CADEVALL reporta les citacions següents: Vic (MASFERRER) Olot (VAYREDA), Cabrera (SENNEN).

Carex silvatica ssp. silvatica Huds. — Llocs humits i ombrívols de la fageda. CADEVALL reporta les següents citacions: Montseny, Ribes; la Cellera de Ter (CODINA), Manlleu: Font Tosca (SENNEN).

Cephalantera pallens (Jundz) Rich. (= C. damasonium [Mill.] Druce). — Lloc rocós ombrejat pels faigs. Rara. Olot (VAYREDA in CADEVALL); Llinars de l'Aigua d'Ora (J. VIVES 1964).

Cerastium caespitosum Gilib. (= C. triviale Link). — En les àrees més humides i frescals del canyó. CADEVALL la cita al Montseny i aplega les següents: Ripoll (COSTA), Vic (MASFERRER), Queralbs (VAYREDA).

Chelidonium majus L. — Herba d'orenetes. Roca molsosa exposada a migdia en condicions de mitja ombra. Sembla introduïda accidentalment.

Chrysosplenium oppositifolium L. — Petites colònies en espais molt ombrívols i frescals de sòl humit però sense aigua corrent. Citada sempre a la vora de fonts i rierols: Montseny, Olot, Collsacabra, Pla Traver, Camprodon, Queralbs (VAYREDA in CADEVALL).

Circaea lutetiana L. — Herba de les

Festuca gigantea (L.) Vill. *Gramínia rara que ha estat trobada als Bufadors de Babí. Aquesta nova descoberta representa la cinquena localitat catalana de l'espècie.* ▼

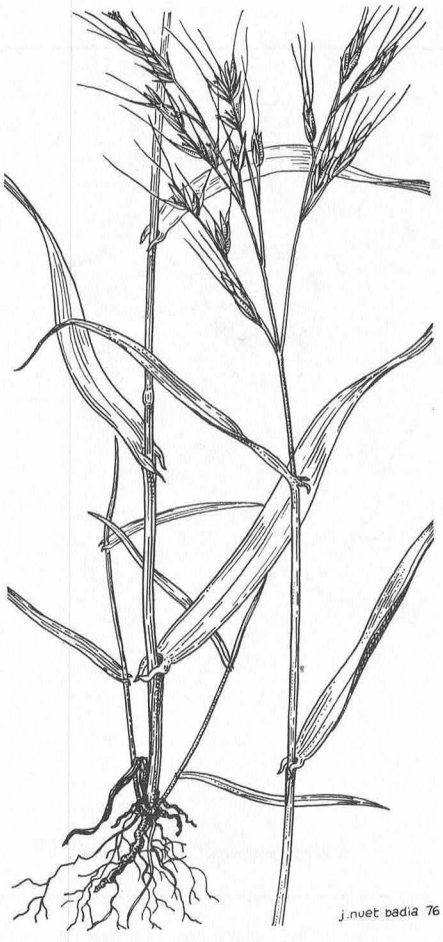

encantades. Força estesa per les bardisses humides que reben una rosada molt forta.

Cirsium monspessulanum (L.) Allioni. — Card menut. Viu als espais de sòl molt humit i a les comunitats de jonqueres **(Molinio-Holoschoenion).**

Clematis vitalba L. — Vidalba. S'entortolliga en les bardisses, forma lianes de tija gruixuda i aprofitant les heures com a suport, s'enfila pel cingle nord.

Coronilla emerus L. — Coronilla boscana. Dins el canyó als espais menys humits de la fageda. És una espècies submediterrània que viu amb preferència a la roureda. Escassa.

Corylus avellana L. — Avellaner. És present en el canyó en els espais frescals i ombrejats. També els trobem dins les fagedes de l'obaga, però s'enretira sempre del peu dels cursos d'aigua.

Cotoneaster tomentosa (Aiton) Lindl. (= C. nebrodensis [Guss.] C. Koch). — En la fissura d'uns gresos, en un lloc ombrívol de la fageda. A la **Flora de Catalunya,** CADEVALL recull una citació de SENNEN a Cabrera.

Crataegus monogyna Jacq. — Arç blanc. És escassa dins el canyó on viu als espais menys ombrívols i bardisses.

Cystopteris fragilis (L.) Bernh. — Arrela a les roques molsoses dels llocs ombrejats. Montseny (FONT i QUER, GROS), Pirineus i Subpirineu (CADEVALL), Ripoll: Can Solà dels Bufadors (Hb. SAURAS in BARNOLA).

Daphne laureola L. — Lloreret. El trobem esparsament a les fagedes del canyó. És comú a la roureda on forma part del seu sotabosc.

Dentaria pinnata Lmk. — Canuguera. Només l'hem observada en els espais més humits i ombrívols a la fageda dins el canyó. Característica de la fageda rica **(Scillo-Fagetum).** CADEVALL recull les citacions de VAYREDA a Olot, Santa Magdalena [de Puigsacalm], Collsacabra, i de MASFERRER a Cabrera.

Digitalis lutea L. — Didalera de Sant Jeroni. Al canyó la trobem rarament. Fora, a l'obaga és dispersa arreu, sempre poc abundant.

Dryopteris filix-mas (L.) Schott. — Falguera mascle. La trobem en els espais més humits i frescals del canyó.

Epilobium montanum L. — En un espai de sòl molt humit i una mica assolellat. Més aviat rara. CADEVALL recull aquestes citacions: Montseny, Guilleries, Olot, Ribes (VAYREDA), Camprodon (COSTA).

Epipactis latifolia (L.) All. (= E. helleborine (L.) Crantz). — Arrela en llocs poc humits. Rara. CADEVALL la indica a Ribes i recull les observacions d'altres botànics: Vidrà, Olot, Guilleries (VAYREDA), Vic (MASFERRER), Cabrera i Ripoll (SENNEN).

Euphorbia amygdaloides L. — Lletera. La trobem dispersa per dins la fageda del canyó, on és rara. Al defora s'escampa pel sotabosc de les rouredes i fagedes.

Fagus silvatica L. — Faig. Arrela als obacs on es presenta esponerós. Serra dels Bufadors de Babí fins a 1000 m, el Barretó 1200 m, Llaés 1050 m, la Calm 1300 m, Milany 1580 m.

Festuca gigantea (L.) Vill. — Petites clarianes de la fageda on l'humus (mull) és profund i fresc, 890 m. Només ha estat citada a la Vall d'Aran (BUBANI, COSTE i SOULIÉ), Vall de Ribes (CADEVALL), Coll d'Uria, sobre Hostalets d'En Bas (A. i O. de BOLÒS), el Sallent de Santa Pau (O. de BOLÒS) en bosc humit d'arbres de fulla caduca. Aquesta nova descoberta representa la cinquena localitat catalana d'aquesta espècie, estenent cap al sud-oest la seva àrea de dispersió.

Festuca scoparia Hack. — Ussona. Arrela en replans, fissures i caires de timba frescals. Núria (CADEVALL), Tregurà (VAYREDA in CADEVALL), Mogrony (SENNEN in CADEVALL), Puigsacalm (A. de BOLÒS 1949).

Fragaria vesca L. — Maduixera. Molt estesa arreu especialment a les pinedes i bosquines humides.

* **Fraxinus excelsior L.** — Freixe de fulla gran. Se'n troba algun peu escadusser a les fagedes. Rar.

Galium maritimum L. — Llàgrimes d'ase. Espars pels llocs més secs del canyó.

Galium vernum Scop. — Te de bosc. A les fissures dels gresos i sotaboscos ombrosos.

* **Gentiana ciliata L.** — Gencianeta de tardor. Escampada per prats i sotabosc herbós de les pinedes de pi roig. Poc abundant. Vall de Ribes, Ripoll (CADEVALL), Olot, Santa Pau, Camprodon (VAYREDA in CADEVALL). Finestres, Puigsacalm, Puig s'Estela (A. de BOLÒS 1949).

* **Geranium nodosum L.** — Fagedes ben constituïdes **(Helleboro-Fage-**

Mapa de l'àrea de dispersió de la Festuca gigantea (L.) Vill. *El punt encerclat correspon als Bufadors de Babí on suara ha estat trobada. (1975). Les altres corresponen a la Vall d'Aran on la trobà P. BUBANI durant les seves recerques pirinenques (1836-62) i a COSTE i SOULIÉ que també resseguiren la vall i en publicaren una Flora (1913-14) i un suplement (1922). J. CADEVALL la trobà a la Vall de Ribes a la primeria del segle actual. Posteriorment A. de BOLÒS i O. de BOLÒS la trobaren a dos indrets de la Garrotxa: sota el coll d'Uria i al Sallent de Santa Pau (1952).* ▼

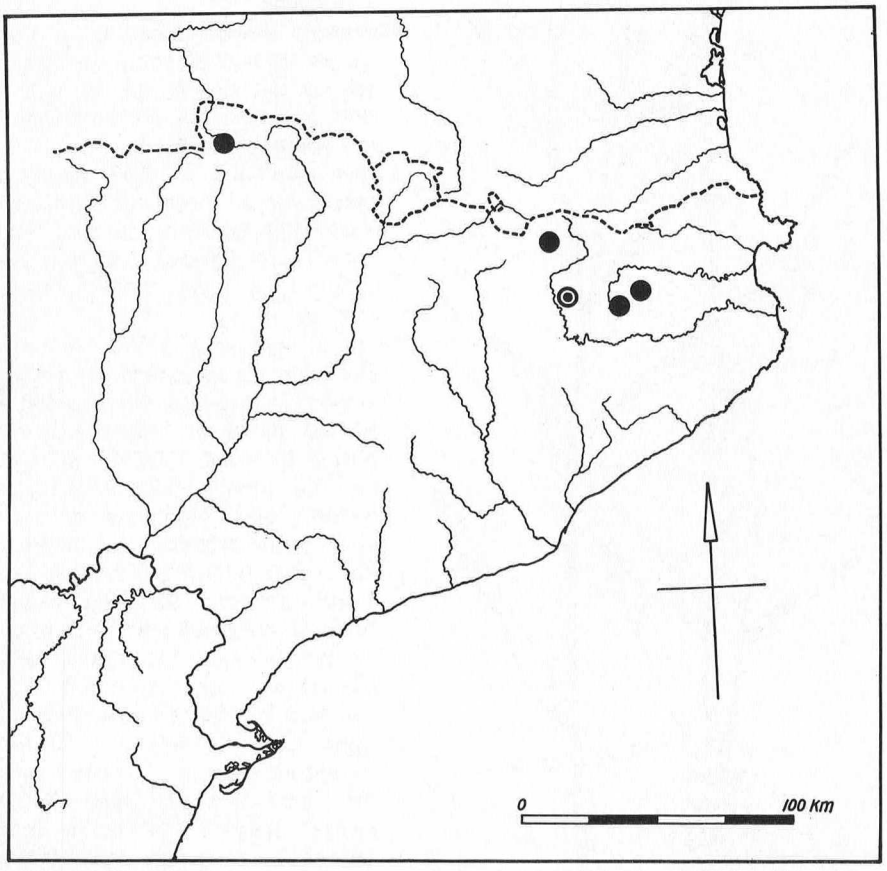

tum), sobretot no explotades. No es troba dins el canyó, però molt a prop. CADEVALL aplega diverses localitats: Puigsacalm (COSTA), Collsacabra, Vall del Bac (VAYREDA), Olot (TEIXIDOR), Ripoll (SALVADOR i SENNEN).

Geranium robertianum L. — Herba de Sant Robert. Abundant especialment als obacs i llocs frescals.

Geranium rotundifolium L. — Suassana. El trobem arrelant en un lloc rocós però humit i assolellat.

Geum urbanum L. — Flor de Sant Benet. Aprofita els espais humits i frescals per installar-s'hi. Escàs.

Hedera helix L. — Heura. Tapissa el sòl i s'enfila pels cingles obacs. Comuna i abundant arreu on hi ha ombra i humitat.

Helleborus foetidus L. — Marxívol. És freqüent en el canyó trobar-la a les bardisses.

***Helleborus viridus L.**—Ellèbor verd. Pobla el sotabosc de les fagedes ombrívoles i frescals **(Helleboro-Fagetum)** de les quals n'és característica. No penetra dins el canyó. CADEVALL l'assenyala a Ripoll, Ribes i el Montseny, i A. de BOLÒS 1949 al Puigsacalm i a Olot.

Hieracium murorum L. — Herba de l'esparver. Arrela a les fissures i replans dels cingles, en llocs ombrejats.

Hypericum hirsutum L. — És escadusser a l'ombra de les fagedes. CADEVALL a la Flora de Catalunya aplega una multitud de citacions. Heus-ne aquí alguna: Plana de Vic (MASFERRER), Ripoll (SENNEN), Olot, Pla Traver (TEIXIDOR), Vidrà, Besora (VAYREDA).

Hypericum montanum L. — Trobat en una bardissa humida del canyó. Més aviat rara. Guilleries, Montseny, Olot, Camprodon, Queralbs (VAYREDA in CADEVALL).

Ilex aquifolium L. — Grèvol. Es troba escadusserament en els obacs frescals.

* **Juncus inflexus L. (= J. glaucus Ehrh).** — Jonquina. Sòl xop a la font Tudó a l'obaga de la serra dels Bufadors, 760 m.

Lamium galeobdolon (L.) Cantz. (= Galeobdolon luteum Huds). — Ortiga morta. Es troba als racons més frescals i humits del canyó. Al defora només l'hem observada en un torrent. Indicadora d'humitat de l'ambient. Olot, Pla Traver (VAYREDA), Ripoll: torrent del Bac del Solà (SENNEN in CADEVALL); Fageda d'En Jordà (O. de BOLÒS 1948).

Laserpitium latifolium L. — Turbit. Espai molt humit però assolellat. Atenyia una alçada considerable (1'80 m).

Lilium martagon L. — Marcòlic. Habita espars per les fagedes.

* **Listera ovata L.** — Raconada amb un sòl humit dins una pineda, 830 m. Fora el canyó. Algunes citacions recollides a la **Flora** de CADEVALL: Olot (BOLÒS), Vidrà, Sant Quirze de Besora, Collsacabra, Olot (VAYREDA), Plana de Vic (SALVADOR, MASFERRER).

Lithospermum officinale L. — Mill de sol. Sobre sòl humit amb **Ranunculus repens.** Rar. Garrotxa, Olot (VAYREDA in CADEVALL).

Lonicera xylosteum L. — Xuclamel xilostí. Dispers i força abundant a les fagedes de l'obaga.

Luzula forsteri (L.) D.C. — Escassa al canyó, als llocs humits i ombrívols de la fageda. Bellmunt (SENNEN in CADEVALL), Núria (E. VAYREDA 1882).

Melittis melissophyllum L. — Xuclamel. Dins el canyó en una clariana de la fageda. Escassa i dispersa a les altres fagedes. Ripoll, Mogrony (SENNEN in CADEVALL), Collsacabra. el Corb, Montseny (VAYREDA in CADEVALL).

* **Mercurialis perennis L.** — Malcoratge. Fageda humida amb sòl molt humífer, 880 m. Ribes (VAYREDA in CADEVALL), Plana de Vic (MASFERRER in CADEVALL).

Platanthera bifolia (L.) Rich. *Orquídea que trobem no rarament per les rouredes i pinedes.* ▼

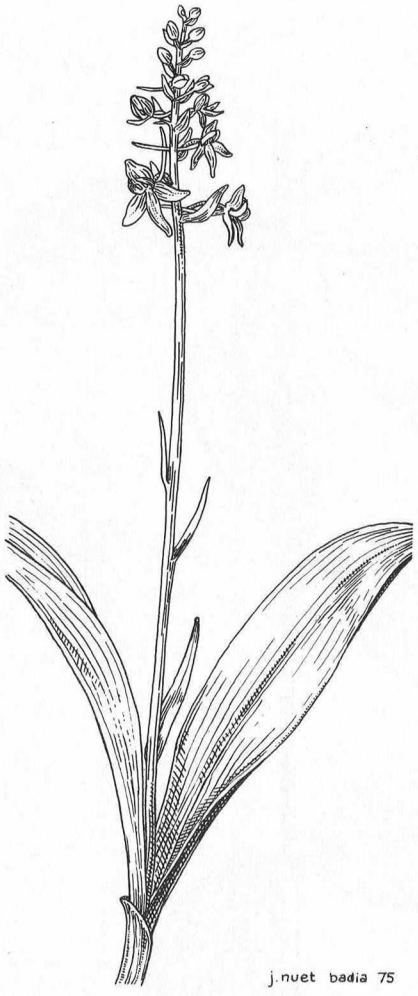

Moehringia muscosa L. — Herba prima. Petites fissures de les roques humides i ombrívoles. Ribes, Olot, Camprodon (CADEVALL).

Moehringia trinervia (L.) Clairv. — Arrela sobre molses molt humides de les roques. Olot, Ribes (VAYREDA in CADEVALL).

Mycelis muralis (L.) Rchb. (= Lactuca m. Fresen). — En terrenys humits, flonjos i ombrívols, roques molsoses. Montseny, Ribes (CADEVALL), la Cellera de Ter (CODINA in CADEVALL).

* **Neottia nidus-avis (L.) Rich.** — Fora el canyó en una fageda força humida i ombrívola. Vidrà (VAYREDA in CADEVALL).

Oxalis acetosella L. — Pa de cucut de bosc. Habita les zones més ombrívoles. Planta nemoral. Ribes, Olot (VAYREDA in CADEVALL).

Phyllitis scolopendrium (L.) Newm. — Llengua de cérvol. Localitzat en llocs obacs molt humits, només dins el canyó. Escàs. Vall de Vianya: font del Serrat (O. de BOLÒS 1957).

Pinus silvestris L. — Pi roig. Habita els llocs més secs de l'obaga, illots rocosos o amb sòl menys profund. Substitueix en certa manera els roures a les obagues. La Farga de Bebié 600 m, el Babí Gros 820 m, serra dels Bufadors de Babí 960 m.

Plantago major L. — Camí humit a la fageda del canyó. Sòl una mica compacte.

* **Platanthera bifolia (L.) Rich.** — Repartida però poc abundant per les rouredes i pinedes no gaire seques, 780 m. Olot, Collsacabra, Vidrà (VAYREDA in CADEVALL), Vic (MASFERRER in CADEVALL).

Poa nemoralis L. — Als llocs més humits. S'amaga sota les bardisses i els boixos. En comptats punts del canyó. Camprodon, Olot (VAYREDA in CADEVALL).

Polypodium vulgare L. — Polipodi. Arrela en colònies nodrides, sobre blocs de pedra caiguts dels cingles i sobre algun tronc d'arbre.

Polystichum lobatum (Huds.) Pr. — Arrela als espais més ombrívols del canyó. Aquesta falguera montana té una localitat extrema al Sallent de Santa Pau (A. de BOLÒS 1949).

Polystichum lonchitis (L.) Roth. — També aquesta falguera subalpina arrela dins el canyó. Molt rara. Núria, Costabona, bosc de Segalés [Rasos de Peguera] (COSTA in BARNOLA).

Polystichum setiferum Moore (= P. acuelatum (L.) Schott). — És comuna dins el canyó, en indrets ombrejats. També la trobem dintre les avellanoses.

Populus tremula L. — Trèmol. Intercalat en alguna clariana de la fageda. Fora el canyó, observat en alguna bardissa.

Pyrola chlorantha Sweet. *Planta montana que acostuma a ser present en els boscos de coníferes i fagedes.* ▼

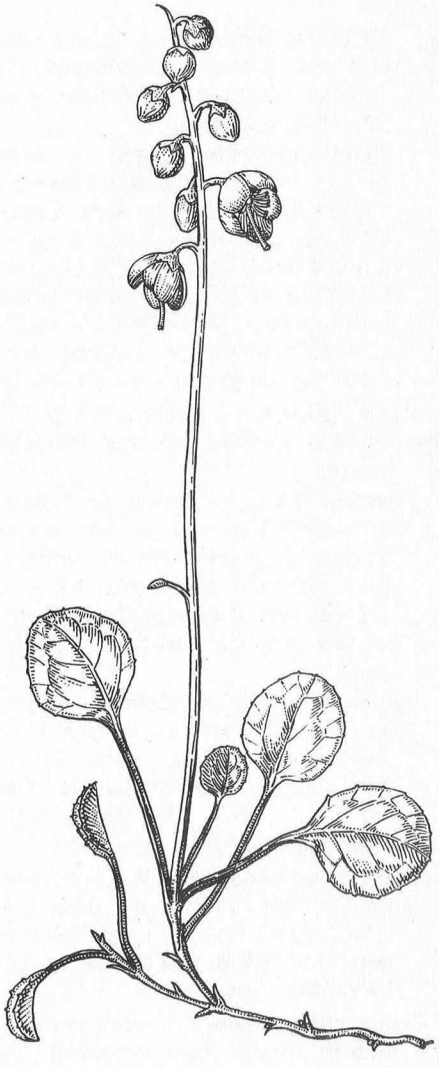

Primula officinalis (L.) Hill. (= P. veris Huds). — Primavera. Freqüent a les fagedes amb boix i rouredes, no penetra dins el canyó.

Primula acaulis (L.) Grufberg (= P. vulgaris Huds.; P. grandiflora Lmk). — Primavera. Dins el canyó només hi ha aquesta espècie. Fa estesa als llocs més frescals. Fora, la trobem rarament. CADEVALL recull les citacions següents: Vall de Ribes, vores del Ter des de Ripoll a la Cellera de Ter, Alpens, Sant Boi [de Lluçanès], Besora (VAYREDA).

Prunella vulgaris L. — Herba del traïdor. Defuig els llocs massa humits de la fageda.

Pteridium aquilinum (L.) Kuhn. —

Vinca minor L. *Pruenga. Les seves tiges reptants s'escampen en totes direccions, d'aquí que cobreixi el sòl en extensions considerables.* ▼

Falguera. Bardisses humides, eludeix els llocs excessivament ombrívols. Escassa al canyó, més abundant a l'obaga.

* **Pyrola chlorantha Sweet.** — Arrelada en un sòl húmic amb fullaraca dins la fageda, 810 m. Rara. CADEVALL la cita al Berguedà i recull la localitat de GAUTIER, al bosc de Campilles [Ribes de Freser?]; Baga de Falgars (A. de BOLÒS 1953). J. VIVES també aporta altres localitats del Berguedà i alt Cardener.

Pyrus malus L. — Pomera. L'hem observada arrelant en una bardissa humida.

Quercus ilex L. — Alzina. La trobem en residències molt àrides, caires de cingle, llocs rocosos, solanes. És a prop del seu límit nord a la vall del Ter, si bé isoladament arriba fins prop de Planoles (J. VIGO 1968).

Ramonda myconi (L.) Schultz. — Orella d'ós. Fissures de cingles i roques orientades al nord. CADEVALL recull entre altres les citacions de COSTA: Pla Traver, Collsacabra; i SENNEN: Bellmunt.

Ranunculus nemorosus D.C. — En un pradet molt humit i una mica ombrívol. Rara. Ripoll, Ribes, Camprodon, Olot, Vidrà (VAYREDA in CADEVALL).

Ranunculus repens L. — Botons d'or. Habita espais particularment humits que reben el degotall dels cingles, mai, però no estan inundats.

Rubia peregrina L. — Granza. La trobem a les residències més àrides, acompanya l'alzina. Cingles i roca assolellats, petites balmes que no reben aigua de la pluja ni degotalls.

Rubus idaeus L. — Gerdera. En unes boixedes humides. Rara. Vall de Ribes (VAYREDA 1882), Berguedà (J. VIVES 1964), Montseny (O. de BOLÒS 1951).

Rubus sp. — El gènere **Rubus** és particularment difícil fins i tot pels botànics. Vet aquí que he preferit citar solament el gènere i deixar també constància de l'existència gairebé segura de **Rubus ulmifolius**

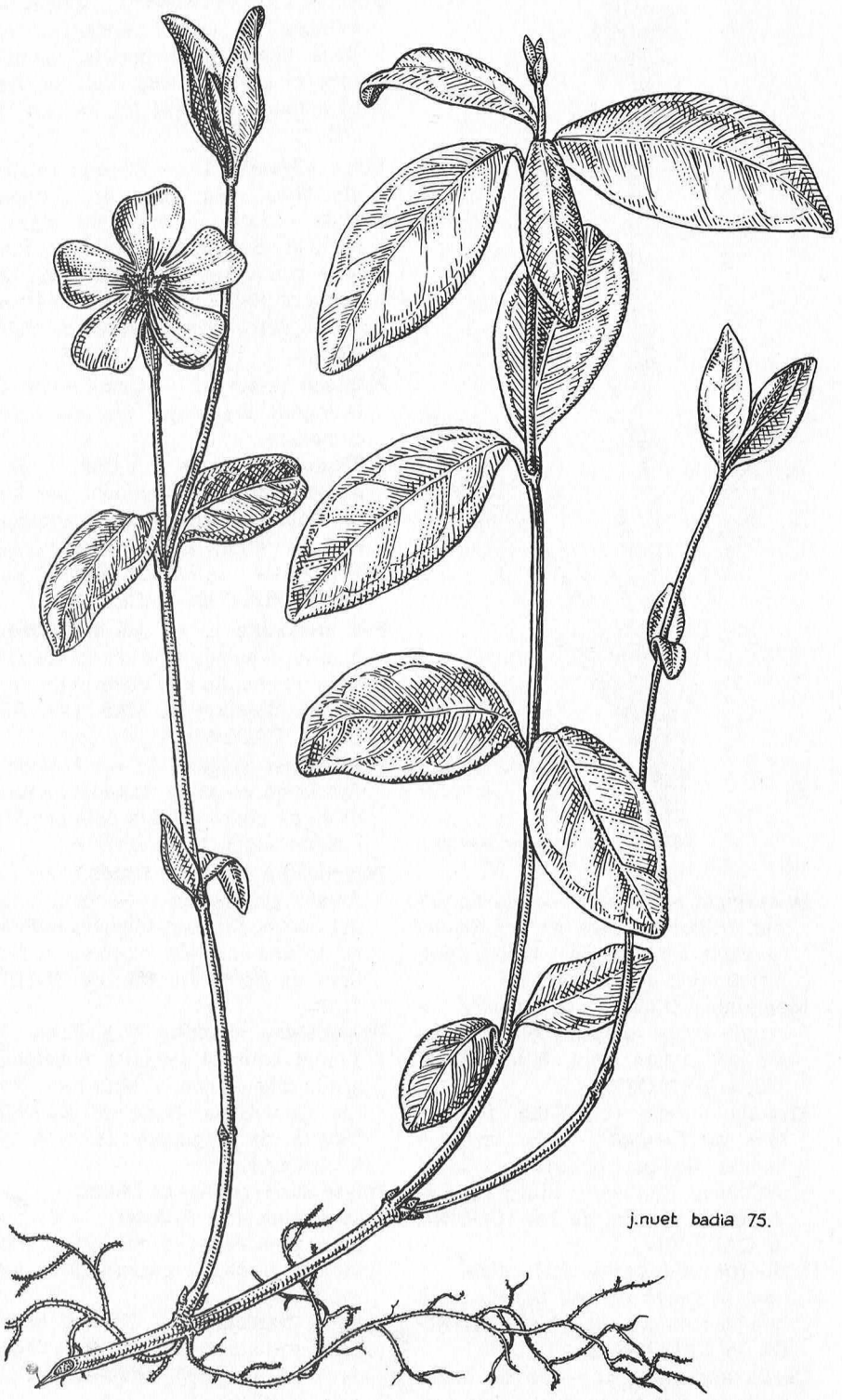

Schott. Esbarzer. Probablement ultra l'existència de l'esbarzer i la gerdera hi pot haver alguna altra espècie d'aquest gènere.

Ruscus aculeatus L. — Galzeran. Als espais ombrívols, però menys freds i humits de la fageda. Podria indicar una certa benignitat tèrmica (poques glaçades).

Salix caprea L. — Gatsaule. Clarianes en llocs humits i frescals. Puigsacalm, el Corb, Finestres i fins el Sallent de Santa Pau (A. de BOLÒS 1949).

Sambucus nigra L. — Saüc. Forma alguna petita saüqueda en espais frescals molt humits.

Sanicula europaea L. — Sanícula. Herba nemoral. Al canyó és abundant, també es troba arreu sobre sòls húmics. Ateny una talla considerable (40-50 centímetres).

* **Satureja calamintha (L.) Scheele ssp. silvatica (Bromf) Briq.** — Rementerola. Molt a prop del canyó, dins la fageda.

Scrophularia nodosa L. — Setge. Bardisses humides. Ribes, Plana de Vic (MASFERRER in CADEVALL).

Solanum dulcamara L. — Vidalbí. Bardisses humides i assolellades.

Sorbus aria (L.) Crantz. — Moixera. Arrela a les escletxes una mica àrides del cingle nord.

Stachys officinalis (L.) Trevisan. — Betònica. Comú dins i fora del canyó a les fagedes i rouredes.

Succisa pratensis Moench. (= S. praemorsa (Gilib.) Ascherson). — Herba del mos del diable. Terreny molt humit. Força escampada.

Tilia cordata Mill. — Tell de fulla petita. Escadusser a la fageda humida, també l'hem observat prop l'aiguabarreig de la riera de Vallfogona i el Ter, en una fageda, 640 m. Olot, Santa Pau (A. de BOLÒS 1949).

Tilia platyphyllos Scop. — Tell de fulla gran. N'hem trobat algun peu dins el canyó a la fageda humida. Rar.

* **Torilis japonica D.C. (= T. anthriscus Gmelin).** — Espais de sòl humit, fora del canyó. Ripoll, Sant Hipòlit de Voltregà (SENNEN in CADEVALL).

Tussilago farfara L. — Pota de cavall. Terrenys argilosos, flonjos, molt humits pel degotall del cingle.

Ulmus scabra Mill. — Oma. Dins el canyó en llocs frescals i molt humits. Sembla que acompanyi el gatsaule. Ribes, Olot, el Corb, Font Pobra (VAYREDA in CADEVALL).

Urtica dioica L. — Ortiga gran. S'ha introduït en algunes bardisses humides, especialment en petites àrees talades o clarianes obertes per la caiguda d'arbres a causa de ventades.

Valeriana officinalis L. — Valeriana. En sòls profunds i humits, una mica ombrejats.

Verbascum lychnitis L. — Candelera. Marge margós, poc humit, cara a migdia. Montseny, Guilleries, Pirineu (CADEVALL).

Veronica latifolia L. — Arrela prop de les penyes calcinals humides. CADEVALL anota diverses localitats: Vall de Ribes, Vidrà, Collsacabra, el Corb (VAYREDA), Olot (COSTA), Ripoll, Bellmunt (SENNEN).

Veronica montana L. — Repta en els sòls madurs i molt humits, gairebé sempre amb **Lamium galeobdolon, Ajuga reptans, Ranunculus repens.** Indica humitat elevada en el sòl. El Corb, Olot, Montseny (VAYREDA in CADEVALL).

Viburnum lantana L. — Tortellatge. Al canyó penetra als llocs més secs de la fageda. Fora a les rouredes és més freqüent i abundant.

Vinca minor L. — Pruenga. Recobreix el sòl, en grans extensions, als llocs ombrejats molt humits, fagedes i bardisses. Muntanyes d'Olot, Sant Joan de les Abadesses (VAYREDA in CADEVALL); Olot: font de Sant Roc (A. de BOLÒS 1934).

Viola silvestris (Lmk.) Rchb. — Violeta. Dins el canyó, escampada als llocs no gaire humits, sense ser abundant.

Addició: També dins el canyó hi ha altres espècies: **Orobanche sp., Sonchus sp., Erucastrum sp.,** que no hem pogut determinar perquè només n'havíem trobat examplars en mal estat.

BIBLIOGRAFIA

BARNOLA, J.M., 1915. «Contribució a l'estudi de les falgueres de Catalunya». Treb. Inst. Cat. Hist. Nat.: 91-163. Barcelona.

BOLÒS, A. de, 1934. «Anotacions a la Flora Olotina, I», But. Inst. Cat. Hist. Nat., 34: 131-137. Barcelona.

BOLÒS, A. de, 1949. «Anotacions a la Flora Olotina, II», But. Inst. Cat. Hist. Nat., 37: 8-16. Barcelona.

BOLÒS, A. de, 1953. «Datos botánicos sobre los montes de Falgars (Berga)», Coll. Bot., 3,3: 325-344. Barcelona.

BOLÒS, O. de, 1948. «Algunos datos sobre las comunidades de la Fageda de Jordá (Olot), Coll. Bot., 2,2: 251-260. Barcelona.

BOLÒS, O. de, 1951. «El elemento fitogeográfico eurosiberiano en las sierras litorales catalanas», Coll. Bot., 3,9: 9-42. Barcelona.

BOLÒS O. de, 1952. «Notas florísticas, III», Coll. Bot., 3,2: 185-197. Barcelona.

BOLÒS, O. de, 1957. «Datos sobre la vegetación de la vertiente septentrional de los Pirineos: observaciones acerca de la zonación altitudinal en el valle de Arán», Coll. Bot., 5, 2: 465-514. Barcelona.

CADEVALL I DIARS, J. (amb la col·laboració de P. Font i Quer, W. Rothmaler i A. Sallent), 1913-1937. **Flora de Catalunya.** Barcelona.

FEBRER, J., 1930. **Atlas pluviomètric de Catalunya.** Barcelona.

FOURNIER, P., 1961. **Les quatre flores de France.** París.

IGME., 1971. «Mapa Geológico de España, hoja 25 - Figueras». Madrid.

MASCLANS, F., 1954. **Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes.** Barcelona.

MASCLANS, F., 1972. **Guia per a conèixer els arbres.** Barcelona.

MASCLANS, F., 1973. **Guia per a conèixer els arbusts i les lianes.** Barcelona.

PUCHADES, J.M., 1968. **Matamala-Vinyoles.** Granollers.

SOLÉ SABARÍS, LL. i col·lab., 1963-1974. **Geografia de Catalunya,** 1-3. Barcelona.

VAYREDA Y VILA, E., 1882. **Catàlech de la Flora de la Vall de Núria,** As. Exc. Cat. Barcelona.

VIGO, J., 1968. «Notas sobre la vegetación del valle de Ribes», Coll. Bot., 7,2: 1171-1185. Barcelona.

VIVES, J. 1964. «Vegetación de la alta cuenca del Cardener», Acta Geobot. Barc., 1. Barcelona.

Terradets, altre cop

(Primera ascensió absoluta a l'esperó SE, via Vidal-Albir-Farreny)

per **Joan Enric Farreny (†)**

Ara som a la feixa gran de Terradets i endrecem curosament les cordes: quarantes, seixantes, plecs i plecs de perló amarats de ginebres i de romanins, que han viscut hores llargues i verticals d'aventura, d'incertesa, de joia; fins i tot de sang. Les mans, balbes i enrogides pel fred del nord, amunteguen el material, tot cloent un nou episodi intens de la nostra vida escalatòria. Els rostres reflecteixen clarament l'esforç que ens han valgut els 300 m de paret sempre vertical i problemàtica. Havíem desitjat tant aquest moment, que se'ns fa estranya la idea que la via pugui estar acabada. Fa dos diumenges, pensàvem deixar-la enllestida, però un darrer desplom ens barrà el pas ben prop del cim i a causa de la brevetat del dia a l'hivern vam haver de deixar-ho córrer. Per fi, podem deixar de banda l'angúnia que ens provocaven «les plaques de la part baixa», «el canvi de fissura», «el diedre», noms que ens havien esdevingut familiars, però que sempre pronunciàvem amb un respecte exemplar. Ben mirat, tots els maldecaps ens han vingut del fet que hem volgut obrir una ruta on l'escalada lliure, fins al seu límit extrem, fos el veritable objectiu, sovint hem esmerçat tres i quatre hores per a guanyar un llarg de 25 metres, pitonant precàriament, resseguint amb els ulls ansiosos les petites menudències que ens oferia la paret. Cada passatge restarà gravat per sempre més en el nostre petit historial particular, fet d'hores amargues i destil·lades. Cal dir que, a poc a poc, l'escalada ha anat prenent unes dimensions i una envergadura que, inicialment, no havíem previst: a partir de la segona tirada, els cinquens i cinquens sup. s'han anat prodigant fins a esdevenir una veritable obsessió que ens aixafava els ànims. Abans de R8, l'esperó no ens ha ofert una bona reunió ni una dificultat agradable; la humanització ha estat transitòria, ja que, després d'un llarg, la paret es torna a redreçar fins al punt que hem hagut d'emprar el burí durant uns quants metres. De tota manera, ens sentim prou satisfets d'haver-nos ambientat ben de pressa a tot aquest còctel de reunions incòmodes, murs verticals i compactes, savines i arbusts que s'ofereixen talment taules de salvació.

Si rebusquem en l'anecdotari hi trobarem incidències de tota mena: hem pitonat en els forats que fan les arrels dels romanins, ens hem penjat de ferros que han cedit a la més petita tracció de la corda, hem passat la nit del lloro penjats d'hamaques, hem esclafit a riure a la sisena reunió quan ens trobàvem assegurats de set pitons i cap no valia un ral mentre les cames s'entumien damunt de relleixos ínfims, s'ha despenjat una llastra damunt del darrer de corda tot recuperant un pitó a les fosques. En tots els moments, però, ens hem sentit ben units i amb una voluntat d'anar endavant molt ferma. Per això, quan baixem de la feixa, un cop acabada la via i després de deixar un Rössli i una caixa de llumins junt amb el llibre registre, ho fem lentament i ens girem enrera sovint; suposo que per veure si deixem quelcom a la paret, vull dir quelcom de la nostra persona. Cap rastre, de llum. Mirant de molt més a prop, alguns petits fragments de ferro branques mig trencades i els petits replanets («terradets») erosionats per les nostres botes. Tot plegat, ben poca cosa. La roca segueix tan freda i estàtica com abans, els petits puntets de colors que fa poca estona es movien per damunt seu ja no hi són. Els turistes que aparcaven els cotxes al Forat de l'Or o als seus voltants i s'esvalotaven en contemplar l'espectacle insòlit, segueixen rutinàriament la seva ruta. El corriol, cada cop més transitat, segueix avall cap al fons de l'engorjat; ja no veiem la paret. ¿Caldrà dir que hem resolt un problema important o és que realment hem anat a l'esperó cercant unes hores, intenses i subtils al mateix temps? Honradament, pensem que totes dues coses.

DESCRIPCIÓ TÈCNICA DE LA VIA

La via comença allí on l'esperó baixa més avall i a la mateixa vertical del seu cim.

RO-RI. — 30 m (III, IV), 1 pitó. Cal superar un curt díedre (III sup.) i arribar a un relleix que seguim a la dreta fins a una savina. Hem de situar-nos damunt d'ella i guanyar un mur de 3-4 m (IV). Es torna a la dreta i es guanyen dues plaques consecutives (IV) amb tendència a l'esquerra.

R1-R2. — 40 m (V, V sup., VI, A1, IV), 2 bagues, 6 ferros, 2 reblons. Cal sortir de R1 per l'esquerra amb uns metres de tònica vertical i anar escalant un xic en diagonal a la dreta (V, V sup.) tot seguint la paret més factible del mur. L'esperó es redreça i les preses es fan espaiades i trencadisses (V sup., VI), abans d'entrar en un petit nínxol. Se'n surt per l'esquerra (V inf) i es fan quatre passos d'estreps verticalment. S'ha de seguir en lliure fins a un arbre sec (IV sup.), flanquejar pel repeu a l'esquerra i seguint una canal (IV) arribar a R2, aèria però segura.

R2-R3. — 25 m (V, V sup.), 3 ferros, 1 baga. S'ha d'entrar un altre cop al díedre i seguir-lo fins que aquest s'acaba en un petit sostre (V): se'n surt per l'esquerra en direcció a un petit arbret (V). Cal superar el mur vertical de sobre (V, V sup.) i en arribar a un arbre, flanquejar tres m a la dreta fins a un altre. S'ha de superar un darrer mur negrós de 5 m (V) fins a R3 en un gros arbre.

R3-R4. — 30 m (III, V), 3 ferros, una baga. Seguint el relleix, cal flanquejar uns 8 m a l'esquerra (II, III sup.). Allí on la paret s'ajeu un xic, s'ha d'escalar un petit gendarme (IV sup.), superar un mur fins a un arbre (V) i d'aquí fins a R4 amb un pas fi.

R4-R5. — 25 m (V, V sup.), 2 bagues, un tac, 5 ferros. Hem d'escalar una curta placa inclinada (III) i arribar en un relleix amb un arbre. Es guanya el mur blavós de la seva dreta (V) i s'arriba en una llastra a l'esquerra amb una savina. Cal

Entre ginebres i romanins, hem viscut hores llargues i verticals d'aventures, d'incertesa i de joia, maldant per obrir una nova via a la paret de Terradets. ▼

escalar el díedre-canal que hi ha al seu damunt, delicat i amb algun bloc inestable a la part superior (V, V sup., VI inf.).

R5-R6. — 25 m (IV sup., V sup.), 2 ferros, un rebló, una baga. Cal seguir el díedre canal pel seu esperó dret (IV sup., V inf.). Quan aquest desapareix, s'ha de flanquejar en diagonal ascendent per unes plaques molt compactes (V sup.) i fer un pas d'estreps en un rebló (A1). Se'n surt en lliure inestable (V sup.) fins a un arbre i es pugen 2 m més per a fer reunió incòmoda en uns petits repeus.

R6-R7. — 25 m (V, A1, IV sup., V sup.), 5 ferros, una baga. S'ha d'agafar el díedre negrós i amb preses insegures de la dreta (V inf.); en arribar al desplom, cal passar a l'esquerra amb un estrep (A1) i sortir en lliure (V) fins entrar en un terreny més franc. S'ha de seguir la canaleta a la dreta (IV sup.), fent un pas delicat per arribar en una savina (V sup.). Amb una curta diagonal a la dreta s'arriba a R7, amb un gros arbre als peus.

R7-R8. — 30 m (A1, V sup., IV), 2 reblons, 5 ferros. Cal penjar-se d'estreps de dos reblons (A1) i prosseguir en lliure espectacular (V sup.) per arribar en una petita plataforma. S'ha de penjar un altre estrep (A1) quan el díedre es desploma un xic i després seguir en lliure molt bonic i amb bona presa (IV sup., IV) cap a un arbre, verticalment.

R8-R9. — 40 m (IV inf., IV, III, sup., V), 2 ferros. En aquest llarg la paret s'ajeu. Se surt per l'aresta de la dreta de la reunió (IV inf.) i es fa un flanqueig amb roca descomposta per arribar en unes grans plataformes. Cal escalar uns murs inclinats (III sup.) per agafar una canal que té un desplom al mig, superarlo (V) i posar peu en una feixa amb arbres secs.

R9-R10. — 20 m (A2, A1, IV sup.), 7 reblons, 4 pitons. Cal superar verticalment el desplom que tenim a sobre, amb reblons i ferros (A2, A1). Cal dur alguna recuperable. Se surt en lliure (IV sup.) per entrar en una mena de nínxol on farem reunió (llibre registre).

R10-R11. — 40 m (A2, IV sup., IV), 2 pitons, una baga. Amb un estrep cal superar el petit sostre per la banda dreta de la reunió (A2) i sortir en lliure (IV sup.) fins un arbret. S'han d'escalar les plaques inclinades que tenim a continuació (IV) i arribar en una feixa ampla.

R11-R12. — La feixa de R11 s'ajunta al cap d'uns 60 m amb la feixa gran de Terradets que davalla, i ens permet de sortir caminant. També es pot flanquejar uns 80 m a l'esquerra de la reunió II (caminant amb un pas de III inf.) i escalar verticalment un mur de 15 m (IVinf.) que ens porta a la Feixa gran de Terradets.

Via acabada els dies 6, 7, 8 i 19 de desembre de 1975 per J. Vidal (C.E. Lleida), E. Albir (CADE) i J. E. Farreny (C.E. Lleida).

Dificultat: ED (pendent de revisió).

Horari: 10-12 hores pendent de revisió).

Material: dos quarantes, una vintena de ferros variats, estreps, bagues i recuperables.

El bosc

per **Hilari Sanz i Gonel**

Una formosa baga és sacrificada per tal de fer-hi passar la pista de camions que han de treure la fusta. La fresquívola i ufanosa fageda ha esdevingut un paratge lleig i fangós. ▶

Aquesta nit ha fet fred de debò. La boira humida i flonja que encara ho envaeix ha gebrat els brins de l'herba seca dels prats i els branquillons dels arbres. Els regalims d'aigua s'han transformat en caramells cristallins, i als senderols cruix el gel dels tolls sota el peu.

La boira ho difumina tot. Els boixos són taques grisoses, imprecises i sense detalls. El brancatge s'ha transformat en un seguit de ratlles sinuoses que s'entrellacen sobre un llenç blanquinós, profund, sense límits; sembla una delicada randa de boixets. I pertot arreu soledat, silenci... És l'hivern.

M'ha costat deixar els abrigalls del llit. La seva escalforeta acollidora s'ha vist sobtada pel gèlid ambient de la cambra. Unes esgarrifances m'han sotraguejat de dalt a baix mentre em vestia precipitadament. Ben aviat, però, les flames alegres de la llar han anat escampant per tots els racons de la casa.

A muntanya aquestes matinades d'hivern tenen un encant especial, barreja de misteri i de melangia. Tots els éssers del bosc resten quiets, silenciosos, com esperant rebre la carícia d'un raig de sol primaverenc per esclatar exuberants i plens de joia a una nova vida... Però ara tot dorm.

No m'he pogut sostreure a fer una passejada pels voltants de la masia com tantes i tantes vegades he fet. És com un tribut a retre als meus amics: al pontet sobre la riera, a les rocasses del cingle, a l'eura arrapada als murs ombrívols, al prat ara sec però tendre, atapeït i ple de flors a la primavera, als roures d'aspra escorça, a l'aire fi que m'acarona, als gorgs d'aigua clara on resten immòbils, mimetitzats, el barb i la truita... i sobretot al bosc policrom, sempre canviant, on em sento atrapat pel seu misteri i identificat plenament amb la natura, com un més dels ara amagats éssers que l'habiten.

Vaig caminant envoltat per la boira que falseja les distàncies i les formes. Hom se sent immers en un món de fantasia, diferent, on no hi ha límits ni dimensions. De cop i volta tinc un sobresalt. On sóc? Hauria d'estar caminant pel damunt del prat flonjo i humit, i en canvi sento sota el peu el faig endurit per la gelada. Al meu voltant hi hauria d'haver els troncs gegantins dels faigs de la baga i sols distingeixo les ombres difuses i irreals dels boixos. Tinc la impressió que he errat la passejada. Però no, això no és possible! He fet aquest camí tantes vegades!

L'airet fi que està baixant de les cingleres de la Coma i de Capdegés fa córrer la boira que s'esfilagarsa com una gran teranyina i va deixant clarianes per on s'albira, de tant en tant, el blau nítid del cel. Esllanguits raigs de sol s'escolen per entre aquests estrips i, per fi, sols resten alguns borrallons que s'arrosseguen esporuguits arran de terra. Ara la visió és total i el que veig em deixa esmaperdut.

Una pista enfangada talla pel bell mig el prat i s'endinsa bosc enllà. Informes terrossos de gleva i terra s'amunteguen a les seves voreres. Branques de tota mena jeuen trinxades per arreu. És com una gran ferida rogenca, encara tendra, feta per l'urpa d'un gegant esgarrapant cruelment la pell vellutada del prat i deixant al descobert la carn de la terra nua. Dins la baga, abans formosa i atapeïda, tot és desolació. Per arreu grans clarianes clapejades per les rotllanes de les soques tallades arran de terra que encara traspuen saba, i al seu redós, escapçats i separats de les arrels que els donaven vida, jeuen els grans gegants, els centenaris faigs senyors del bosc que cobricelaven la baga amb llur poderós brancatge de fulla tendra. Els seus troncs sense vida mostren en l'escorça grisosa les nafres que han deixat les dents d'acer de les serres mecàniques en mutilar, sense compassió, una a una, llurs branques. I aquell amic tan volgut, aquell faig gegantí prop de la font que em permetia de passar d'una banda a l'altra de la riera pel damunt de les seves branques, i recolzat en el tronc del qual l'havia fet participar dels meus pensaments i les meves fantasies, jeu ara al fons de la riera, escapçat arran de soca, amputat el seu brancatge i tallat el cepat tronc en dos o tres trossos. L'aigua de la riera, que llisca per la humitejada escorça i que gairebé el cobreix, sembla que vulgui mitigar el dolor roent d'aquella desferra esquarterada, amb la frescor de les seves besades, i amb una remor dolça i suau com un cant de fades sembla bressolar-lo per a un son etern... **La tala ha començat.**

El meu esguard es passeja per la pista. A banda i banda grans piles de troncs i de grosses branques ja esporgades esperen els grans camions que els transportaran a les serradores, monstres famolencs que entre bramuls eixordadors trinxaran i esmicolaran en un instant l'obra perfecta que la naturalesa ha trigat centúries a completar.

L'espectacle m'entristeix, i experimento un viu sentiment d'indignació envers aquests escamots insensats que van destruint sense treva ni mesura, amb acarnissament suïcida, amb l'única i pobra justificació d'uns guanys personals que els permetin de satisfer ambicions i vanitats, la més meravellosa creació de la naturalesa: **el bosc.**

L'equilibri trencat

La destrucció de la naturalesa per l'home comença evidentment al bosc. Les irreflexives desforestacions en massa que la humanitat ha portat a terme al llarg de la seva història han degradat i modificat, en el millor dels casos, els ambients, climes, cultius i, el que és més important, l'atmosfera.

I aquesta destrucció no sols es porta a terme amb la tala exclusiva dels arbres. Una sèrie de factors encadenats entre ells poden contribuir a la destrucció d'un bosc. Perquè aquest no està compost únicament pels arbres. El bosc és una comunita biològica de plantes, arbres, arbusts i herbes ecològicament relacionats entre ells. Aquesta comunitat està regida per unes lleis que imposa

Foto: Hilari Sanz

la naturalesa i que interrelacionen tota la vida del bosc, la fauna inclosa. També s'ha de tenir en compte, dins d'aquesta unitat, que la vegetació, mitjançant el seu conjunt d'arrels, es troba íntimament vinculada al sòl i forma amb aquest una inseparable unitat.

Així, doncs, no és difícil, a l'home, de trencar l'equilibri d'aquesta comunitat de vida que integra el bosc. Tan sols li cal atacar qualsevol dels seus elements, perquè en resultin greument afectats i malmesos tots els altres. I la tala incontrolada dels boscos és el principal responsable de profunds i irreparables desequilibris ecològics, les conseqüències finals dels quals sofreix el mateix home.

Quan s'ha destruït un bosc, quan l'estrall ha estat fet, no hi ha repoplacions forestals ni mesures suficients per a posar remei als desastrosos efectes provocats per aquestes devastacions, almenys per un dilatat període de temps que a voltes es pot comptar per centúries.

Des de temps immemorials l'home, per unes o altres causes, s'ha dedicat sistemàticament a la inconscient destrucció del bosc. La incultura i el desconeixement de les lleis de l'equilibri ecològic, de les funcions físiques i químiques de la vegetació, han portat a cap veritables estralls i provocat en molts casos la desaparició de grans zones forestals.

Molts i variats han estat els instruments de què s'ha valgut l'home i les motivacions que l'han impulsat a fer-ho.

L'agricultura

La més primitiva i principal de les causes provocades pels homes ha estat l'agricultura. Si bé hi ha una justificació de pes, que és la d'ésser la principal font de l'alimentació de la humanitat, no està tan justificada la manera gens racional de la distribució de les zones agrícoles, que sense mètode ni estudi de cap mena, i amb una desconsideració total pel bosc, l'han anat eliminant per a ocupar i conrear el seu sòl.

És un fet comprovat que l'agricultor, el pagès, no aprecia el bosc i que considera improductius els terrenys ocupats pels arbres que no siguin els fruiters. Així procura disposar de la màxima superfície de terreny lliure de bosc per a dedicar-la a conreus.

Generalment els conreus d'importància s'han establert al pla, en zones més o menys nivellades i d'orografia suau, fugint dels pendents i aiguavessos massa inclinats de les muntanyes i de tots aquells indrets enrocats o de clima inadequat, per les dificultats i l'esforç que s'hi han d'esmerçar per tal d'obtenir uns cultius que solen ser molt migrats en aquestes condicions.

Això ha fet que, malgrat les grans extensions ocupades per l'agricultura, s'hagin pogut conservar la major part dels boscos dels sistemes muntanyosos. La despoblació forestal en aquests indrets obeeix a causes menys justificades i d'efectes potser més catastròfics.

La ramaderia

La **ramaderia** ha estat, des de l'antiguitat, una de les causes més freqüents de les grans despoblacions forestals. El motiu ha estat el de poder disposar de suficients pasturatges per al bestiar. Els mitjans per a aconseguir-ho han anat des de la tala total i exhaustiva del bosc, aprofitant de passada la fusta, fins al més expeditiu, més ràpid i menys laboriós de cremar-lo, aquest darrer procediment quasi sempre portat a terme clandestinament. Sembla que encara avui se'n fa ús malgrat la vigilància, les lleis i les sancions punitives.

Com a nota curiosa i relacionada amb els danys produïts per la ramaderia s'ha pogut comprovar que l'absència de boscos i a voltes de vegetació arbustiva a moltes de les illes de l'arxipièlag grec va ser provocada pels ramats de cabres existents en els temps històrics. Ben sabut és que aquest bestiar, devorador insaciable, es menja les fulles i els brots de tots els arbusts i arbres que es posen al seu abast. La destrucció dels rebrolls i borrons impedeix la reproducció de les espècies.

Referint-nos a la nostra península, i més concretament a Andalusia, Barbey, en una antiga monografia que versa sobre l'extinció dels 'pinsapos', assenyala que les cabres, les «usines laitières» com ell les nomena, n'han estat la principal causa, però com que són indispensables per a l'alimentació de gran part de la població d'aquelles contrades, proposa mitjans adients per a la conservació del bosc a desgrat de l'atac de les cabres.

L'any 1915, aparegué a Madrid el llibre **Las estepas de España y su vegetación.** El seu autor, Eduard Reyes Prosper, descriu la inacabable extensió i aridesa de les estepes de l'Altiplà. Les informacions recollides en fonts locals el porten a la convicció que l'Aragó havia estat un país eminentment forestal. A causa de la ramaderia i als mitjans emprats per a la seva explotació sols hi resten a l'actualitat (1915) petits grups de ginebrons i algunes romanalles de pins «Aleppo» i roures.

Les fargues catalanes

Els jaciments de ferro al Pirineu originaren l'aparició d'una primitiva indústria metallúrgica que, àdhuc utilitzar procediments rudimentaris, produïa ferro d'excellent qualitat, molt apreciat i objecte d'un important tràfec comercial: **les fargues catalanes.**

Els meners al Canigó, a la Vallferrera, a la vall del Ter, a la Cerdanya, a Andorra, a la Vall d'Aran i a la Ribagorça, eren objecte, des de molt antic, d'una adelerada extracció de mineral que es destinava a la producció del ferro, la demanda i la necessitat del qual creixien paral·lelament amb l'evolució del país.

Tres elements bàsics condicionaven la instal·lació d'una farga: jaciments de mineral propers o amb facilitats de transport, riu o riera amb cabal suficient per a moure els pesats martells de la forja dits martinets, i boscos de bona fusta i abundant que proporcionessin carbó per a la fosa del mineral. Això explica que al llarg

Situació de les antigues fargues catalanes de què es té notícia. No totes foren contemporànies (De la Geografia de Catalunya)

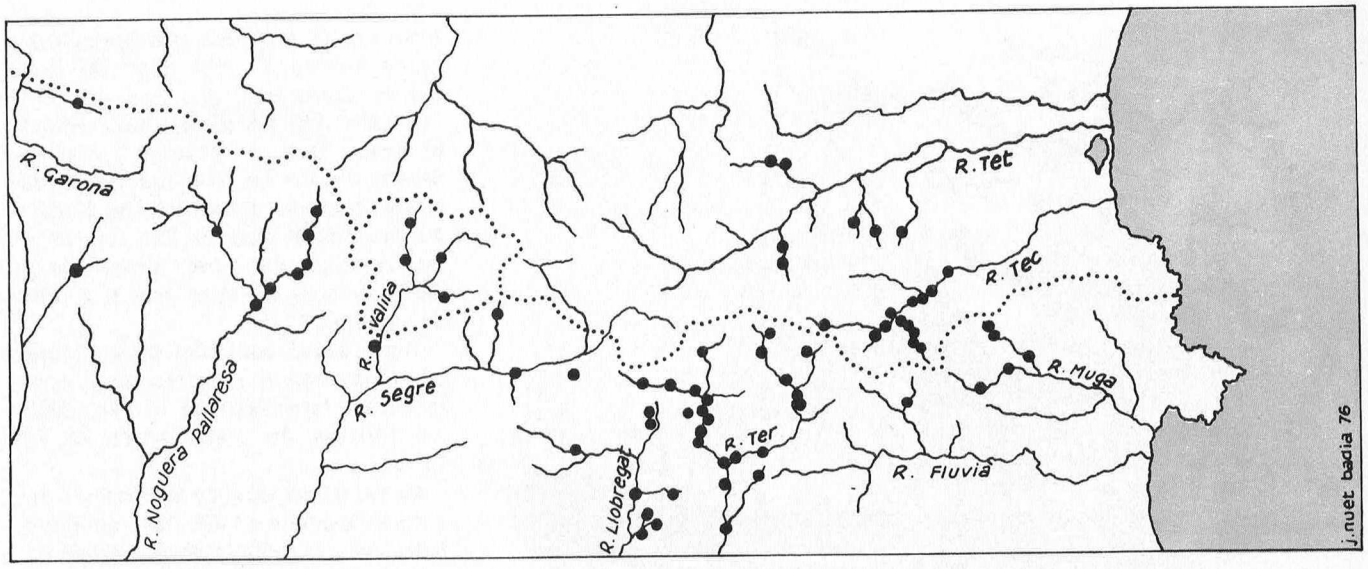

dels rius Ter, Segre i Freser, així com a les voreres de molts de llurs afluents on es reunien aquestes tres condicions, n'hi hagués des de l'Edat Mitjana més de seixanta d'installades funcionant a tot rendiment.

Però la poca potència calòrica del carbó obligava a un consum considerable d'aquest combustible per a assolir les elevades temperatures de fosa, raó per la qual moltes fargues havien de ser abandonades molt sovint per l'esgotament dels boscos.

Segons Antoni Gallardo i Garriga, en el seu llibret **La Farga Catalana,** considera que «per a obtenir uns 120-140 quilos de ferro, eren menester 400 quilos de mineral i **500 de carbó de pi**».

Tenint en compte que per a obtenir els 500 quilos de carbó es necessitava més d'una tona de llenya de pi, es tindrà una idea de les deforestacions que aquesta indústria ocasionà als boscos del Pirineu.

Evidentment les fargues contribuïren a la desaparició de grans zones de vegetació del nostre Pirineu, que sovint es transformaren en pasturatges o quedaren per sempre més desforestades allí on predominaven els roquissars.

La utilització del carbó mineral, l'exhauriment dels meners, les dificultats del transport i l'establiment pels voltants de l'any 1877 de les grans indústries metallúrgiques a Biscaia i França, feren improductives les fargues catalanes que anaren desapareixent a poc a poc. Però ja els boscos del Pirineu n'havien sofert les conseqüències.

Les drassanes i els pirates turcs

Encara no fa pas cent anys que la fusta era imprescindible per a la construcció dels vaixells. Els estols comercials i especialment els de guerra devoraven quantitats immenses de fusta de primera qualitat, sobretot la resistent de l'alzina, el roure i la reïnosa dels pins.

Des de molt antic, Catalunya ha estat famosa, entre altres coses, per les seves construccions navals. Fustes, galeres, galions, fragates i tota mena de vaixells comercials i barques per a la pesca, sortien de les hàbils mans dels mestres d'aixa de tot el litoral català. Però aquesta producció, malgrat ser important, no afectà mai gaire els boscos litorals catalans que els abastaven de fusta.

A Barcelona existien des de 1243, època de Pere el Gran, les més importants drassanes, que contribuïren més tard, i de forma definitiva, a l'expansió comercial de Catalunya a la Mediterrània. Els seus vaixells, acuradament construïts, forts, lleugers i molt mariners, es guanyaren una molt merescuda fama arreu del món conegut.

Pels volts del 1560

Les incursions dels sarraïns i dels pirates turcs a les nostres costes eren un veritable assot. El perill d'una invasió d'aquests darrers va fer que el rei Felip II decretés amb tota urgència i esmerçant-hi els mitjans que calgués la construcció a les Drassanes de Barcelona d'una armada respectable i poderosa per a lluitar contra els turcs.

Com ja és de suposar, la fusta la proveïren els boscos del Montseny, el Montnegre i el Corredor, i quan aquests quedaren esgotats i no donaren prou fusta, es van talar els de Cerdanya, Pirineus i Ports de Beseit a Tortosa. Tals i tan importants van ésser les desforestacions portades a terme, que el mateix Felip II intentà, inútilment, posar-hi remei. El mal ja era fet.

Per fi, el 1570 fou botada en aigües de Barcelona la poderosa Armada de la Lliga Santa que un any després derrotava els turcs al golf de Lepant.

Passat el perill dels turcs, quedà oberta la Mediterrània a noves rutes comercials amb la consegüent necessitat i increment de nous estols de vaixells. El que restava dels nostres boscos sofrí novament el fil de les

A les Drassanes de Barcelona es construïren centenars de galeres com aquesta, per tal de combatre els turscs, pels voltants de l'any 1600. ▼

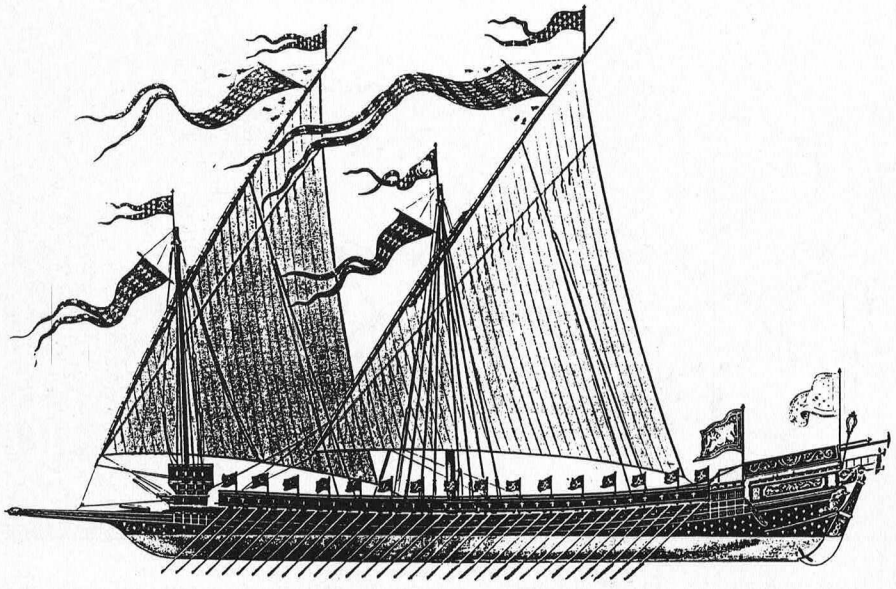

destrals i foren esporgats sense preocupar-se gens ni mica de la seva repoblació.

Un fet semblant es produí a la serralada de Ronda que ocasionà la desaparició dels ufanosos boscos de 'pinsapos', que foren sacrificats, segons fonts ben informades, per a la construcció de les 160 galeres que formaren l'Armada Invencible, que fou destruïda pels elements i la impericia al llarg de les costes angleses del canal de la Mànega, l'agost de 1588.

Les lluites contra el bandolerisme

El bandolerisme a Catalunya, fet polèmic i poc aclarit encara, sorgit durant el regnat de Felip II, va crear greus problemes al seu govern, ja que en certs moments prengué cairés d'una veritable lluita de guerrilles.

Els bandolers, generalment fills del país, actuaven en terrenys que coneixien com el palmell de la mà, aprofitant-se de la intrincada i feréstega orografia, que era el seu millor aliat, i movent-se en llurs retirades a cavall de la «ratlla», com en deien de la frontera amb França.

Els esforços de les tropes reials enviades per reduir-los en aquelles contrades d'espadats i boscos selvàtics, eren infructuoses i amb prou feines podien escapolir-se a les emboscades que els preparaven els bandolers.

Per a fer front a aquest estat de coses que tants dispendis i esforços costava a l'Estat, no se li va ocórrer al monarca espanyol altra mesura que la de decretar l'incendi dels boscos on es suposava que s'amagaven els bandolers després de llurs malifetes.

També, i a fi de protegir dels seus assalts el trànsit dels metalls preciosos i monedes procedents de les Amèriques, i que des de Castella eren enviats a Barcelona per ésser embarcats amb destí a Gènova, ordenà la crema dels boscos a banda i banda dels camins seguits per aquella ruta, a fi de prevenir les emboscades. Les devastacions que aquestes mesures produïren als boscos de Catalunya superen tota descripció. Segons Joan Reglà, en la seva obra **Felip II i Catalunya,** les causes fonamentals de la despoblació forestal a Catalunya, foren la construcció de galeres i la crema dels boscos en la persecució dels bandolers.

Sembla ser que aquests incendis modificaren el paisatge de dilatades contrades i afectaren profundament llurs condicions climàtiques.

El ferrocarril

En determinar les causes que han provocat la perillosa desaparició de molts boscos no s'ha d'ignorar l'acció del ferrocarril.

Encara que no afectà directament el nostre país, en reberen i n'estan rebent encara les conseqüències les zones forestals d'Amèrica del Nord i en especial el Canadà. Ens referim a les travesses de roure i altres arbres de fusta dura emprats com a suport de les vies.

Unes dades verament esgarrifoses ens ilustraran en quina forma ha contribuït el ferrocarril en la despoblació forestal de grans zones de la Terra.

La xarxa mundial de ferrocarrils té aproximadament 1.400.000 quilòmetres, per a la instal·lació dels quals es van fer servir 2,000.000.000 de travesses. S'ha de renovar-les cada 15 o 20 anys, cosa que correspon a una demanda anual de 120.000.000 de peces, que traduïdes al seu volum total donen l'exorbitant xifra de 25.000.000 de metres cúbics de fusta de bons troncs. Com es pot deduir, la desforestació ha d'ésser feta en massa i continuada per a poder atendre aquesta incessant demanda. Actualment, però, sembla que s'està introduint amb èxit l'ús de travesses de formigó, cosa que aturarà un bon xic la despoblació que han sofert els boscos nord-continentals.

Les artigues, com aquestes de Ciuret, son una disposició especial de pastures i prats dalladors. El bosc era talat i cremat i la cendra servia d'adob. ▶

Els tells de Vidrà. Solució a una competència

Encara que sense confirmació documental, molts vells de les masies i pastors de la contrada de Vidrà recorden haver sentit contar a llurs pares que de menuts anaven a «collir la tilla». A principis o mitjans d'agost, segons la temperança de l'estiu, sortien les colles de les masies cap als frondosos boscs de tells de les ombrívoles voreres del Ges i els seus afluents, per a la recollida de les groguenques i perfumades flors. Se seguia tota una depurada tècnica a fi de no perjudicar els arbres i així poder mantenir la seva explotació any darrera any. La gent jove, i en especial les noies, es dedicaven després

Foto: Hilari Sanz

a separar delicadament de les fulles i branques, les tendres bràctees. Aquesta tilla era curosament assecada i emmagatzemada a les masies, i n'omplien les golfes fins al sostre. Ensacada convenientment era venuda a bon preu als herbolaris que en aquelles èpoques exercien les funcions dels actuals laboratoris i farmàcies.

En altres indrets de la Península, també es portava a terme aquesta explotació boscana. Però sembla ser que la qualitat i l'acurat tractament d'assecat que feien servir els de Vidrà, feia que llur tilla fos més apreciada, i per tant més ben pagada que a cap altre lloc.

Diuen que, no podent competir amb la tilla catalana i veient les pèrdues que això representava per a llurs recol·lectors, aquests es queixaren al govern que atenent les seves raons, no se li va ocórrer altra mesura que decretar la tala de tots els tells de Vidrà, acabant així amb una competència que els perjudicava, i acabant també amb els ufanosos boscos de tells del Vidranès que sembla ser que tenien gran anomenada.

Malgrat tot, encara hi podem trobar de tant en tant, bons exemplars que en l'època de la florida són un goig per a la vista i una delectança per a l'olfacte quan l'airet fi dels cingles remou les branques i escampa la dolça sentor de llurs flors.

La desaparició dels carbonaires

A causa de l'actual elevació dels costos i dels jornals, els propietaris rurals consideren que no és rendible la neteja i esporgada dels arbres del bosc. No fa pas gaire s'estassaven els matolls i arbusts, rebrolls i arbres sobrers que eren aprofitats pels carbonaires, o bé trossejats i venuts per llenya. Però en l'actualitat l'ús dels nous combustibles domèstics com el gas natural, els liquats de petroli, l'electricitat, etc., han portat com a conseqüència la quasi total desaparició dels carbonaires.

L'absència al bosc de les colles que feien carbó, i que d'una manera inconscient exercien una funció de vigilància i de neteja, junt amb la brossa seca, matolls i branques mortes que es van acumulant sota els arbres, són fets que afavoreixen els incendis forestals que tants estralls vénen ocasionant als nostres boscos. Aquestes circumstàncies són sovint aprofitades perquè mans criminals, malintencionades o mogudes per interessos econòmics, provoquin els incendis, que per l'abundor del combustible acumulat sota els arbres, sobrepassen llurs previsions i prenen a voltes característiques de desastre.

Torrons i panellets

El gran consum de dolços i torrons, ha fet que augmentés la demanda de pinyons amb el conseqüent encariment d'aquest fruit boscà. Davant els beneficis que s'obtenen de la seva venda, molta gent, especialment immigrada, referint-nos a Catalunya, es dedicà intensament a abastar les pinyes dels pins pinyoners dels nostres boscos, quasi sempre d'una manera clandestina i sense el permís del propietari. Orfes dels més elementals coneixements dels principis de l'equilibri ecològic i de la conservació de les espècies, i ignorant les disposicions oficials que les regulen, no acompleixen amb l'obligació de deixar, com està manat, dues o tres pinyes a cada pi a fi d'assegurar la seva reproducció.

Aquest fet, aparentment sense importància, és una de les principals causes del retrocés experimentat en la frondositat de les zones de boscos de pi pinyoner a Catalunya **(Pinus pinea)**.

Altres agressions

No per ser menys espectaculars, no s'han de tenir en compte, en la degradació del bosc, altres causes que també incideixen en aquest fet.

L'ús incontrolat del trial, les pistes, camins i carreteres que en forma anàrquica i sense un estudi racional i, si més no, estètic, estan proliferant pertot arreu, tallant i esgarrapant el sòl per entremig de les arbredes; les urbanitzacions, els fums de les indústries carregats de residus químics, les aigües contaminades dels rius que per filtració s'escampen pel subsòl, l'ús indiscriminat d'insecticides que, alhora que destrueixen els insectes nocius, eliminen també aquells altres que tenen com a missió, dins l'equilibri ecològic, de la pol·linització de les flors, són causes més que suficients per a produir una intensa i persistent degradació de les zones forestals dels llocs humanitzats, precisament on més falta hi fan les funcions de filtratge d'absorció del bióxid de carboni, d'oxigenació de l'atmosfera i de nivellació climàtica que mantenen l'equilibri vital de l'home i que a no gaire llarg termini, poden afectar greument la seva supervivència sobre la terra.

Hi ha una minoria, que per sort va creixent progressivament, que ha arribat a tenir una clara consciència de la dependència a què està sotmesa la humanitat envers la naturalesa, i és conscient també, que la destrucció o l'abusiva explotació dels recursos naturals, han de portar l'home a crítiques situacions de supervivència. S'ha adonat, aquesta minoria, que cal evitar, costi el que costi, arribar a aquests extrems crítics en els quals els remeis immediats o d'urgència ja no serien possibles.

En més o menys intensitat i amb més o menys èxit, molts Estats han iniciat ja companyes de divulgació. S'intenten delimitar parcs naturals, s'estan estructurant lleis per a la defensa de la naturalesa i creant reserves naturals per a la conservació i protecció d'espècies zoològiques i botàniques a punt de desaparèixer, i s'estan establint controls de les aigües i de l'atmosfera en les zones de més influència fabril. Moltes companyies explotadores del bosc, s'han adonat que si desitjaven llur supervivència i continuïtat comercial en el futur, s'havia d'atendre per damunt de tot la regeneració de les selves explotades. S'han adonat que les tales han de ser portades a terme amb una meticulosa i estudiada tècnica a fi d'assegurar la regeneració de les zo-

La ramaderia necessita extenses pastures lliures de bosc per a la seva explotació. El ramats són migrats on el bosc predomina.

▼

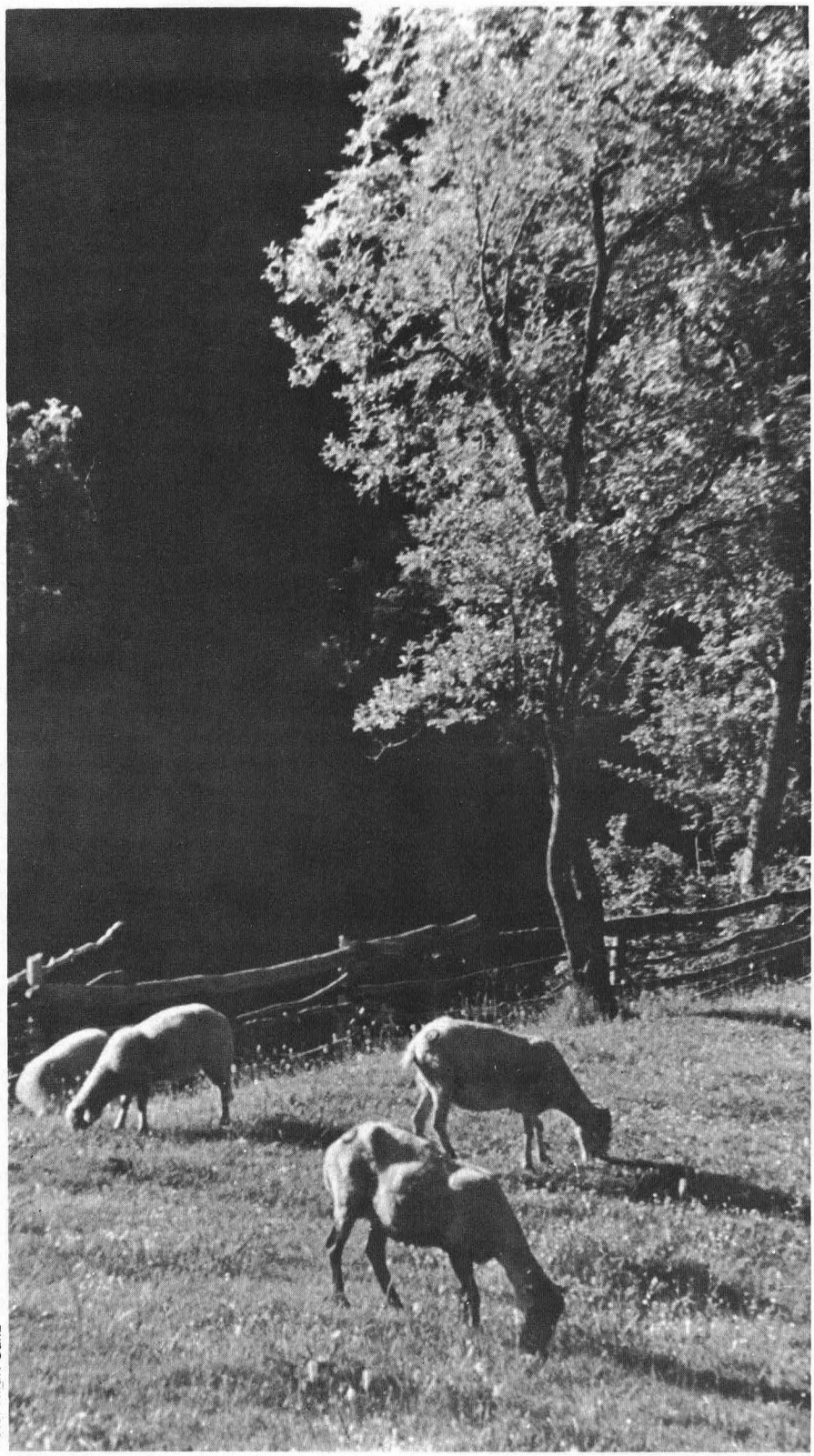

Foto: Hilari Sanz

nes desforestades. Que aquesta regeneració ha de ser afavorida i activada amb replantacions en massa de rebrolls de les pròpies espècies autòctones i no d'altres. Que s'ha de limitar al mínim la degradació dels terrenys amb les construccions i pistes emprades per a llurs explotacions. I, el que és més important, han arribat a la conclusió que totes aquestes mesures, planificacions i previsions, han de ser portades a terme per equips de científics: ecòlegs, biòlegs, botànics, etc., i no per homes d'empresa, financers, industrials i comerciants, tal com fins ara s'ha fet.

Fins ara les lleis forestals s'han limitat a adoptar una actitud purament defensiva dels valors econòmics del bosc, i per tant no és gens fàcil reestructurar-les novament de manera que sense lesionar els aspectes econòmiques es puguin, alhora, mantenir incòlumes les «riqueses naturals», denominació aquesta que malauradament homes i estaments han pres al peu de la lletra. Sembla, però, que s'està iniciant una regeneració legislativa amb una visió més actualitzada.

Però totes aquestes mesures no podran assolir el fi desitjat mentre la noció del perill i l'afany de salvaguardar-nos-en, no arribi clarament a totes les mentalitats, principalment a la dels infants que són la llavor de les futures generacions. És, doncs, un problema de formació a nivell d'infància, a nivell familiar, i sobretot, a nivell escolar. És, al capdavall, un problema d'educació.

Un profund amor al bosc, és a dir, un profund coneixement del poble enveris els valors ideals i materials del bosc és, per tant, la hipòtesi imprescindible per a iniciar una moderna i efectiva política forestal que retorni a la humanitat, si més no, la puresa i la bellesa estètica d'un bosc sense profanar, on l'home no pugui trobar l'estigma de la destrucció, no senti l'espetegar de les serres mecàniques ni el grinyolar de les cadenes dels tractors i pugui aspirar a ple pulmó alenades de civisme, de cultura i de pau.

VII Gran Premi Sant Joan de l'Erm

per **Antoni Torcal**

Moment de sortida de la prova de relleus. ▼

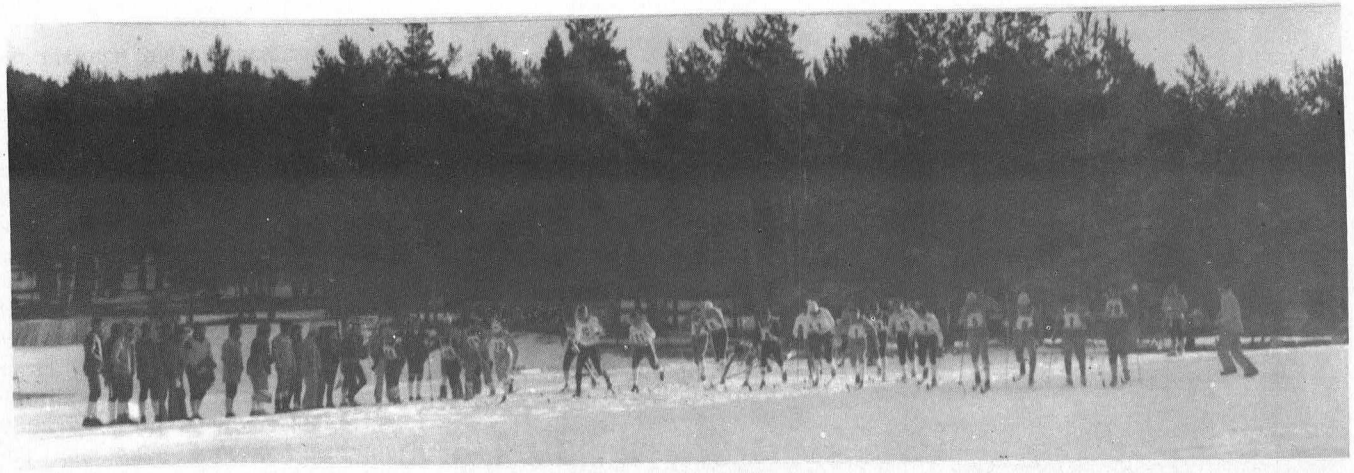

Foto: A. Torcal

Els passats 28 i 29 de febrer, vàrem celebrar la setena edició del Gran Premi Sant Joan de l'Erm. Aquest any ha estat ampliat a proves individuals per a seniors 15 K i júniors 10 K, a més de la clàssica de relleus.

Malgrat les deficiències de neu que vam tenir aquets dies, es van poder realitzar les curses tal i com estaven programades gràcies a l'ajut de bon nombre de col·laboradors, tots ells integrats a la nostra secció d'esquí.

És de destacar la nombrosa participació d'equips d'arreu de la península, així com representacions d'Itàlia i França, amb un total d'un centenar de participants, els quals van demostrar estar en una bona preparació, ja que el traçat del circuit va ésser considerat d'una categoria excel·lent.

Darrerament, els organitzadors de curses a Sant Joan de l'Erm havien estat censurats pels rigorosos traçats que presentaven, però gràcies a aquesta duresa hem pogut posar en línia molts dels nostres atletes, potser a un nivell que mai l'esquí nòrdic nacional no havia aconseguit. Això és la conseqüència d'un rigorós programa tècnic acompanyat d'un estudi de les zones per a practicar aquesta modalitat de l'esquí.

Expliquem, doncs, tal com va anar. El dijous, 26 de febrer, ja teníem a la Seu d'Urgell i dalt el xalet de la Basseta la majoria dels participants; el divendres a l'hora assenyalada, es van dur a terme els entrenaments pels circuits emmarcats al bosc de Sant Joan de l'Erm. Durant aquests dies vam gaudir d'una nova experiència: els participants que vivien a baix, en un hotel de la Seu, podien demanar, si així ho volien, un tiquet per a dinar a dalt del xalet de la Basseta, posant-se a disposició d'aquests corredors tres habitacions perquè, finalitzada la cursa, es poguessin dutxar i canviar-se de roba a més de tenir unes hores d'esplai ja que no era urgent de recollir els esquis i anar-se'n de seguida per a poder arribar a l'hora de dinar.

El dissabte a les nou del matí es va donar la sortida al primer corredor en la prova de seniors; a causa de la bonança es va aconsellar de sortir cada mig minut i es va seguir amb els juniors. De seguida vam poder veure la preparació de l'equip italià que va posar els seus homes al cap de la cursa, seguits de Gijón i Morlans, components del dissolt equip nacional espanyol, i, al darrera i molt a prop, Josep Giró, pletòric de facultats, davant de tota una col·lecció de primeres figures.

La cursa de juniors va donar la sorpresa enfilant-se als dos primers llocs els joves Fernández, de Berga, i darrera l'italià Giacomo Dematteis, de Torino, seguit de tota l'elite nacional i els representants estrangers.

Finalitzada la cursa es van repartir els premis als guanyadors i seguidament vam poder gaudir d'un dia magnífic voltats per aquests meravellosos boscos.

L'endemà, diumenge, molt d'hora, a dos quarts de cinc, ens llevàrem i, cosa insòlita en un hotel espanyol, pels voltants de les cinc el menjador es trobava ple d'atletes esmorzant i tot seguit una gran caravana de vehicles s'enfilava cap a Sant Joan de l'Erm. Als voltants de les set tot el pla de la Basseta bullia de gent encerant, marcant, escalfant-se, concentrant-se, i un llarg etcètera. Just a les vult es donava la sortida en línia als 23 equips participants. Ha estat la primera vegada, en tota la història de l'esquí de fons del nostre país, que hi ha hagut una sortida amb tanta abundor de corredors. Va ésser com una tromba per situar-se al primer lloc. En un avenç extraordinari va col·locar-s'hi l'italià Bonetta, seguit de l'aragonès Morlans, del jove Dematteis i del veterà francès Robert Poulot: tot un bell espectable esportiu seguit per una bona colla d'aficionats. Ja en el segons relleu, en Carrara rebia del seu company un bon avantatge que no es perdria. El seguia en la tercera posta en Rupil, que va aconseguir el millor temps de tota la cursa: 27' 28", tot un rècord al nostre país. Finalment, l'italià Kostner, amb la tranquil·litat de no ésser inquietat pels altres competidors, va donar-nos un recital de bon esquiar: ritme, tècnica i soltesa van fer veure la bellesa d'aquesta disciplina.

Van seguir l'equip transalpí els nois

Rupil, Kostner Carrara i Bonetta, acompanyats pel seu entrenador Mario Bacher, guanyadors del VII Premi Sant Joan de l'Erm. ▼

Els trofeus preparats per als guanyadors del VII Gran Premi de Sant Joan de l'Erm. ▼▼

Fotos: A. Torcal

granadins que últimament s'han promocionat moltíssim en l'esquí; el tercer lloc l'aconseguiren els joves components de la Federació Catalana, Llardén, Matamales i els cosins Fernández.

Es va finalitzar la cursa i seguidament es va muntar tot el parament per a l'acte del repartiment dels premis, presidit pel nostre president Agustí Bou i les autoritats esportives i comarcals que van assistir-hi.

Després de l'allocució del nostre president es va fer lliurament de les medalles commemoratives del Centenari a les autoritats comarcals, en especial als representants de l'ajuntament de Montferrer-Castellbò i l'Entitat local Menor de la Vall i Vila de Castellbò, patrocinadors d'aquest Gran Premi de Sant Joan de l'Erm, com també als delegats de tots el equips participants. Els guanyadors foren felicitats per tota la concurrència i s'aprofità aquest moment per agrair a tothom la seva col·laboració, en espera de la propera edició.

Els resultats foren els següents:

Seniors, 15 Kms:

1, Gianpaolo Rupil, Itàlia 41' 31"; 2, Bruno Bonetta, Itàlia 43' 35"; 3, Marco Kostner, Itàlia 44' 18"; 4, Alvaro Gijón, F.A.D.E. 47' 06"; 5, Emiliano Morlans, F. Aragonesa 48' 15"; 6, Josep Giró CEC 49' 10". Fins a 58 classificats.

Juniors 10 Kms:

1. Ramon Fernández, C.E. Berguedà 32' 05"; 2, Joan Fernández C.E. Berguedà 33' 26"; 3, Giacomo Dematteis, S.C. Torino 33' 49". Fins a 19 classificats.

Relleus 4 x 10 Kms:

1, Bonetta, Carrara, Rupil, Kostner, ITÀLIA 112' 54".

2, Benavides, Ruiz, Arcoya, Gijón, F. ANDALUSA 129' 25".

3, Llardén, Fernández, Matamales, Fernández, F. CATALANA «b» 131' 49".

Fins a 22 equips classificats.

El Sant Graal a Sant Joan de l'Erm

per **Marta Casulleras**

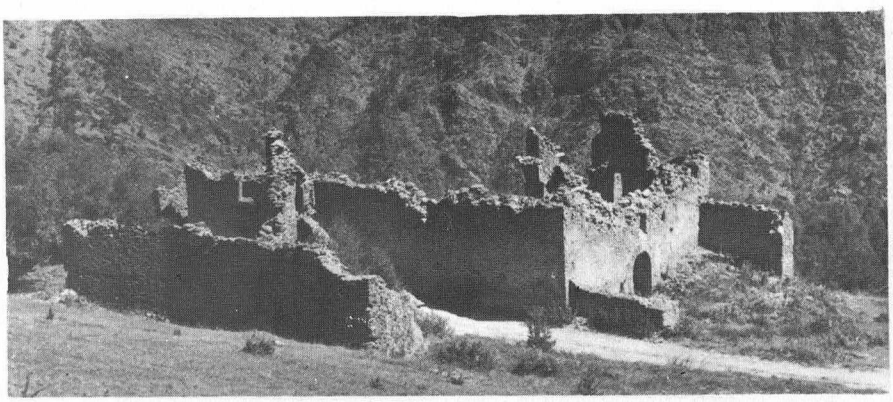

Foto: J. Llaudó

L'ermitatge enrunat del vell Sant Joan de l'Erm, al vessant del Pallars Sobirà. ▼

El catarisme

L'origen del catarisme es situa en les terres eslaves a partir de doctrines neo-maniquees. Sembla que pels volts del segle X s'estengueren per Hongria, Bohèmia i Alemanya del Nord, d'on passaren a França, Itàlia i Catalunya.

Entre els segles XI i XIII, els centres principals del catarisme a Europa occidental eren el Llenguadoc, la Champagne, el Milanesat i la Vall d'Aran.

Els càtars (del grec **khatharós,** «pur») admeten el dualisme absolut (afirmen l'existència de dos principis, el bé i el mal, eterns). El bé havia creat els esperits, i el mal la matèria. Part dels esperits havia caigut, i per redimir-se passaven d'un cos a un altre fins a haver recorregut tot el cicle de l'expiació (síntesi de les doctrines de Zoroastre, Buda i Crist). Defensaven l'església cristiana primitiva, i condemnaven el culte a la creu, a les imatges i dins dels temples, ja que afirmaven que Déu resideix en el cor dels fidels.

Consideraven dolent el contacte amb la matèria, producte del principi negatiu. Per tant, menyspreaven l'aspecte material del món: el cos era castigat amb dejunis, el matrimoni era prohibit, així com les riqueses i la guerra, i també el menjar de base animal.

Ja he dit que al Llenguadoc i part de Catalunya el moviment càtar tingué una gran importància. Aquí es coneixen més amb el nom d'albigesos (d'Albí) a causa del gran nombre que n'hi havia en aquesta ciutat.

Els albigesos no obeïen la doctrina càtara al peu de la lletra. Distingien dues menes de fidels, els perfectes (que poden ser tant homes com dones), que seguien rigorosament les regles càtares i que havien rebut el «consolamentum» (imposició de les mans), i els creients, que estaven exemps de les obligacions més dures: podien casar-se, prendre aliments de tota mena, posseir béns i dedicar-se a ser soldats o comerciants.

El càtar havia de desitjar la mort com a mitjà per a perdre el contacte amb el mal. Per als qui no es veien capaços de mantenir-se dins de la línia correcta era acceptat el suïcidi («endura»). De totes maneres, no era permès de fer perdre el contacte amb el mal als altres.

En cas de perill de mort, els creients havien de rebre el «consolamentum» i, si se'n sortien, estaven obligats a viure com a perfectes.

El vescomte de Castellbò

Els croats enviats pel papa Innocenci III i el rei de França per a combatre els heretges occitans havien posat setge a la ciutat de Besiers (1209) entre Narbona i Montpeller, important reducte d'albigesos.

Els habitants de la ciutat no es volien rendir de cap de les maneres. Tenien el Sant Graal, el calze que havia utilitzat Jesucrist en l'últim Sopar, que, segons diuen, era un meteorit caigut del cel, i rendir-se hauria volgut dir que anés a parar a les mans del tenebrós Simó de Monfort, capità de l'exèrcit croat, que l'hauria fet arribar al maquiavèlic Innocenci III. A més, els perfectes estaven esperant reforços dels seus germans catalans i tolosans.

Però els dies anaven passant i l'ajuda no arribava. La situació començava a ser desesperada. Els càtars estaven acostumats a estrènyer-se el cinyell, però no tant.

Entre els soldats que quedaven més vius que morts hi havia el virtuós vescomte Arnau de Castellbò, senyor de les valls d'Andorra, el qual, tenint moltes ganes de retrobar la seva jove muller, que havia quedat a Ciutat, proposà als prohoms càtars de fugir enduent-se el Sant Graal, per tal que els catòlics no se n'apoderessin, i dur-lo a una ermita que hi havia en els seus dominis i que quedava molt amagada entre uns boscos esponerosos, i la qual ermita havia per nom Sant Joan de l'Erm, car si bé el lloc on estava situada era molt ric en arbres, no es podia cultivar per la molta quantitat de neu que el cobria durant més de mig any.

Després de diversos dies de juntes i de molt rumiar, els albigesos acceptaren la proposta del noble català.

Aquella mateixa nit, l'estrenu Arnau, vestit de jueu per a no ser molestat i enduent-se el Sant Graal amagat entre les faldilles, deixà la ciutat i emprengué el camí cap a les seves terres, on arribà unes setmanes més tard i on aprengué la nova de la presa de Besiers i el carnatge que l'havia succeït. Simó de Montfort, irat per no trobar el Sant Graal, havia passat a sang i foc tota la vila, que quedà destruïda.

Així mateix, s'assabentà que Simó es dirigia cap a Tolosa i Montsegur, i que el seu senyor el rei en Pere s'estava fortificant a Muret, a poques llegües de Tolosa, per fer-li front.

A partir d'aquí, es perd el rastre d'Arnau. Segons es diu, el Sant Graal està amagat en algun lloc a la ratlla de Catalunya i Aragó. Potser alguna primavera, després de la fosa de neus, trobarem el meteorit en algun amagatall de Sant Joan de l'Erm?

Montserrat - W. I.

per **Andreu P. Vara**

Quantes vegades, en sortir de casa per anar a Montserrat, ens calia córrer per no perdre el tren de la Plaça d'Espanya! Aquesta vegada, però, ho haguérem de fer per no perdre l'avió que ens portarà a MONTSERRAT-W.I. (Blackburn Airfield).

Ahir, al retorn de l'ascenció al volcà «La soufrière» (1467 m), decidírem de fer nit al refugi que hi ha a la seva base, prop de St. Claude. Això ens facilitaria de poder visitar una zona més àmplia de la costa de la «basse terre», a l'illa de La Guadaloupe. Ens caldrà, però, començar la nostra jornada a trenc d'alba.

Els 550 revolts que constitueixen la carretera d'uns 60 Km que ens separen de l'aeroport de «Le Rayzet», són un veritable «ginkama», esquivant constantment camions amb els seus remolcs gegants, que se'n van cap a les plantacions de canya de sucre, a començar la feina del dia. Falten just cinc minuts quan ens presentem al taulell de la LIAT. Afortunadament, no resta cap passatger per embarcar-se, i el control dels nostres bitllets pot fer-se immediatament.

En sortir a la pista a buscar el nostre avió, no el trobem. Per sort, una assistenta del servei de terra ens l'assenyala situat darrera d'unes pantalles-persiana, deflectores del vent produït pels reactors. Allí trobem un «B.M.» de vuit places, que ens ha de dur al nostre lloc de destí. Després del Jumbo-747, amb el qual arribàrem a les illes, pujar dalt d'aquesta andròmina, ens produeix una certa angúnia, i un tros de basarda. No hi ha discurs de benvinguda, i com que hi ha només un altre passatger, ens hem assegut al seient que hi ha al costat del pilot, l'únic tripulant, el qual assenyalant-nos els cinturons ens pregunta: «all right...?». Li contestem amb la mateixa expressió i li mostrem el nostre puny tancat amb el dti gros aixecat enlaire.

El vol LIAT —102/P/P/MNI s'inicia. Volem a uns quatre-cents metres d'altitud, i d'una ullada podem contemplar unes cinc illes del grup de Barlovento. El mar està molt quiet i llis. Els bancs d'algues, coral i l'arena

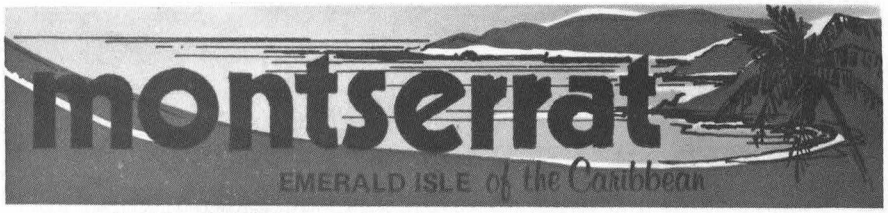

blanca, es destrien perfectament davall les aigües tranquil·les del Caribe.

Al cap de vint minuts tenim al davant nostre una illa que va apropant-se, i que com totes les altres del grup, va cofada amb una bona nuvolada que ens fa fonedissos els cims més elevats.

Baixem a terra a Blackburn Airfield, simulacre d'aeroport, gens lluny (dos quilòmetres escassos) de Spanish Point, lloc on desembarcaren els descobridors de l'illa. L'arribada de Cristòfol Colom, s'hi situa cap al 9 o 10 de novembre del 1493, en el seu segons viatge al Nou Món. Fou batejada amb al nom de Montserrat, en honor i record de la Verge catalana, probablement a demanda d'algun dels oficials o col·laboradors del viatge. Don Antonio Serrano, l'any 1520, és el primer governador de l'illa, i d'altres de l'arxipèlag. Hi ha constància que el 1585 l'illa va ésser visitada pel pirata Drake, no precisament com a turista, sinó per veure què hi havia digne de ser robat; encara no era Sir Francis Drake!

La colonització real de l'illa no va començar fins el 1632, portada a cap per un grup d'irlandesos, procedents de l'illa de St. Kitts (St. Christoffer) situada una mica més al nord. Posteriorment, el 1644 l'illa fou presa pels francesos, restituïda a Anglaterra el 1668, novament ocupada per França el 1782, i cedida finalmente als anglesos el 1783, sense cap altra variació fins avui.

La situació geogràfica de Montserrat - W.I. correspon a la latitud 16° 24' nord i longitud 62° 15' oest.

La primera sensació que hem tingut en baixar de l'avió i un cop parats els motors, ha estat la del silenci més absolut possible, talment com si ens trobéssim dins d'una cabina de gravació, quan en realitat ens trobàvem en plena natura.

L'aeroport està situat a la costa

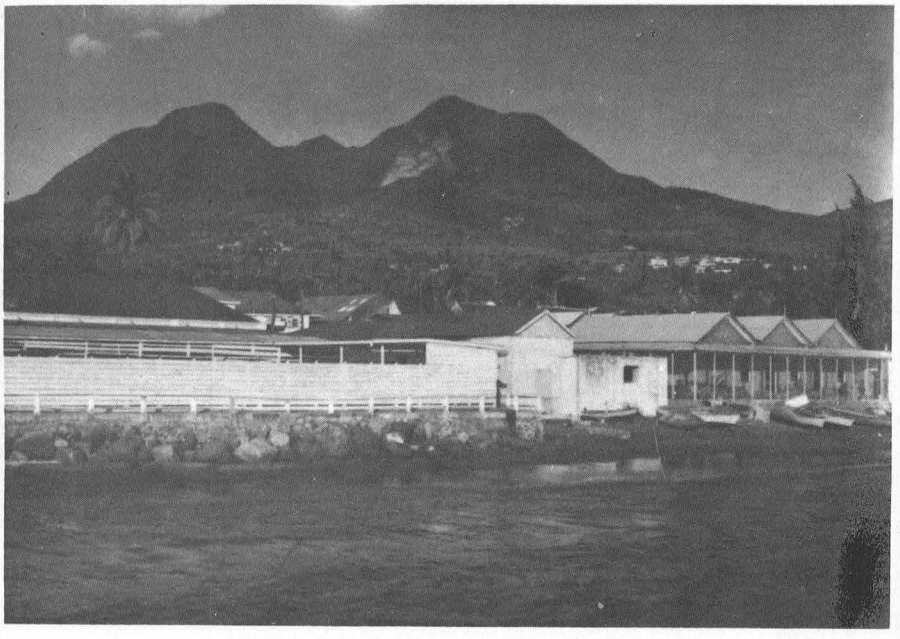

Foto: A. P. Vara

MONTSERRAT

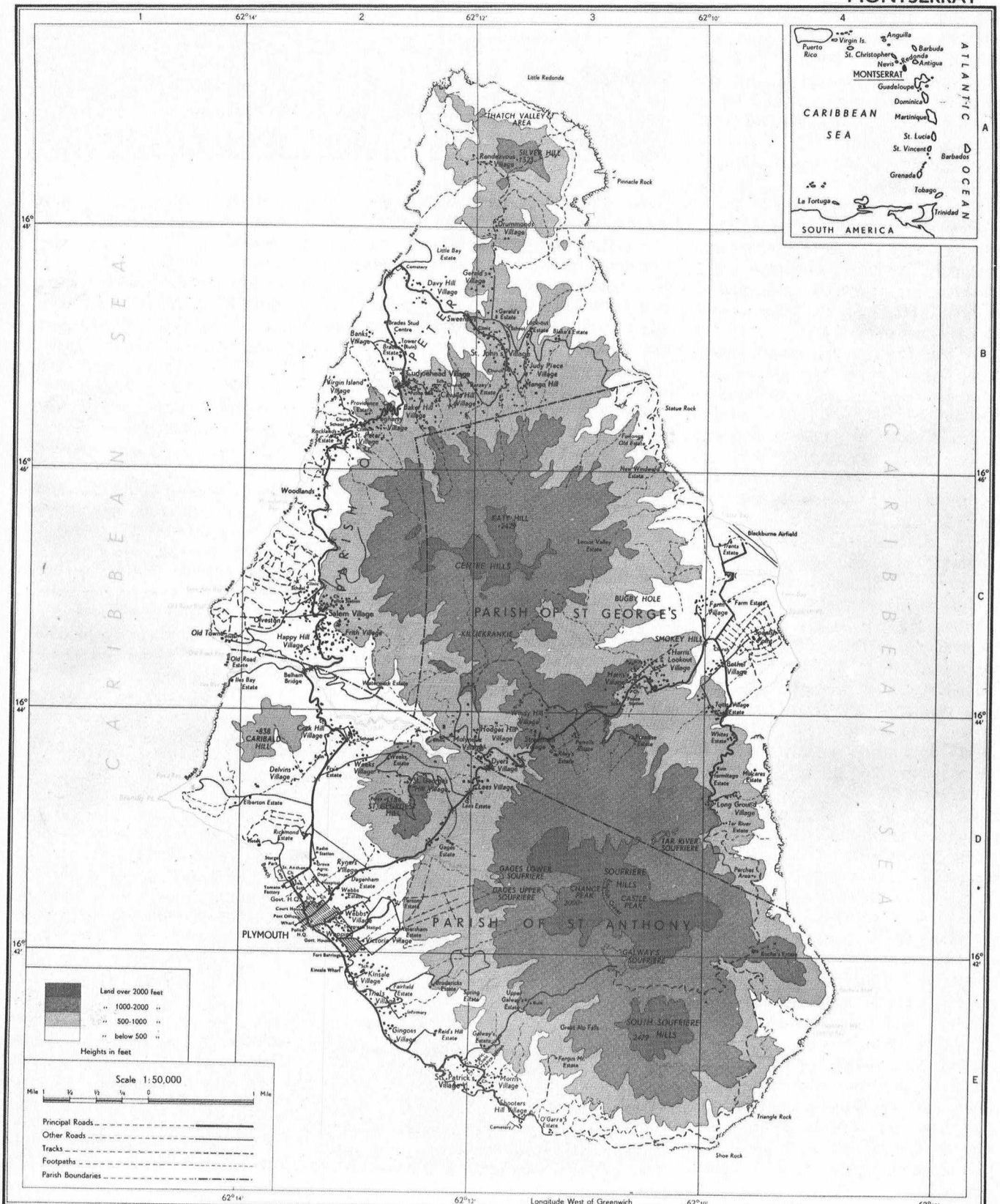

Published by Directorate of Overseas Surveys D.O.S. 999
Edition 2

© CROWN COPYRIGHT 1967

Agents for the sale of this map are Edward Stanford Ltd., 12/14, Long Acre, London, W.C.2. Price 1/- net.
Copies can also be obtained from the Administrator's Office, Plymouth, Montserrat.

Edition 1 compiled and drawn by Directorate of Overseas Surveys 1962.
Edition 2 partly revised from 1: 25,000 Montserrat D.O.S. 358 (Series E803) Edition 2 1967.
Photographed by D.O.S. and printed by Survey Production Centre, R.E. 1967.
10000/11/67/2135/5PC

est, mentre que la capital, i els principals nuclis urbans, són al llarg de la costa oest, és a dir, orientats de cara a l'interior del mar del Caribe.

Hem assolit Plymouth, capital de l'illa, per una carretera estreta i sinuosa, encaixonada entre parets de pedra, gairebé en tot el seu recorregut, que travessa l'illa d'est a oest, tot passant per un port situat entre el dos pics més elevats de l'illa: el Katy Hill de 2429 peus (741 m) i el Chanell Peak de 3000 peus (915 m). Els altres pics d'aquesta illa essencialment volcànica (com ho són la majoria del grup) són: el Silver Hill de 1233 peus (375 m), el St. Georges Hill de 1184 peus (360 m) i el South Soufriere Hill de 2479 peus (755 m).

En la toponímia de l'illa l'únic nom que hi resta dels descobridors és el de Montserrat. Els dos cràters volcànics i els bullidors de sofre en activitat, duen els noms francesos de «Soufriere», com Guadaloupe, probable reminiscència de les dues ocupacions franceses de l'illa. Hom dóna també el nom de «Soufriere» al volcà principal de cada una de les illes del grup. La resta de la toponímia és purament anglesa, com ho és també l'estil de les construccions, els «pubs», etc. La població, en el seu 80 %, és de color. Els principals recursos de l'illa són la agricultura (especialment l'exportació de cotó) la pesca i el turisme. Aquest, ressegueix les innombrables platges, totes amb sorra una mica negra, com passa a totes les illes volcàniques. El clima és tropical, però força suau.

Els bufadors de sofre («soufrière»), situats a mig vessant del volcà, desprenen una forta olor de sofre, i deixen anar unes bafarades de vapor calent i irrespirable, que arriba a cremar, si hom s'arrisca massa a apropar la mà als forats bufadors. Gràcies al clima tropical en les muntanyes volcàniques, la vegetació hi és abundant; àdhuc hi ha una cascada de belles proporcions, que probablement algun anglès ex-alpinista enyoradís, va batejar amb el nom de Great Alps Falls.

Existeix una sola església de culte catòlic, St. Patrick's Roman Catholic Church, i una mica sorpresos, no hem pogut trobar-hi ni una imatge, ni la més lleu allusió a la nostra Mare de Déu de Montserrat, malgrat el nom de l'illa. En canvi, a les botigues de «souveniers» (que aquestes si que no fallen mai!), venen un escut esmaltat que simbolitza les armes de l'illa, representades per una dona amb túnica blanca, que amb la mà dreta sosté una gran creu, i amb l'esquerra una mena d'arpa que li arriba fins als peus, tot damunt d'un fons blau. Als mateixos llocs, venen un altre escut, també esmaltat, tamany igual que l'anterior i amb la mateixa inscripció en la part superior de Montserrat, però en aquest segon escut en la part de baix es representa la silueta de la nostra muntanya, i al damunt, en lloc de cel, hi ha representades les nostres quatre barres catalanes. Intentem trobar algú que pugui donarnos una explicació del com i el perquè dels dos escuts tan diferents tot i portar la mateixa inscripció de Montserrat. Els demanem el significat del segon escut (el nostre!), però ningú no ens pot aclarir res.

Tot buscant dades sobre l'origen, i els dies de la descoberta, trobem a la Biblioteca Pública un exemplar força curiós, titulat **Records of Montserrat,** by T. Savage English. El llibre, exteriorment, té l'aspecte corrent que tenen tots els llibres, però en obrir-lo

ens adonem que és una còpia feta a màquina, d'un original escrit a mà, parcialment destruït en un dels incendis provocats en les incursions sovintejades dels pirates. Ens crèiem que hi trobaríem alguna informació interesant i a través del seu índix, escollírem el capítol 20, per llegir el que deia de «los monserratinos». Dissortadament, quan relligaren aquesta còpia mecanografiada s'oblidaren d'ajuntar-hi el capítol 20, o potser ja havia estat malmès pel foc, abans de fer-ne la còpia. Es veu, però, que fins al moment de remarcar-ho nosaltres ningú no s'havia adonat de l'anomalia. La senyoreta bibliotecària va quedar molt sorpresa quan li diguérem on podíem consultar el capítol 20, ja que aquest, en el llibre que ens havia deixat, no hi era. Va mirar i remirar el llibre, fixant tota la seva atenció en les juntures dels plecs de pàgines, per veure si descobria l'arrencament del capítol desaparagut. Res! Ella no es refeia de la seva sorpresa, i nosaltres restàrem totalment decebuts. Probablement aquesta és una prova on es fa palesa la tranquil·litat amb la qual viuen els habitants d'aquestes illes, acaronats pel mar, el sol, el gran silenci i el record llunyà dels conqueridors que deixaren per sempre, com a senyal del seu pas, sols una paraula i un nom: Montserrat.

San José - Costa Rica
Desembre 1975

Quan Espot encara no era super

per **Jordi Perelló i Gilberga**

Els primers alumnes d'esquí d'Espot, presidits per un dels seus monitors. ▼

Un emotiu record en el primer aniversari de la mort d'Ernest Mallafré, enterrat al cementiri d'Espot. ▼▼

Fotos: J. Perelló

Ara que el Centre està predisposat als aniversaris, recordo que l'Escola d'Esquí de la Molina va introduir l'ensenyança de l'esquí el 31 de desembre de 1951 a Espot, quan no era ni super ni infra. Era senzillament un petit poblet desconegut, allà dalt del Pirineu, que a l'hivern quedava aïllat i els seus homes avorrits a la vora del foc.

Pel novembre de 1951 els directius de l'Escola, en Mullor i en Sagalàs, ens criden, en Josep Artigas i a mi, com els monitors més joves i ens ofereixen d'anar a fer classe a Espot. No ens ho pensem gaire, diem que sí.

—Quan?

—De cap d'any a Reis.

—Bé. Com?

—Nosaltres enviarem els donatius d'esquís, botes i bastons, uns dies abans, i vosaltres us espavileu. En Silvi Muntaña, de l'Hotel Saurat, us obsequia amb l'estada, i el viatge va pel vostre compte.

—D'acord.

Així, senzillament, és com el 31 de desembre sortim tots dos i la meva muller, amb un Ford petit, que tenia, de tercera mà i de cinquè peu. A poc a poc, el cotxe, era molt vell i asmàtic, fa quilòmetres, però en passar per la Pobla comença a nevar fort i tres quilòmetres després de Rialb ja no podem avançar. Llavors fem marxa enrera, ja que no podem girar l'auto. L'Artigas en un costat i la meva dona de l'altre el mantenen recte perquè no rellisqui i se'n vagi al riu. En tornar a Rialb el posem dintre una quadra i buidem l'aigua del radiador. En aquella època no hi havia anticongelants.

L'endemà al matí passen cap amunt uns camions, però l'amplada de rodes del nostre petit Ford no coincideix amb les rodes del camions i tornem a patinar.

No tenim més remei que esperar el cotxe de línia que amb dificultats ens deixa a la Guingueta. Ens assabentem que els esquís ja fa uns dies que han pujat amb mules cap a Espot.

Llavors som nosaltres que amb molt optimisme, fem a peu els nou quilòmetres que hi deuen haver, a més de la pujada. Ja no neva. Tot el paisatge està quiet. Només se sent la nostra bufera.

A l'arribada a Espot ens creuem amb els ramats que surten després de la gran nevada a veure el que es por menjar. És l'únic moviment que s'observa en el poble.

En entrar a l'Hotel Saurat ens rep en Silvi tot content, ja que es pensa que no ens atreviríem a anar-hi. En aquelles èpoques l'Hotel no tenia calefacció i les finestres no ajustaven. En compensació ens donen bon menjar i bon vi.

Un grup de pioners de l'esquí rural, entre la neu i l'hotel. ▼

La solemne benedicció dels esquís. ▼▼

Fotos: J. Perelló

L'endemà al matí anem a posar unes branques d'avet a la tomba del nostre amic Ernest Mallafré, que feia just un any que s'havia matat al Monostero, a conseqüència d'una allau quan anava amb Artigas i en Cardona.

Després va venir la feina. La nostra arribada havia fet sensació. Els vells ens miraven com si fóssim bestioles estranyes i els nois amb els ulls que els saltaven de la cara. Érem una mena de reis que arribaven uns dies abans, amb unes fustes (llavors totes eren de color marró), ferros i corretges, canyes amb unes rodones i botes. D'aquestes, no n'hi havia per a tots, però alguns ja tenien botes gruixudes i podien servir.

Llavors vam posar la vintena d'esquís recolzats a la paret per ordre de llargada. El mateix vam fer amb els nois. Seguidament, en nom del Centre els vam donar els esquís i els bastons per ordre de talla, així com les botes als qui les tenien més foradades i els peus més freds.

Tot seguit, en comitiva i amb els esquís al coll, aquells nois per primera vegada, ens dirigim als afores del poble. L'Artigas, que li agrada la publicitat, va pensar que podríem donar una mica de solemnitat a l'acte històric d'arribada d'esquís a la vall d'Espot. Així, ens reuníem amb el capellà, la parella de guàrdia civil i el batlle, que era en Silvi. Es beneeixen les fustes i l'Artigas, que és molt xerraire, fa un discurs adequat al cas. Immediatament anem cap a un camp de patates proper, lleugerament inclinat. Es fan dos grups. L'Artigas es queda amb els grans i jo amb els petits, i comencem a explicar i fer la «cunya». És entendridor de veure l'afició que posen a aprendre, l'alegria que brilla en la seva cara quan aconsegueixen girar i la tristesa quan cauen.

Els homes del poble solament treuen la cara per la finestra sense vidres, i miren estranyats aquell parell d'estrafolaris i els seus acompanyants, que remouen la tranquil·litat del poble. ¡No es pensen el que els espera, dintre d'uns anys!

A poc a poc i treballant matí i tarda, els nois en van aprenent, i l'últim dia fem una petita cursa.

Jo no sé si algú dels nois que vàrem iniciar, avui és monitor de l'estació super-Espot. Podria ser.

El dia 5 tornem a baixar fins a la Guingueta i amb l'Alzina Graells fins a Rialb. La feina i les peripècies que tenim per engegar el Ford i el sospir que fem quan deixem la neu i comencem a rodar sobre l'asfalt, no crec que interessi gaire.

L'escalada a Amitges

per **Francesc Sàbat**

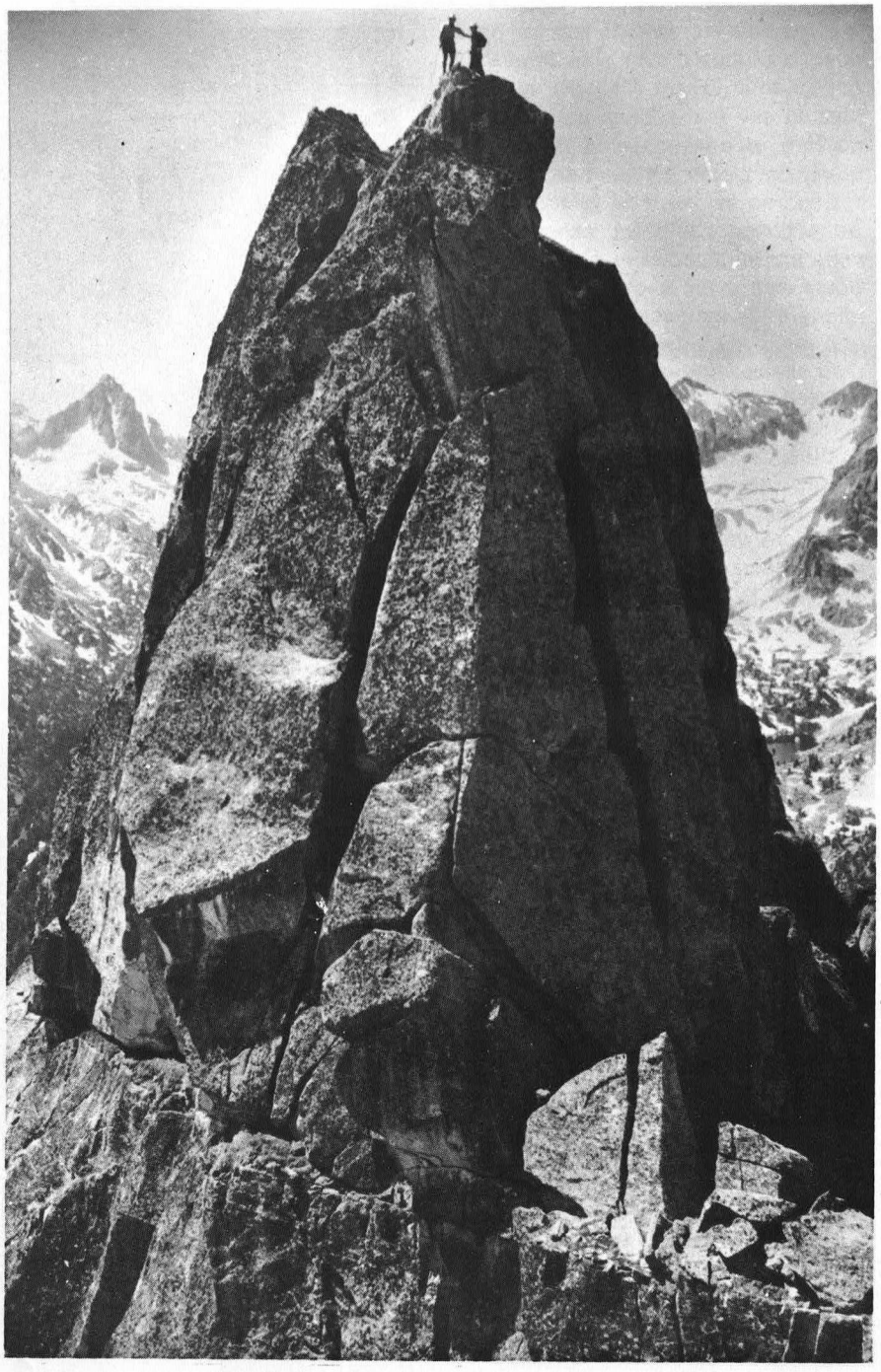

Foto: J. Llaudó

Coronament de la punta Sageta, a la cresta del Bassiero. ▼

En parlar d'Amitges se'ns apareix la silueta de les dues agulles. Amitges és molt més que això, és una regió que des del punt de vista de l'escalada tan sols acaba d'ésser descoberta i que té, donades les seves característiques, un gran futur.

Vegem quines són aquestes característiques: excel·lent granit, com a roca; parets verticals, però en general curtes; relativa proximitat a Barcelona i paisatge molt ferm.

Les agulles són dues torres d'una bella constitució. A la petita es necessita l'ús de corda per tots els seus itineraris, i cal el «rappel» per a baixar del seu cim. La gran, en canvi, té un parell d'itineraris molt fàcils, posseeix una cresta i sols té paret remarcable des del punt de vista de l'escalada.

Què més hi ha, a Amitges, a part de les agulles? A primera vista, poca cosa. Són clàssics un parell d'itineraris al Perfil del Monsenyor i un parell de vies al pic Inferior del Portarró. Últimament, però, s'han començat a obrir itineraris a altres cims i a altres parets. Pràcticament, s'han esgotat les possibilitats de les agulles, s'ha obert una bonica i difícil via a la Torre de Bassiero, dues bones vies a la fantàstica paret sud-oest del Gran Tuc de Saburedo fins ara incomprensiblement intacta, diversos itineraris al Tuc de la Sageta, un bonic esperó al Saburedo Occidental Inferior, s'ha començat a explorar el vessant meridional del Pic d'Amitges i del Mont Saliente, així com el vessant nord del Bassiero, i s'han esgotat les possibilitats del Pic Inferior del Portarró.

Resten, però, molts itineraris inèdits per fer, la qualitat de la roca hi convida. Els ulls de l'escalador, esgotades les agulles i el Pic Inferior del Portarró, s'hauran ara de dirigir vers el grup de Crabes, l'agulleta del Port de Ratera, el pic d'Amitges (vessants sud i nord), les agulles de Bassiero (que cal no confondre amb les Torres) i el Mont Saliente.

Cal notar la diferència d'ambient i de roca que hi ha entre els vessants sud i nord. El granit és excel·lent a tot arreu, però de cara al sud és de color grogenc amb caires vius i excel·lents fissures, abundants replans ben tallats que separen ressalts verticals. De cara al nord les parets són fosques, quasi negres, hi predominen les plaques inclinades i hi escassegen els replans i les fissures. L'escalada, que hi pot ésser molt bona, és més delicada, en general menys atlètica.

Les aproximacions són curtes, fàcils. A vegades per repetjons d'herba força redreçats, o cosa que és més freqüent, pel damunt de grossos

Les agulles d'Amitges. Al croquis s'indiquen les vies d'escalada següents: 1) Via Giraud. 2) variant d'entrada (part baixa). 3) Via Anglada-Guillamon. 4) Via dels igualadins. 5) Via Pokorsky-Cerdà. 6) Directa (Cerdà-Abella-Civis-Roca). 7) Fissura del casc. 8) Via Abadie. 9) Via G. E. D. E. 10) Via dels Naions. 11) Via del Díedre i via Martí-Busquets (?). 12) Via G. E. A. M. 13) Via Lamarca-Puig-Auqué. ▼

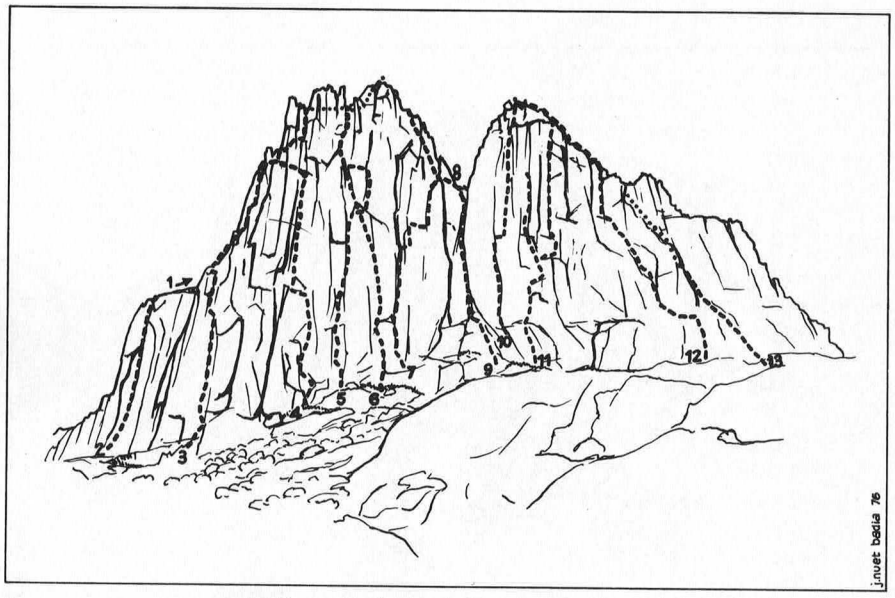

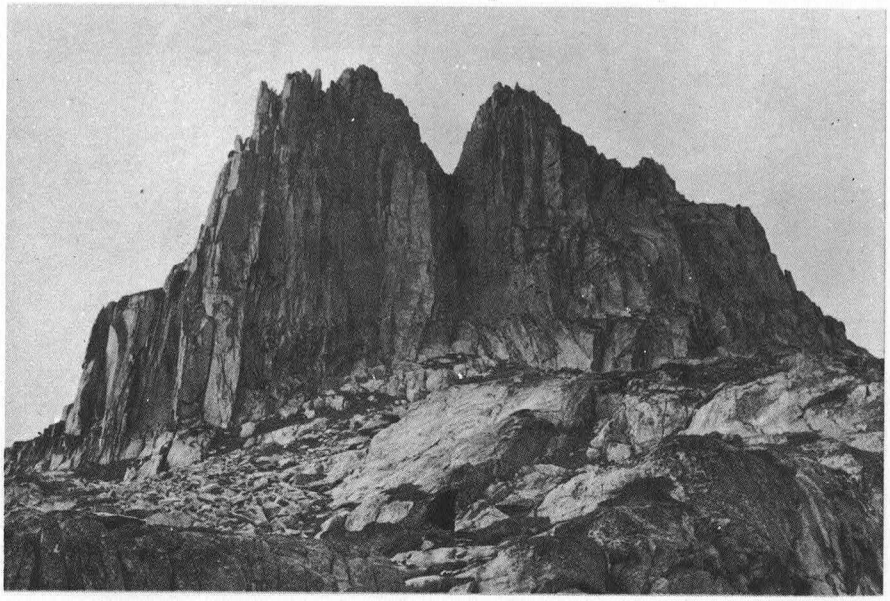

Foto: F. Sàbat

blocs. L'ambient, però, és força familiar i agradable, el refugi queda sempre a prop.

Després faré una breu presentació de totes les vies de la regió, però ara deixeu-me destacar-ne algunes, les més boniques segons, naturalment, el meu discutible criteri.

Pic Inferior del Portarró, via Lamarca-Puig-Auqué. Bon desnivell, itinerari molt ben trobat, d'una agradable i continuada dificultat. És un seguit de passos ferms. No és recomanable després d'haver plogut.

Saburedo Occidental Inferior, esperó Konyosti. Bon desnivell, extraordinària escalada sobre una excel·lent roca, cada pas és una joia i una petita descoberta.

Agulla petita d'Amitges, via Giraud. La més clàssica de tota la regió i no és en va. Malgrat la seva feble dificultat, és una escalada completa que posseeix dos o tres llargs molt bells. La roca és excel·lent a tot arreu.

Agulla Petita d'Amitges, via Abadie. Es tracta d'un itinerari per desgràcia molt curt, que pot ésser allargat començant per la via GEDE. És una petita obra mestra de l'escalda, en un estil atlètic.

Agulla Gran d'Amitges, via del Díedre. Directe i lògic, de dificultat clàssica, té diversos llargs molt bonics, un d'ells a paret oberta i els pròpiament del díedre.

Perfil del Monsenyor, via Anglada-Guillamon. Escalada completa i mantinguda, vertical i agradable. Deixa un extraordinari bon gust de boca.

L'escalador no ha d'oblidar que des d'Amitges es té accés a través de fàcils i propers colls a les parets nord dels cims del circ, tals com el pic d'Amitges, el Bassiero i el Saliente. I també, encara que queden més allunyats, alguns interessants cims de la regió de Sant Maurici, com ara els Encantats, Peguera i Subenulls.

Si fa mal temps, si sobra una estona a la tarda o es vol donar unes primeres nocions d'escalada i «rappel» en un curset d'iniciació, al costat mateix del refugi hi ha tota una sèrie de petites parets d'excel·lent roca granítica on es poden posar a punt tota mena de tècniques, ja que hi abunden les fissures, xemeneies, ressalts verticals, díedres, bavareses, etc. És un complement, i pot ésser una condició indispensable perquè en un proper futur Amitges es converteixi en un centre escola amb cursets organitzats de manera més o menys periòdica.

Davant de tot el que he exposat se m'acudeixen diverses reflexions. ¿Per què els escaladors, fins fa poc, s'havien limitat a acumular vies a les parets de les agulles, sense adonar-se de les altres properes i interessants possibilitats?

Ara, Amitges ha estat descobert, s'hi han traçat diversos itineraris i tot fa pensar que amb poc temps se n'hi obriran molts més. Comença l'era de l'exploració minuciosa i metòdica del circ. Per què? Potser les

Pic Inferior del Portarró. Al croquis s'indiquen les vies d'escalada següents: 1) Díedre dels Valencians. 2) Via del Triedre (Cerdà-Boladeras). 3) Via Lamarca-Puig-Auqué. 4) Via Cebrian-Llorens. 5) Esperó Nord (1974). 6) Via Toni-Anna (1976) D sup. 7) Via Altet-Buiscosa-Cànoves (1972) A. D. sup. ▼

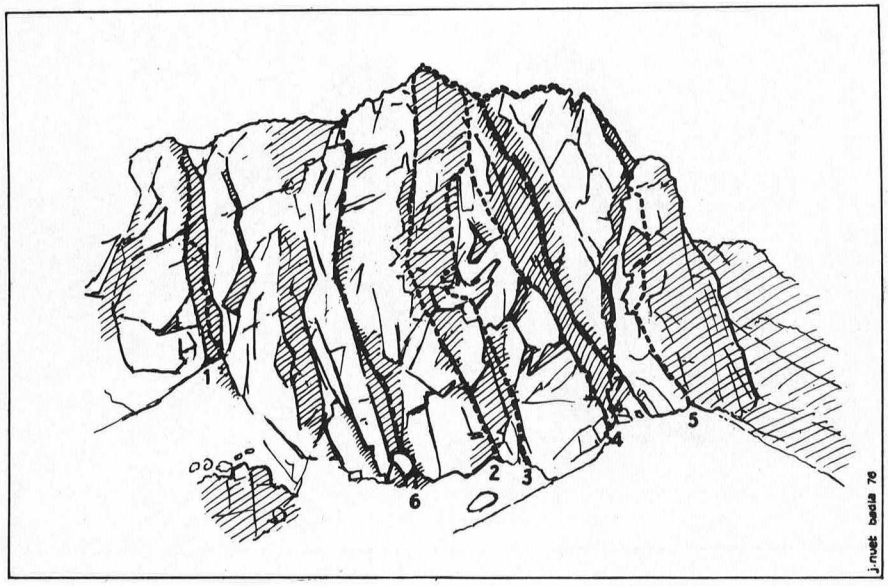

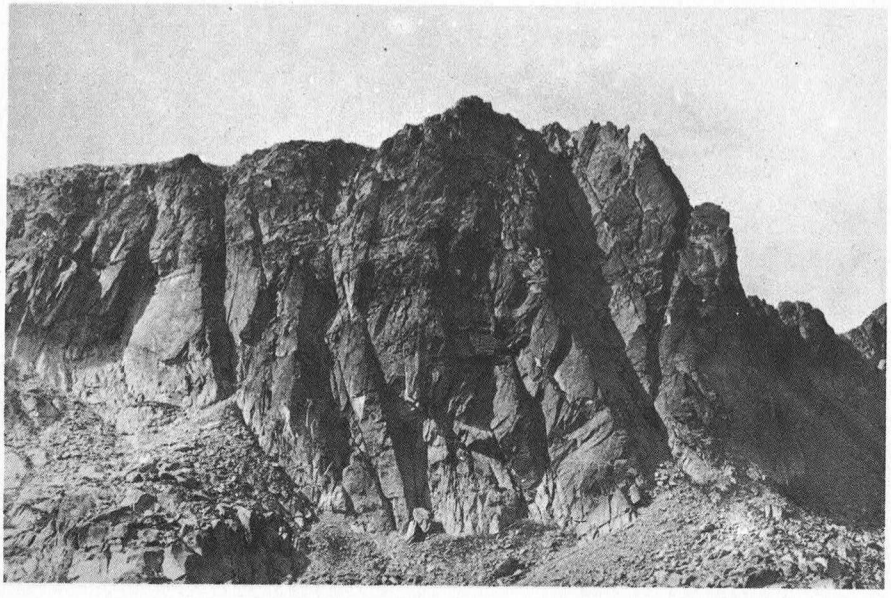

Foto: F. Sàbat

millores dutes a terme en el refugi, o bé una certa moda, o millor una certa divulgació, dins de l'ambient, de les possibilitats de la zona...

Amitges no és més que un circ dels Pirineus, un dels 100 o potser 1000 circs del Pirineu, ni més ni menys. Les possibilitats d'Amitges les tenen molts d'altres, només cal anar-hi i collir-les. Per què els escaladors som tan poc originals? Anem tots com ramats sempre al mateix lloc, som incapaços de dedicar una estona a l'estudi i a la descoberta.

Notes complementàries sobre vies d'escalada

Pic Inferior del Portarró

Díedre dels Valencians. D. sup. 150 m.

Via del Tríedre (Boladeres-Cerdà). D. 200 m. Interessant.

Via Lamarca-Puig-Auqué. D. 200 m. La més clàssica d'aquest cim, molt bonica i recomanable.

Esperó Cebrian-Llorens. A.D. inf. 200 m.

Esperó nord (1974). A.D. sup. 200 metres.

Agulla Petita de Crabes

Aresta N.O. (Arlaud-Souriac 1935). P.D. sup. 200 m.

Variant Bergés (1969). IV, 100 metres fins a l'aresta.

Via Parant-Grelier-Rivals (1935). A.D. 200 m.

Saburedo Occidental Inferior

Esperó Konyosti. D. sup. 240 m. Molt recomanable, està esdevenint clàssica.

Tuc de la Sageta

Aresta N.E. A.D. Pas de V, 120 m. Poc homogènia en la dificultat.

Cara S.E. D. sup. 150 m.

Variant dels Igualadins. V. 80 m.

Gran Tuc de Saburedo

Pilar Casanelles, M.D. inf. 250 m. De dificultat poc homogènia.

Via Robi-Genebriera. M.D. 170 m. Interessant.

Agulla del Gran Tuc de Saburedo

Via Bahí-Camprubí. D. sup. 100 m.

Cresta del Pic d'Amitges

Petites escalades, en conjunt poc interessants, però que presenten passos molt bonics en molt bona roca. Estil escola.

Pilar de la Dreta. M.D. inf. 150 m.

Via Pirenaic. D. 125 m.

Bassiero Occidental

Paret nord (via SAME 1975). D. inf. 200 metres. Petita paret amb ambient de gran paret nord.

Torre de Bassiero

Via Barrio-Belloch. M.D. 100 m. Escalada clàssica i dura.

Paret S.E. M.D. 120 m.

Travessia de les Torres. M.D. sup. 200 m.

Saburedo Occidental Inferior, amb el traçat, al croquis, de la via d'escalada a l'esperó Konyosti. ▼

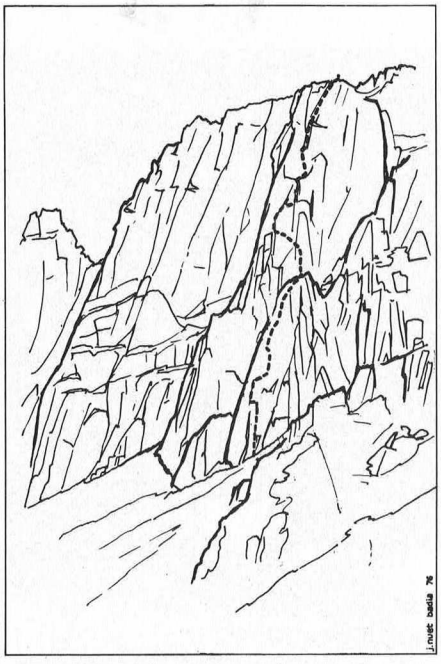

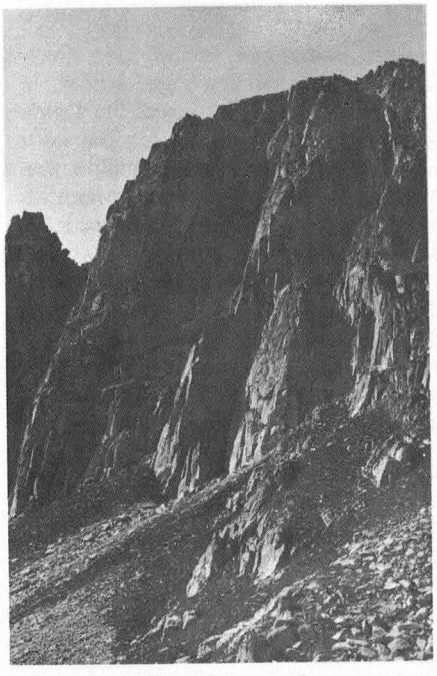

Agulles de Bassiero

Travessia (Arlaud i company). A.D. inf. Poc atractiva.

Mont Saliente

Paret nord (via Arlaud). A.D. 200 m.

Paret nord (via Izquierdo). A.D. 200 metres.

Paret sud (1975). A.D. sup. 180 m.

Nina del Saliente

Via normal. M.D. 45 m. Via totalment en artificial.

Perfil del Monsenyor

Via normal pel sud. D. 50 m.

Via normal pel nord. D. 50 m.

Via Anglada-Guillamon. M. D. inf. 90 m. Atlètica, bonica i molt recomanable.

Via dels Francesos. M.D. inf. 80 m.

Sentinella de l'Estany de la Llosa d'Avall

Via normal. D. sup. 100 m.

Agulla Petita d'Amitges

Via Giraud. D. inf. 100 m., molt clàssica i bonica, molt recomanable.

Variant d'entrada (part inferior). V. inf. 60 m.

Variant G.E.D.E. III sup.

Vla Anglada-Guillamon. M.D. inf. 150 m. Té passos molt bonics.

Via dels Igualadins. M.D. sup. 150 metres.

Via Pokorsky-Cerdà. M.D. 150 m. Clàssica, homogènia, la més interessant de les difícils.

Via directa (Civis-Cerdà-Abella-Roca). M.D. sup. 150 m.

Via G.E.D.E. D. sup. 50 m.

Via Abadie. M.D. 50 m. Escalada atlètica, molt bonica.

Via Maria Antònia-Colomer. D. 50 metres.

Via Prunet, cara Oest. D. 70 m.

Via Civis-Círia. M.D. 120 m.

Agulla Gran d'Amitges

Per la bretxa. P.D. 100 m. Bonica grimpada.

Per la cresta P.D. pas de IV inf. Interessant però poc homogènia.

Via normal. Fàcil, és una dreta canal d'herba.

Via dels Naions. M.D. inf. 110 m. És un artificial elegant.

Via Martí-Busquets. M.D. 110 m.

Via del Díedre. D. sup. 110 m. Molt recomanable, està esdevenint clàssica.

Via GEAM. D. 110 m. Poc homogènia.

Via Lamarca-Puig-Auqué. A.D. Discontinuada, poc interessant.

Rappel de descens de l'agulla petita d'Amitges. ▼

L'escalada a la regió d'Amitges ofereix tota mena de passos i de dificultats a vèncer. ▼▼

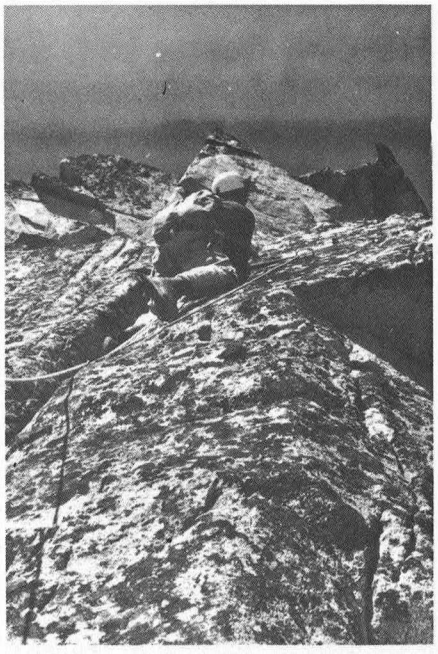

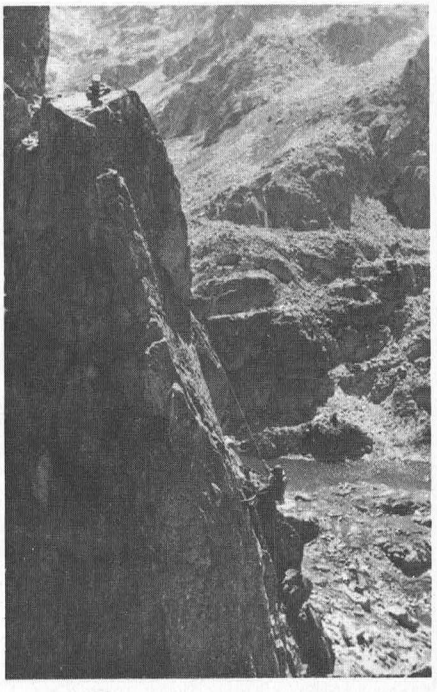

Fotos: F. Sàbat

Torre-esperó de la Petita Agulla

Via «Xispa». M.D. inf. 60 m. Totalment artificial.

Fissura del Casc. M.D. 60 m.

Sens dubte, aquesta llista no és exhaustiva; algunes vies deuen haver quedat en l'anonimat, altres són difícilment localitzables o bé en falten dades i altres han estat oblidades.

Els arbres descomunals al nostre paisatge. Les alzines

per **Ramon Vinyeta**

Les alzines **(Quercus Ilex)**, junt amb els pins i els roures, són els arbres de vida i reproducció espontànies que predominen en el paisatge de la majoria de les comarques catalanes. D'alzines, malgrat ésser una espècie típicament mediterrània, n'hi ha àdhuc a les comarques pirinenques com, per exemple, la Cerdanya, el Pallars, Andorra, etc., en les quals, les condicions climàtiques li són adverses perquè llur altitud mitjana és superior als 1.500 metres.

L'alzina és un arbre que té curioses particularitats. En primer lloc caldrà dir que al nostre país la seva espècie és la que aconsegueix més longevitat. Basant-nos en certa lògica podem afirmar que a molts dels grans exemplars que tenim catalogats en distintes comarques, se'ls pot suposar una edat superior als 600 anys i no seria aventurat de dir que algun d'ells pot sobrepassar els mil anys d'existència, com, per exemple, l'Alzina Grossa del mas Borbó, de l'Aleixar, al Camp de Tarragona, la qual té més de dos metres de diàmetre.

No havent-n'hi testimonis històrics, com podem deduir tan extraordinària longevitat...? En moltes ocasions hem pogut observar l'aterrament d'exemplars de certa grandària i ens hem fixat que els cercles de creixement, sobretot en alzines que viuen en roquissars de solana o en terrenys minvats de terra, la distància entre dites anelles o cercles de creixement, no arriba a un mm de mitjana. Per tant, si una alzina té una diàmetre de 100 cm en el tronc, entre la brancada i la soca, se li pot atribuir una edat aproximada de 500 anys. A més, tenim el testimoni de molta gent de pagès de més de 80 i 90 anys, els quals, ens han manifestat que certes alzines pròximes a llurs pagesies i llocs de naixença, pràcticament no han crescut gens en el transcurs de llurs perllongades vides. Altrament, també hem pogut fer algunes comprovacions d'una manera directa. Concretament, l'any 1965, vàrem amidar una alzina pròxima a la masia Calverons, del terme de Torelló. En aquella data feia 3.12 m de diàmetre a 1.50 m de la superfície. Doncs bé, 10 anys més tard, en la primavera d'enguany, hi férem un nou mesurament i el resultat fou 3.16 m, amb què vam poder constatar tot el que hem manifestat anteriorment.

Foto: R. Vinyeta

Una altra singularitat remarcable de les alzines és que solen viure en indrets on dificultosament poden existir altres espècies. I això és degut primordialment a la capacitat que tenen de sofrir les més persistents secades. I ens preguntem: On radica aquesta capacitat? D'on els ve aquesta resistència? Senzillament, al seu escàs consum d'aigua durant el transcurs de llur cicle anual. Altrament, no s'explicaria l'existència d'exemplars centenaris que viuen arrelats en els beis de les cingleres on pràcticament la terra és inexistent. Fixem-nos que l'alzina és un arbre de fulla perenne i hem observat que en anys d'escassa pluviositat, quan s'esdevé la primavera, gairebé no brota i el seu fruit tardoral, les glans, són escasses i petites. Vol dir això que si un any gairebé no plou les alzines es mantenen en un estat passiu, com en hivernació, mentre que altres espècies, en iguals condicions climàtiques i topogràfiques, es marceixen i moren. Fixem-nos també, per constatar el que hem dit anteriorment, la diferència que hi ha entre les fulles d'alzina i, per exemple, les del vern o del pollancre. Si fos possible mesurar-ho, veuríem que el percentatge d'aigua que porten les unes i les altres seria radicalment diferenciat. Una fulla de pollancre, ben espremuda, pot donar un parell de gotes d'aigua. Proveu de treure aigua d'un sac de fulles d'alzina i restareu decebuts. Catalunya és un país mediterrani molt muntanyós, amb aiguavessos solellosos, abruptes i migrats de terra. I explicades les característiques essencials de les alzines no hem de trobar estrany que sigui un arbre notori i predominant en nombroses de les nostres comarques.

Fins a l'aparició del gas butà, ara fa uns 15 anys, amb la seva ràpida expansió com a combustible domèstic ideal, la fusta d'alzina era el combustible vegetal més utilitzat a causa de la seva duresa i calories, qualitats que la feien més estimable per damunt d'altres espècies com el roure, el faig, el pi, etc. D'aquí ve que els boscos d'alzines minvessin arreu des de les generacions més remotes, i se'n servessin només els

Una de les alzines més grans i formeses de Catalunya és la de can Padró, de Palau de Plegamans (Valles Occidental), situada a la vora de la carretera de Caldes. Aquest famós exemplar, tan lligat a esdeveniments folklòrics, ja fou descrit per Joan Montllor i Pujal, al Butlletí del CEC del mes de juny de 1934. Aleshores tenia un perímetre de 3.70 m, gairebé idèntic al que dóna avui. ◀

L'Alzina Grossa d'Avià és l'exemplar més corpulent i vetust dels que hem localitzat en la comarca berguedana. ▼

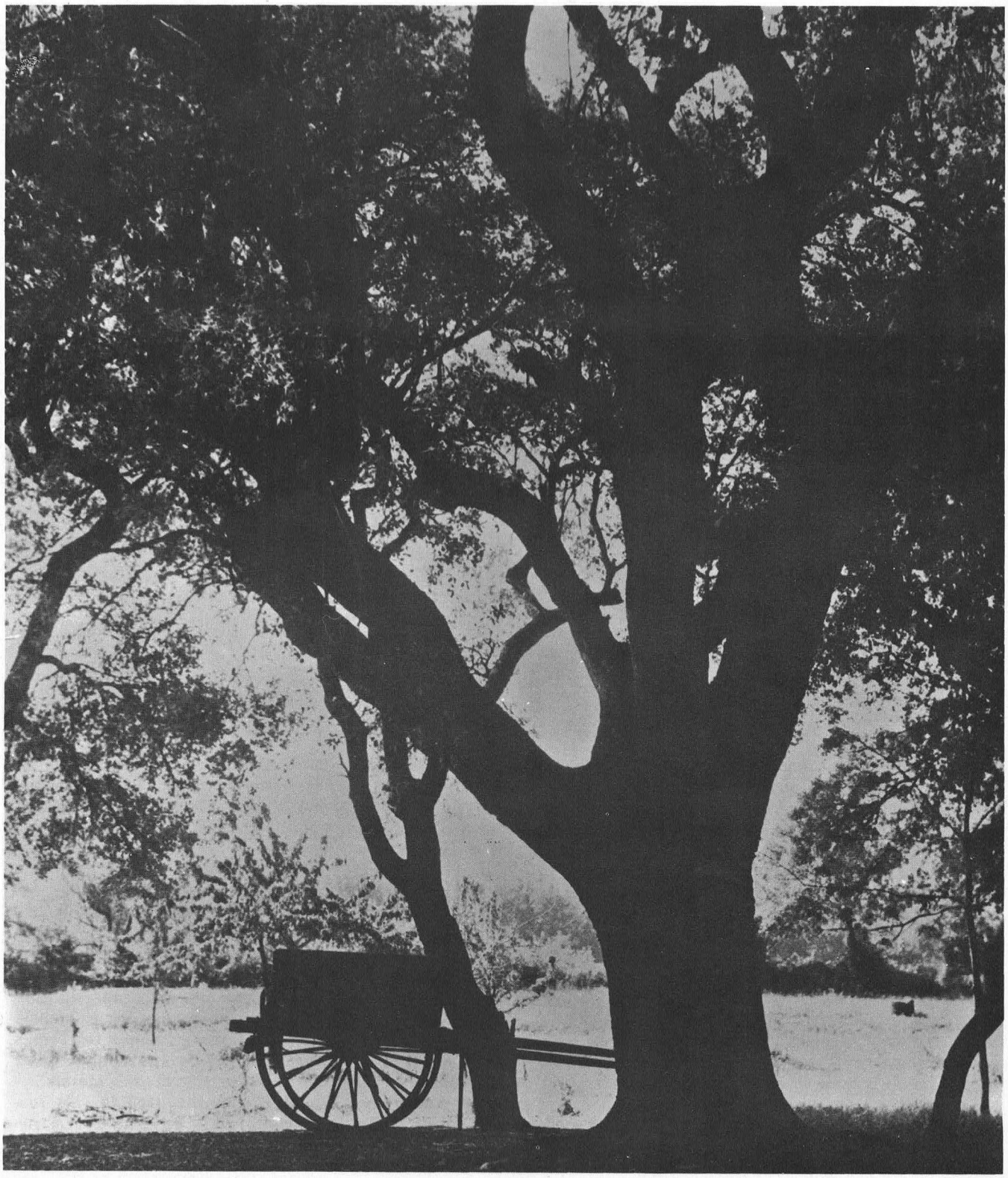

Foto: R. Vinyeta

El Ripollès, a causa de la seva alta pluviositat i a l'altitud mitjana prou elevada, es país de faigs, roures i pins. No obstant això, en el terme de Llaés, a una altitud de 900 m, arrela l'alzinar de la Vila amb notables exemplars multiseculars de gran bellesa, tal com es fa evident a la fotografia. ▼

Foto: R. Vinyeta

exemplars més jovençans de poca dimensió. Això explica que si hom, en l'actualitat, vol admirar algun exemplar centenari cal situar-se prop de les pagesies i poblats on gràcies a un peculiar sentiment dels coterranis foren alliberades de la cobejança dels explotadors de boscos.

En l'actualitat l'ús de la fusta d'alzina com a combustible és insignificant, de tal manera que després de tants anys de malmetre els boscos i d'explotar-los despietadament, ara tornen a fer goig, malgrat la seva lenta creixença. Altrament, però, això té ara un factor ben advers i és que els boscos són bon xic abandonats, perquè no se'n treu rendiment; ningú no en té cura; es nodreixen d'arbusts paràsits, que fan que siguin candidats als incendis forestals que cada any flagellen algunes comarques.

A més de servir com a combustible, la fusta d'alzina té encara notables utilitats com en la fabricació de mobles, peces de torneria, atuells domèstics i, sobretot, per a fer-ne mànecs per a les eines agrícoles i del ram de la construcció. Fins i tot, anys enrera, quan la moderna mecànica estava en les beceroles, la fusta d'alzina era la preferida per a fer rodes de carro, engranatges, eixos de transmissió i molts altres usos que seria llarg de relacionar.

En el nostre constant excursionejar per les comarques del país hem pogut evidenciar l'existència de molts exemplars d'alzina multisecullars, sobretot en les proximitats de les grans pairalies. Són exemplars que s'han escapat de la cobejança humana gràcies a la protecció i estima que els han atorgat llurs propietaris i masovers. Generalment, són arbres que per llur grandiositat, bellesa, longevitat i fets anecdòtics, s'han fet populars i fins i tot se'ls té una mena de veneració. Els excursionistes som la gent més idònia per a enaltir llur presència en el paisatge, per a fer perpetuar llur existència i fer-los homenatge com a testimonis vivents d'una de les millors gales que la Mare Natura ens ofereix.

(1) Vegeu els capítols «Els roures i els faigs», en MUNTANYA, números i , respectivament.

CRÒNICA DEL CENTRE

Projecció del film «Les horizons gagnés»

El dia 8 de maig a la nit, a la gran sala de projeccions del Palau de Congressos de Montjuïc, dins els actes del nostre Centenari, va tenir lloc la projecció del film **Les horizons gagnés,** de Gaston Rebuffat, amb imatges de René Vernadet, presentat pel mateix autor. autor. Es tracta d'un dels més bells films de muntanya que fins a la data s'han produït. L'argument és clar i net: el relat de sis meravelloses escalades. Gaston Rébuffat i René Vernadet han fet un treball tan extraordinari (cal no oblidar els companys de cordada de Rébuffat i els companys guies que ajudaven Vernadet), tan emotiu i ple d'humilitat alhora, amb unes imatges insuperablement ben aconseguides de llum, visió i enfocament, tot amb tanta força i tant relleu, com sols ho poden fer els que de cor són uns grans enamorats de la muntanya. Durant la projecció del film, Gaston Rébuffat en comentava les incidències amb paraules justes, belles i plenes d'interès. Totes les seqüències i imatges del film són una pura meravella: la travessia de la cara nord dels Ecrins; la sensació de grandesa que produeix la primera llum del matí, després del bivac, amb què s'inicia tot seguit l'emocionant grimpada pels rocs de la cara sud del Grand Pic de la Meije; la bellíssima cavalcada per les agulles de Chamonix; l'escalada aèria, just per l'aresta, i la travessia total de les Torres de Vajolet, a les Dolomites, amb uns «rappels» d'una llargada de prop de seixanta metres; l'esforç considerable de l'escalada de l'Agulla del Gegant, per la seva cara sud, on cal deixar l'escalada lliure i fer ús de tots els mitjans de l'escalada artifical. La successió d'imatges impressionants ens van deixar embadalits de debò.

Rébuffat abandona els Alps per un moment i ens mena al Pirineu central. La seva ascensió per la cara nord del bell cim del Vinhamala és també molt emocionant, especialment en la seva darrera part, quan cal superar el terreny difícil dels plegaments de faixes esquistoses. Les imatges i els colors hi són esplèndids. I el film acaba amb l'escalada al Grand Capucin, per la via Bonnati, d'una bellesa sobre tota ponderació, digna i insuperable cloenda del superb i fascinant espectacle que hem pogut admirar. En alguns dels plans aconseguits per Vernadet hi ha una manifesta intenció de demostrar la insignificança de l'home al costat de la formidable obra de la natura.

En acabar la projecció de la pel·lícula, els aplaudiments que es tributaren a Rébuffat foren clamorosos i allargassats, amb què tothom va demostrar la satisfacció que li havia produït aquella obra magnífica que se'ns havia ofert. Abans de començar, el nostre estimat company Jaume Fabrés i Amorós, amb paraules molt encertades i plenes d'intenció, va fer la presentació de Gaston Rébuffat i del seu film.

No ens podem estar de subratllar la qualitat humana i la gran sensibilitat de Gaston Rébuffat. És un fet que es copsa tot seguit en els seus llibres, en els seus films i els comentaris amb què els glossa i que encara es fa més evident si un té l'oportunitat de sostenir-hi una bona conversa. Rébuffat és un enamorat de la muntanya. D'aquest amor n'ha fet el seu «métier», força arriscat, això sí, però tal com ell digué: quin és l'ofici que no té cap risc?

Ramon Pujol i Alsina

Recepció d'entitats excursionistes

El diumenge dia 9 de maig al migdia, va tenir lloc una recepció que la Junta Directiva va dispensar, en nom dels socis del Centre, a totes les entitats excursionistes que acudiren a casa nostra, homenatjant l'entitat, amb motiu de celebrar-se aquest any el Centenari de la nostra fundació.

Aquest acte va començar a la Biblioteca del Centre, on, a mesura que anaven arribant els presidents o representants d'entitats excursionistes, signaven en un «Llibre d'or» i se'ls lliurava un distintiu i una carpeta amb el primer extra d'aquest any de la revista «Muntanya», el cartell del Centenari, programa d'actes, etc.

Algunes entitats s'excusaren de no poder-hi assistir per raons prou comprensibles; d'altres, però, les trobàrem a faltar, sense motiu aparent.

Aquesta estada a la Biblioteca va servir perquè ens coneguéssim tots i fou així mateix; tot seguit s'encetaren les converses i el colloqui va durar fins que ens invitaren a passar al veí Palau de la Generalitat.

Aquesta germanor excursionista va tenir una segona part a sopluig del marc incomparable del Palau de la Generalitat. Ocuparen la presidència de l'acte el senyor Meyer, representant de C.A.F.; el senyor A. Mosella, ex-president del C.E.C.; el senyor Agustí Bou, president; el senyor Ballester, diputat provincial; el senyor Pau Vila, ex-president del C.E.C.; el senyor Francesc Gurri, vice-president, i el senyor Lluís Puntís, president de la Comissió del Centenari.

Va obrir l'acte el nostre president el senyor Bou, el qual va donar la benvinguda als representants de les entitats que es trobaven a la sala i va passar la paraula al senyor Pau Vila, qui feia escassament una setmana que havia arribat de Veneçuela. El senyor Pau Vila va demostrar-nos la satisfacció que tenia de trobar-se entre amics i excursionistes d'arreu dels Països Catalans i de terres veïnes, va recordar amb melangia fets viscuts durant la seva joventut, va fer un elogi dels fundadors, els quals va conèixer, i en particular el senyor Canivell, a qui considera el seu mestre. Va adreçar-se a la joventut, en la qual va posar les seves esperances.

Va acabar amb uns mots molt confortadors per a tots que motivaren un fort aplaudiment.

Seguidament, el senyor Lluís Puntís va llegir algunes adhesions —una de les quals procedia del Japó— i va explicar com es desenvoluparia la sessió. A continuació començà el repartiment de medalles commemoratives del Centenari.

Algunes entitats, en rebre l'obsequi, varen fer breus parlaments i lliuraren al nostre president uns records commemoratius. Podem assenyalar les paraules en francès del senyor Meyer; del representant de la Federació Castellana de Muntanyisme amb obsequi d'una placa artística; del Centre Excursionista de València, que lliurà un gran gallaret molt expressiu; de l'Agrupació Excursionista Bufalà, que va donar el Piolet d'or, màxima distinció d'aquesta entitat; de la Unió Muntanyenca Eramprunyà de Gavà, que va fer l'obsequi del llanternó que ells usaren per a portar la Flama de la Llengua Catalana de Gavà a Montserrat; de

la Unió Excursionista de Catalunya, que ens obsequiaren amb la fotografia original, degudament emmarcada, dels fundadors del Centre Excursionista de Catalunya. Cal fer esment també de la simpàtica representació de la Unió Esportiva de Sants i Comitè Organitzador de la Volta Ciclista de Catalunya, que lliuraren una placa commemorativa i feren la promesa que una etapa de la Volta a Catalunya que acabarà al Turó de l'Home, aportarà el seu homenatge a la nostra entitat amb motiu del Centenari.

El diputat provincial senyor Ballesté va tancar la sessió fent un elogi de les nostres activitats i lamentà la incomoditat del públic que no va poder seure, encara que —va dir— qualsevol acte del Centre pot produir un desgavell de previsions. També es va disculpar pels estralls que una companyia constructora de la reforma de la carretera a Montserrat, havia fet a la vegetació, potser per falta de sensibilitat envers la natura, més que per l'afany de provocar una destrucció. Va tranquil·litzar els excursionistes dient que ja s'havien donat ordres de repoblament i confiava que amb el temps es podria recuperar part d'allò que havia estat malmès. Digué, a més, que el millorament de la carretera havia d'ésser beneficiós per a les grans concentracions de romeus o d'excursionistes a Montserrat. Finalment, invità els presents a passar al Saló de Sant Jordi, on la Diputació oferia un dinar-bufet.

Però abans la Coral va obsequiar les entitats muntanyenques amb un repertori de cançons similar al que tinguérem la sort d'escoltar la diada de Sant Jordi a l'Ajuntament. Aquesta audició va tenir lloc davant d'una estàtua del Cavaller Patró de Catalunya i sota l'artesonat i airosa arcada gòtica de l'escala principal.

Al Saló de Sant Jordi tingué lloc el dinar-bufet, que va donar peu a constructius diàlegs i canvis d'impressions, i, sobretot, agermanà gent de Castella, València, França, Aragó, etc., que treballa per una mateixa cultura esportiva i que agraí molt de poder gaudir d'una diada tan cordial.

M. M.

XII Festa de la Cançó de Muntanya

Enguany, i organitzada per la nostra Coral, la diada de la Cançó de Muntanya va tenir lloc el passat 16 de maig a la vila de Besalú, municipi de la Garrotxa, declarada conjunt històrico-artístic l'any 1966, ara ha fet deu anys. Cal destacar la col·laboració de l'Ajuntament de Besalú i la de la Federació Catalana de Muntanyisme.

Un temps lluminós i primaveral per excel·lència va embellir tots els actes. Per unes hores els veïns de la comtal vila van sentir-se agermanats amb els centenars de cantaires i excursionistes seguidors d'aquesta festa. Fou una diada d'exaltació de la cançó popular universal i del nostre poble. Tothom gaudí dels cants i saberen agrair-ho amb aplaudiments entusiàstics.

Varen presidir els actes les autoritats locals, el president de la F.C.M., senyor Martínez Masó, els coneguts dirigents excursionistes senyors Jordi Mir i Àngel Pejó, i el nostre president, senyor Agustí Bou.

Els actes varen començar a la parroquial església de Sant Pere, antiga abadia benedictina fundada l'any 977 pel comte-bisbe Miró III. L'església presentava un aspecte magnífic, de gran solemnitat. Durant la missa, hom gaudí del cant cerimoniós de la Missa de l'Excursionista, del que fou mestre de cantaires ,Elisard Sala, i de les belleses arquitectòniques que l'interior estotja, particularment el deambulatori i els capitells de l'altar major.

Acabada la missa, i al mateix recinte, les corals oferiren un concert i seguidament a la Plaça porxada es donaren les medalles del Centenari. El nostre president senyor Agustí Bou féu obsequi d'aquest record commemoratiu al batlle de Besalú, al Centre Excursionista de Besalú, als mestres directors i a les corals participants.

A la tarda tingué lloc el concert de les corals a la parròquia de Sant Pere. Primerament interpretaren dues cançons cada coral de lliure elecció i després en cantaren unes altres conjuntament.

L'acte va finalitzar amb el Cant dels Adéus, amb la participació de tots els assistents en dilatada rotllana, a la gran plaça de l'església de Sant Pere.

Ens plau felicitar la nostra Coral i Comissió del Centenari per l'encert del lloc escollit, per l'organització i el programa de cançons, i agraïm l'assistència d'aquelles corals que amb la seva presència contribuïren al major relleu de la festa.

M. M.

Trobada al Canigó

Del 23 al 29 de juny, va tenir lloc una sèrie d'actes per terres rossellonenses que portaren per denominatiu, «Trobada al Canigó». En aquestes terres germanes hi resideixen socis de la nostra entitat i molts amics i simpatitzants que desitjaven que dins els actes del Centenari s'hi inclogués una visita a la Catalunya Nord.

La Trobada commemorava alhora el 700 aniversari de l'ascensió de Pere el Gran al Canigó, fita reconeguda en la història alpinística i dubtosa per als estudiosos, segons es desprengué d'unes deduccions que féu el senyor Coll i Alentorn, fruit d'unes dades cronològiques de les estades del rei prop del Canigó.

Aquesta trobada arribà a reunir 385 persones, la majoria socis del Centre. Cal mencionar que foren molt ben acollits a tots els llocs, amb la facilitat d'ocupar el «Lycée Charles Renouvier», de Prada de Conflent.

L'anada a la concentració de Prada s'efectuà amb autocar que el Centre va posar al servei de socis o simpatitzants, i que va sortir el dia 23, efectuà viatges facultatius per les rodalies de Prada i retornà a Barcelona el dia 29 a la tarda. El dissabte dia 26 un autocar especial va portar a Prada la nostra Coral i familiars, i fou aquest dia quan s'arreplegaren més excursionistes entorn de les taules del Lycée.

La primera salutació que tinguérem a Prada, fou l'escalf de les torxes portades des del Canigó per un grup de joves i que encendria moments després la foguera de Sant Joan a aquesta vila. I quan es féu fosc tothom pogué contemplar la resplendor de la foguera de la Pica del Canigó. Després de sopar ens arribàrem fins a la foguera de Prada i conjuntament amb aquella gent entusiasta vam viure unes hores de germanor que ens van recordar que tots som fills d'un mateix país.

Amb les excursions previstes pogüérem visitar el Castell de Salses, el complex turístic del Barcarès, Canet, les Gorges de Galamús, meravella de la naturalesa; Sant Pol de Fenollet, Serrabona, Toluges —on cada any té lloc la diada de la Pau i Treva—, Perpinyà, Sant Miquel de Cuixà, el Vernet, Vilafranca de Conflent, Castell, Sant Martí del Canigó, etc.

A Perpinyà el dia 25, a la tarda, la Municipalitat va oferir-nos una recepció, amb motiu del Centenari de la nostra entitat, acte que va tenir lloc al palau

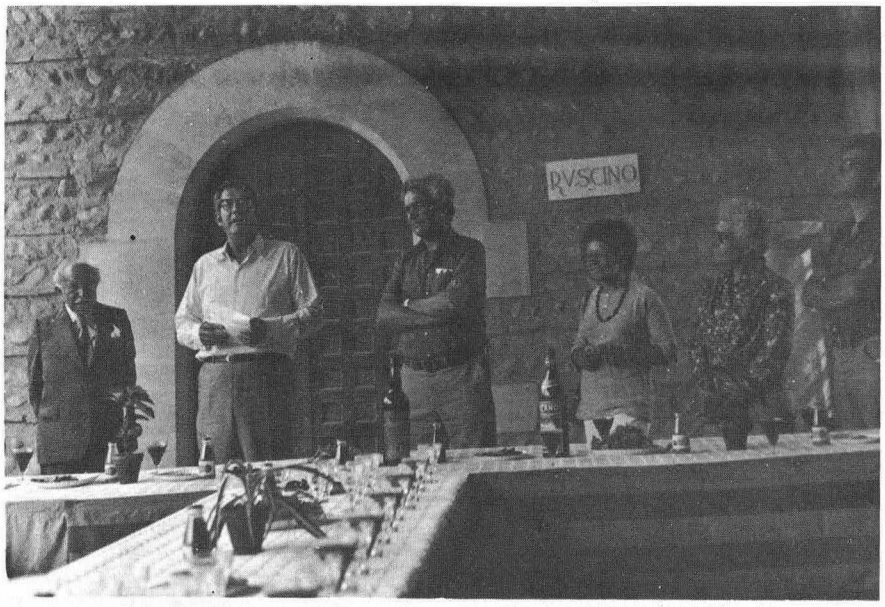

Foto:. M. Montlleó

Foto: T. Capmany

dels Reis de Mallorca. Ens va rebre el doctor Roquere, adjunt del batlle i delegat de Cultura. Davant les senyeres de França i Catalunya, el doctor Roquere va adreçar-nos unes paraules de benvinguda i expressà la satisfacció de presidir aquell acte d'homenatge al Centre Excursionista de Catalunya. Va remarcar la tasca que portem a terme, continuadora dels nostres fundadors, i va encoratjar-nos a prosseguir-la. Finalment agraí que hoguéssim volgut passar uns dies en aquelles terres, on quasi res no ens separa i molt ens uneix.

Després el doctor Josep M. Batista i Roca va dirigir la paraula als assistents, majorment a la joventut, segons va dir, tot explicant-los la història d'aquell palau-castell català que porta el nom dels Reis de Mallorca.

Seguidament el senyor Jaume Lladó, de Mataró, resident avui a Perpinyà i encarregat de la restauració del castell, va ensenyar-nos-en les diverses dependències amb tot detall, i finalment poguérem visitar el Museu, força interessant.

També a Perpinyà, vàrem assistir a l'església de Sant Domènec, dins d'una caserna militar, als actes del Centenari de Pau Casals i Jocs Florals de la Llengua Catalana. Al concert inaugural, la nit del dia 25, va descobrir-se un medalló de bronze del mestre que figurarà al seu dia al monument que la vila de Perpinyà li dedicarà aquesta tardor. Assistí en aquest acte en nom del Centre el senyor Pere Figuerola i muller, i la senyo- del Centenari del Centre.
reta Trinitat Capmany de la Comissió

Un nodrit grup de socis, el diumenge dia 27 a la tarda, assistiren a la mateixa església, als actes dels Jocs Florals de la Llengua Catalana i al concert de la Coral, de la nostra entitat.

El dissabte al vespre fou el dia elegit per portar a terme el Foc de Camp a Sant Miquel de Cuixà, i allí tingué lloc una projecció cinematogràfica a càrrec del senyor Pere Masdeu, titulada «Homes dels Països Catalans» i els films presentats, tots en color, foren: **Joan Miró i la seva obra,** comentada per Alexandre Cirici Pellicer; **Subirachs-escultor,** que fou estrena, comentada per Enric Jardí, i **Pau Casals,** comentada per Joan Alavedra. Foren molt ben acollits per la seva qualitat i interès.

Igualment, dins el marc incomparable de l'església de Sant Miquel de Cuixà, es celebrà la vetllada d'homenatge al nostre consoci Josep M. Batista i Roca, per haver acomplert més de seixanta anys de soci del Centre. La vetllada començà amb una dissertació a càrrec del senyor Miquel Coll i Alentorn, que va argumentar la seva conferència sobre «Pere el Gran, protagonista de la primera al Canigó», el text de la qual tenim el goig de reproduir en aquest mateix número de la nostra revista.

La presentació del doctor Batista i Roca la féu el seu company de «Palestra», el doctor Pere Gabarró, que va glossar la figura de l'homenatjat. El doctor Gabarró va saber fer un perfil biogràfic de Batista i Roca, que ens féu créixer l'interès per l'home que des de la seva edat escolar havia esmerçat les hores en profit de la pàtria. Fou l'home que creà l'escoltisme català, des de la nostra entitat, experiència excursionista que anomenà «Minyons de Munta-

nya». El doctor Gabarró va detallar el pas pel Centre de Batista i Roca, els campaments amb el mestre Pompeu Fabra, la seva vinculació amb «Palestra», milícies pirinenques, auxili als presos, etcètera. Parlà del seu empresonament, del seu exili a Anglaterra i de les seves estades a les nacions europees, parlant de Catalunya. Primerament va caminar per la pàtria i ensenyà la joventut per tal que l'estimés, avui camina per Europa predicant la nostra causa.

Seguidament, el senyor Lluís Puntís, assistit d'un bon nombre de membres de la Junta del Centre i capdavanters de la comissió del Centenari, féu lliurament al doctor Batista i Roca de la medalla d'argent del Centenari. L'il·lustre consoci, que no la va poder recollir al seu dia a Barcelona, la va rebre amb visible emoció i assenyalà d'entrada l'encert que havíem tingut de lliurar-li semblant distinció en aquell lloc històric, bressol del poble català. Va dirigir-se preferentment als joves que ocupaven les primeres fileres, encoratjant-los a no decaure mai en la seva lluita. Remarcant també que l'entitat ha pogut arribar a centenària per un seguit d'encerts dels dirigents del Centre, i perquè a tothora ha tingut un equip que ha portat a terme desinteressadament les múltiples activitats que durant l'any ofereix als socis i al país. Finalment va dir que dins l'Europa unida, Catalunya ha de tenir-hi un lloc en pau i convivència amb els altres pobles.

Remarquem, finalment, la diada del 28 de juny, que fou la de l'ascensió a la Pica del Canigó de forma col·lectiva i per diversos indrets. Un grup ben preparat va emprendre la marxa per senderes que podien ésser les que va escollir el rei Pere el Gran, excursió de forts desnivells i de més de vuit hores de marxa. Altres grups hi ascendiren des de Marialles o Cortalets. A l'entorn de la Creu de ferro de la Pica, s'hi varen aplegar els diversos grups i en alguns moments gairebé era impossible que hi pogués cabre un excursionista més. Arran de la missa oficiada per mossèn Zayas, es donaven la pau al cim del Canigó, catalans dels dos vessants.

El nostre pas per aquestes terres germanes ha complagut a tots, als d'allí, ja que han vist com els recordem i ens plau la seva companyia, i a nosaltres mateixos, perquè ha estat una gran satisfacció viure uns dies en aquell paisatge i amb aquella gent que, com deia el doctor Roquera, tan poc ens separa, i tant ens uneix.

M. M.

L'escultor Josep M. Subirachs

Voldria donar una breu notícia de Josep M. Subirachs, l'artista que tan gentilment ens ha cedit el disseny de la medalla commemorativa del nostre Centenari. Per això ens sembla que el millor és reproduir la nota bibliogràfica que es troba en el llibre **Subirachs,** de la Col·lecció «Maestros actuales de la pintura y escultura catalanas», volum III, publicat per l'editorial «La Gran Enciclopedia vasca».

Per als que vulguin tenir un coneixement més complet els recomanem la lectura de l'obra esmentada i del llibre publicat recentment per Maria Aurèlia Campmany, amb el títol **Subirachs o retrat de l'artista com a escultor adult.**

«Josep M. Subirachs neix a Barcelona l'11 de març de 1927. Treballa al taller de l'escultor Enric Casanovas. Realitza la seva primera exposició a Barcelona el 1948. Participa als Salons d'Octubre de 1949 a 1957. El 1951 obté una borsa de l'Institut Francès a Barcelona per a estudiar a París. Primer premi d'escultura «Saló del Jazz» el 1953.

El 1954 es trasllada a Bèlgica, on resideix i treballa fins al 1956. Exposicions a Brujas, Knokke, Anvers, i Brusselles. Participa a la III i a la VI Biennal Internacional d'Escultura del Middelheim, d'Anvers. En retornar a Barcelona exposa a la Galeria Jardí i realitza una escultura per a l'entrada dels jardins Mundet, la qual és la primera obra abstracta col·locada a la via pública a Barcelona (1957).

Medalla de Bronze a la II Biennal d'Alexandria. El 1958 obté el Gran Premi «Sant Jordi» de la Diputació de Barcelona i el Premi «Julio Gonzàlez» de la Càmara Barcelonina d'Arts. El 1959 és col·locat un relleu de Subirachs a la façana de la nova Facultat de Dret de Barcelona i una escultura monumental al Passeig Nacional de la mateixa ciutat. Exposició a l'Ateneu de Madrid, el 1960. El 1961 s'inaugura el santuari de la Virgen del Camino, a Lleó, on Subirachs esculpí la façana i les portes. Exposició a la Joachim Gallery, de Chicago, a la Sala Gaspar, de Barcelona, i a Galerie Mesure, de París, el 1962. Escultura per al parc del Market Center Award a Dallas (U.S.A.). El 1963 realitza dos monuments, el dedicat al record de les Víctimes del Vallès, a Rubí, i el monument a Narcís Monturiol, a Barcelona, primera obra col·locada en un lloc públic concebuda a l'estil de la «nova figuració». El 1963 exposa a Madrid, a la Galeria Nebli, i el 1964 exposa a Nova York, a la Bertha Schaefer Gallery, i a París, a la Galerie Maywald, juntament amb el pintor Luc Peire.

El 1965 té lloc a Zurich una exposició Subirachs a la Galerie Smiha Huber. El 1966, exposició a la Galeria Grises de Bilbao, a la Sala Santa Catalina, de l'Ateneu de Madrid, i participa a la «Jeune Sculpture», al Museu Rodin, de París. A finals del mateix any participa en l'exposició «Drawing by sculptors», a la Bertha Schaefer Gallery, de Nova York. El 1965 i en anys successius realitza diverses obres monumentals: el 1965, el Monument a Pompeu Fabra, a Planoles (Girona); el 1967, una escultura de grans proporcions, a Peníscola, i una altra, titulada «La mesura de l'Espai-Temps», per a Barcelona; el 1968, el monument al Comerç Internacional, per a la Ciutat de Dallas, i, a Mèxic D.F., un gran monument en record de la XIX Olimpiada; el 1969, el monument «Homenatge a Barcelona», installat a Montjuïc, a més acaba les façanes del nou Ajuntament de Barcelona, obra que havia iniciat el 1964, i realitza un mural per a l'estació del metro «Diagonal», també de Barcelona; el 1970, el monument a Sant Domènec de Guzman, a Montserrat; el 1972, l'escultura «A l'altra banda del mur», que s'installa al Museu a l'aire lliure del Passeig de La Castellana, de Madrid; el 1973, els relleus per a un edifici de l'arquitecte Antoni Bonet, construït a la Plaça d'Urquinaona, de Barcelona.

A partir del 1966 cal consignar en el capítol d'exposicions: el 1967, individual a la Sala Gaspar (Barcelona), la que realitza conjuntament amb el pintor Luc Peire a «The Stamford Museum and Nature Center», i la participació a la III Biennal Internacional de la Tapisseria Moderna, celebrada al Palais de Rumine, de Lausana; el 1968, individual de dibuixos a la Galeria Seiquer (Madrid), sala especial a la XXXIV Biennal de Venècia i individual a la Galeria Boutique 67, de Dusseldorf; el 1969, participació en una col·lectiva (amb Marcel Martí, Cuixart i Hernández Pijuan) a la sala de la Llibreria de La Rambla (Tarragona), a la d'«Art Espagnol d'Aujourd'hui», del Museu Rath i Cabinet d'Estam-

pes de Ginebra, a la de «Contemporary Spanish Art», de la National Gallery del Canadà, i de diverses ciutats nord-americanes, així com la de «Dix Artistes Contemporains», del Petit Palais, de Ginebra; el 1970, participació en l'exposició internacional de «El pequeño bronce», celebrada al Museu Espanyol d'Art Contemporani, de Madrid; el 1971, individual a la Galeria Skira (Madrid), conjunta d'obra gràfica amb Hernández Pijuan a la Galeria Ianua (Barcelona) i participació en la I Mostra d'Arts Plàstiques de Baracaldo (Biscaia); el 1972, participació en l'antologia de «Cien años de dibujo español», de la Galeria Anne Barchet (Madrid), individual a la Galeria René Metras (Barcelona) i participació en la selecció de la Fundació Joan March presentada a diverses ciutats espanyoles i europees, així com en l'exposició d'escultura a l'aire lliure de Santa Cruz de Tenerife i en la de «Set escultors catalans», de la Galeria Arturo Ramon (Barcelona); el 1974, participació en la collectiva «Set escultors catalans», de la Galeria Skira (Madrid), individual de dibuixos 1954-74 a la Galeria Arturo Ramon (Barcelona), i exposició de dibuixos i escultures a la Galeria D'Eendt, d'Amsterdam (Holanda). Aquest mateix any rep el Premi de la Crítica de Barcelona, concedit a la millor exposició celebrada el 1973, i s'estrena al Cercle Artístic de Barcelona el concert per a violloncel titulat «Gènesis», del compositor Miquel Pujol, sobre catorze dibuixos de Subirachs. El 1974 participa en la Biennale Internationale d'Art, de Menton. El 1976 pren part a l'Exposició Internacional d'Art de Basilea.

Subirachs es troba representat amb obres importants en els següents museus: Museu d'Art Contemporani, de Madrid; Jenlyn Art Museum, d'Omaha (Nebraska); University Museum of Southern (Illinois); International Sculpture Garden, de Dallas (Texas); Museu d'Art Modern, de Barcelona; Museu de les Províncies, Bellaterra (Barcelona); Museu Middelheim, Anvers; The Cleveland Museum of Art, d'Ohio; Museu d'Art Contemporani, d'Eivissa; Museu d'Art Contemporani Estrada Saladich, l'Espluga de Llobregat; Musée du Petit Palais, Ginebra; Birmingham Museum of Art, U.S.A.; Museu de Belles Arts de Bilbao; Museu Municipal de l'Hospitalet (Barcelona); Biblioteca Nacional, Madrid; Museu d'Art Contemporani de Sevilla; Museu Nacional Xinès d'Art, Taipeh; Museu d'Escultura Abstracta de La Castellana, Madrid.

Donatiu pro Centenari

Joan Botey.
Banca Mas Sardà.
Banco Industrial del Mediterráneo.
Antoni de P. Brugués i Solà.
Catalina Ysern i Cama.
Lluís Amat i Bordes.
Joan Busquets i Guindulaire.
Magdalena Banús i Portal.
Josep Mestre i Gené.
Eugeni Marigot i Pascual.
Ricard Grau i Mirasol.
Xavier Rosas.
Enriqueta Serrallach i Milà.
Emili Martínez de la Guàrdia.
Esports Mañanes.
Jordi Boldú i Jordi Monjo.
Josep Maria Plans i Gelabert.
Suimpa.
Jaume Fabrés i Amorós.
Mercader i Casadevall, S. A.
Or i Foc.
Benavent, S. A.
Jofre Vila.
Sanjust Esports.
Caja de Ahorros Provincial de la Provincia de Barcelona.
Catalana de Gas.
Fèlix Sanpere.
Juli Abril.
Mercè Gallart.
Zodíac.
Derbi.
Lluís Mas.
CAFISA.
Collegi Oficial d'Agents de Duanes.
Promobarna.
Reindesa Barcelona, S. A.
Antoni Corbera.
Astral.
Jerson, S. A.
Lluís Sans.
Telesquís Pirenaicos, S. A.
Banco Atlántico.
Caixa d'Estalvis Sagrada Família.
Laboratoris del Dr. Esteve, S. A.
Ramon Calderer.
Josep Andreu i Abelló.
FECSA.
Josep Casanelles.
Joan Cuyàs.
Hidroelèctrica de Catalunya, S. A.
Francesc Broggi i Guerra.
Emili Bofill i Benessat.
Antoni Bascompte.
Pelleteria La Sibèria.
Josep Espar Ticó.
Andreu Colomer i Munmany.
Joan Lluís Martínez i Girona.
Josep Maria Puig i Salellas.
Ernest Ventós i Ravetllat.
Amat Carreras i Nonell.
Jean Louis Nibet.
Productos Cruz Verde.
Tomàs Garcés.
Joaquim Duran i Ametller.
Alfons Serrahima.
Ricard Arruga i Liró.
Amadeu Serch i Gelambí.
Santiago Caixas i Baserba.
Estudi Batalla Peralta i Serrano Freixas.
Josep Brugal i Fortuny.
Jaume Tortras i Vilella.
Jordi Cots i Moner.
Lluís María Aragó i Cabañas.
Josep Maria Faura.
Antoni Argullós i Ferran.
Pere Cuatrecasas i Sabata.
Salvador Espriu.
Banco Urquijo.
Joan Antoni Parpal i Bruna.
Fontfreda, S. A.
Ramon Romaní i Oliva.
Jaume Junquera.
Antonio Garié.
Joan Chacón i Sabater.
Pablo Caballero Sánchez.
Jean Jacques Martin.

Adhesions i collaboracions

Relació (continua):
Caixa d'Estalvis Provincial de la Diputació de Barcelona (Barcelona).
Família Renom-Guàrdia (Barcelona).
Editorial Alpina (Granollers).
Evaristo Pérez García (Puerto de Santa María).
Office National Suisse du Tourisme (Zurich).
Mairie de Perpignan, Ajuntament de Perpinyà (Rosselló).
Cafisa (Barcelona).
Coral Núria de la Unió Excursionista de Catalunya (Barcelona).
Secció de Ciclisme de la U. D. de Sants (Barcelona).
Batlle i Ajuntament de Montgat (Montgat).
Escoltes Catalans (Barcelona).
Josep Maria Fontfreda i Gratacós (Olot).
Georges Veron, La Flèche (França).
Centre Comarcal Lleidatà (Barcelona).
Ateneu d'Arenys (Arenys).
Colla Sardanística «Cim d'Estela» (Berga).
Cayetano Enríquez de Salamanca.
Ramon Vinyeta.
Casal Català (Montevideo).

Cesc.
Amics dels Goigs (Barcelona).
Batlle de la Ciutat de l'Alguer (Itàlia).
Casa Aixelà (Barcelona).
Junta Municipal del Districte Primer (Barcelona).
Unió Esportiva de Sants. Secció Ciclisme (Barcelona).
Informadors Esportius de Rádio i Televisió (Barcelona).
Alumnes de l'Escola de Turisme (Barcelona).
XIV Fira Internacional de Barcelona (Barcelona).
Ramon Pujol i Galceran (Camprodon).
Ramon Sala i Canadell (Castellfollit de la Roca).
Narcís Puigdevall i Diumé (Castellfollit de la Roca).
Joaquim Serra i Quintana (Tortellà).
Josep Girona i Casagran (Barcelona).
Comte de Godó (Barcelona).
Revista de Filatelia (Madrid).
Josep Pla (Palafrugell).
Laboratoris Hubber, S. A. (Barcelona).
John Hunt (Londres).
Maurice Herzoc (Chamonix).
Salvador Espriu (Barcelona).
Emili Vilas (Barcelona).
Volta Ciclista de Catalunya.
Jordi Parramon (Barcelona).
Joan Fuster (València).
Tomàs Garcés (Barcelona).
Cornellà Filatèlic i Numismàtic (Cornellà de Llobregat).
Comunitat Benedictina de Sant Miquel de Cuixà (Conflent).
Vladimir Hnevkovsyk, Zizkov (Txecoslovàquia).
Cercle de Joves (Perpinyà).
Dr. Pere Gabarró (Barcelona).
Miquel Coll i Alentorn (Barcelona).
Estanislau Torres (Barcelona).
Joan Triadú (Barcelona).
Maurici Serrahima (Barcelona).
Josep Iglésias i Fort (Barcelona).
Lycée Charles Renouvier, Prades (Conflent).

Adhesions d'Entitats Excursionistes

Relació (continua):
Unió Muntanyenca d'Eramprunyá (Gavá).
Foment Excursionista de Barcelona (Barcelona).
Grupo «Montañeros de Sierra Híjar», Barruelo de Santullán (Palencia).
The Japonese Alpine Club (Toquio).
CAF, Section des Pyrénées Centrales (Tolosa).
Sociedad de Montañeros Burgaleses (Burgos).
Deutscher Alpenverein, Munic (Alemanya).
Club M. Espigüete (Palència).
Agrupació Excursionista Bufalà (Badalona).
Verband Alpiner Vereine Osterreichs, Viena (Àustria).
Appalachian Mountain Club, Boston (E.U.A.).
Agrupació Excursionista de Granollers (Granollers).
A. A. E. E. M. I. Secció de Muntanya (Valls).
Centro Aragonés de Barcelona (Barcelona).
Antics Alumnes Collegi Sagrat Cor. Secció de Muntanya (Barcelona).
Agrupació Científica-Excursionista (Mataró).
Club Excursionista Pirenaic (Barcelona).
Agrupació Excursionista Muntanya (Barcelona).
Agrupació Excursionista Pedraforca (Barcelona).
Centre Excursionista de Banyoles (Banyoles).
Centre Excursionista Borgonyà (Borgonyà).
Club Futbol Reddis. Secció de Muntanya (Reus).
Club Excursionista de Gràcia (Barcelona).
Club Muntanyenc Barcelonès (Barcelona).
SEAS, Ateneu Sant Just Desvern (Sant Just Desvern).
Centre Excursionista de Morella (Morella).
Centre Excursionista Sant Francesc (Arenys).
Centre Excursionista Torelló (Torelló).
Club Muntanyenc Sant Cugat del Vallès.
Foment Martinenc (Barcelona).
Grup Excursionista Manlleu (Manlleu).
Unió Excursionista de Vic (Vic).
Secció Excursionista del Centre de ectura de Reus (Reus).
Grup Senglars (Figueres).
Sierra Club de Califòrnia (EUA).
Unió Excursionista de Catalunya (Barcelona).
Grup Excursionista de Beasaín.
Centre Excursionista Avant (Xàtiva).
Agrupació Excursionista Icària (Barcelona).
Federación Española de Cámping y Caraváning (Madrid).
Federació Boliviana de Ski y Andinismo La Paz (Bolívia).
C. Spartak C. B., Praga (Txecoslovàquia).
Club Esquí Puigmal (Barcelona).
Club Andino Boliviano (Bolívia).

Col·locació del retrat d'Eduard Vidal i Riba, a la Sala d'Actes

El dia 25 de maig, a les vuit del vespre, va tenir lloc a la nostra Sala d'Actes la presentació i col·locació a la galeria de socis distingits, d'un quadre a l'oli d'Eduard Vidal i Riba (1879-1968), obra de l'artista Garcia Oliver.

Va obrir la sessió el vice-president de l'entitat, senyor Francesc Gurri, que va lamentar que a la sala no hi assistís una representació de la joventut de la casa, en una vetllada com aquella en la qual s'homenatjava un soci que havia esmerçat la seva vida en pro del Centre des dels llocs de secretari, tresorer, vice-president, director del Butlletí, autor de guies, etc., i que fou elegit també president, càrrec que no va voler acceptar. Va agrair, això sí, l'assistència dels que amb la seva presència el recordaven. Tot seguit, el senyor Gurri va disculpar el senyor Agustí Bou, president del Centre, que no podia estar present en l'acte per trobar-se de viatge, i passà la paraula al consoci senyor Josep Iglésies, que va fer una semblança biogràfica del senyor Vidal i Riba.

La dissertació, molt ben documentada, del senyor Iglésies serà publicada en aquesta revista. Solament direm que va recordar-nos Vidal i Riba des de la seva infantesa a Mas Castellà dels Monjos, fins als últims dies viscuts amb ell a la Molina, on durant alguns anys es trobaren a l'estiu. Ens parlà que aquella estada al mas dels seus avantpassats li féu néixer l'amor a la natura i l'afició a l'excursionisme; també va llegir unes notes de Vidal i Riba relacionades amb la seva primera visita a les ruïnes de Poblet; recordà que no es féu soci del Centre (1902) fins que no cregué que reunia prou coneixements per ésser-ne, i també s'entretingué a posar en relleu la seva dèria de no voler mai un lloc de preferència o de distinció, però sí un de treball, i profitós per a l'entitat des de tots els angles.

Les últimes paraules de Josep Iglésies, llegint unes anotacions de Vidal i Riba, fetes als darrers mesos de la seva vida, foren acollides amb complaença i aplaudides amb entusiasme.

M. M.

AVÍS ALS LECTORS

Els autors de la Geografia Física dels Països Catalans lamenten el retard sofert en la publicació de l'obra, degut, essencialment, a la laboriosa tasca que ha suposat l'obtenció i tractament de les dades rigorosament inèdites que integren aquest treball de síntesi, ja que es tracta d'una obra sense precedents, en tant que representa un estudi del nostre medi físic que comprèn des de Salses fins a Guardamar.

La impacient espera a què els nostres lectors es veuen sotmesos ens confirma plenament la gran acceptació que aquesta obra ha tingut, alhora que ens esperona per a incrementar els nostres per tal de culminar-la pròximament.

Esperem prosseguir-la en el número interrompre i no haver-la d'interrompre fins al seu acabament.

Moltes gràcies.

CRÒNICA

Exposició de columbaris, colomers i palomeres de Catalunya

Al Palau de la Virreina, del 4 al 16 de maig va celebrar-se la per a molts insòlita exposició fotogràfica de tota mena de colomers, palomars i columbaris, presentada per Joan Tous i Casals, i amb la collaboració de l'Arxiu Bibliogràfic Excursionista de la UEC, en acte de commemoració del Centenari.

De la collecció és de destacar el conjunt de colomers de forma rectangular, que a primera vista hom creu que es tracta de baluards o torres de defensa i observació, fins que es penetra a l'interior on l'espai útil d'uns pocs metres de llarg per uns centímetres d'amplada, identifica l'obra com a clàssic colomer, i que no es tracta, per tant, de simples torres de defensa.

Tractant-se d'una primera presentació d'aquest tema, i fent favor a un millor enteniment per part del públic poc coneixedor de la matèria, potser hauria escaigut millor separar, o bé deixar per a una altra ocasió la sèrie de columbaris, en rigor antics enterraments, per bé que posteriorment van passar a ésser també colomers. És clar que com á complement no ens sembla pas fora de lloc la seva incorporació al conjunt exposat, com tampoc no ho és el grup de topònims recollits que, en vitrina a part, serveixen per a acabar d'omplir la sala d'exposicions.

Crida l'atenció la maqueta deguda al company Millet, que pot servir també com a material d'estudi per a entendre bàsicament aquest tipus de construccions.

A part la vàlua històrica de l'exposició quant a cronologia i estils (àdhuc geogràficament és interessant la seva localització en l'àmbit comarcal, en un mapa de Catalunya), cal reconèixer també un valor educatiu en aquesta manifestació realitzada per excursionistes, i que sens dubte ha de fer complementària l'obra recentment publicada per l'Arxiu Bibliogràfic de la UEC, titulada «Columbaris, colomers i palomeres», de la qual són coautors Antoni Pladevall, Ignasi M. Colomer i Joan Tous i Casals.

Sobre l'exposició en si, creiem que el principal mèrit de Joan Tous consisteix a presentar en un recull propi i d'altri, tot allò que sota una temàtica definida pot enriquir l'aspecte cultural de l'excursionisme. I és precisament això el que, per sobre de tot, s'assolí en aquesta manifestació: desvetllament de l'interès general davant d'una labor personal no exempta d'acció collaboradora, com són les aportacions fotogràfiques obtingudes. El gran interès de l'exposició ens indueix a esperonar l'interès dels estudiants a collaborar amb la tasca mancomunada, de cara al futur, ja que, com deia molt bé l'amic Tous, cal que les noves (i no tan noves) promocions continuïn contribuint en la recerca de colomers i palomeres, fins a aconseguir una collecció exhaustiva (hi ha encara molta feina a fer!) que haurjà d'esdevenir —ja s'hi apropa bastant— una collecció única en el seu gènere.

David M. Aloy

Homenatge a Andreu Deulofeu

El divendres 7 de maig va tenir lloc a Badalona el sopar homenatge a Andreu Deulofeu i Arquer.

L'amic Deulofeu fou el primer president de la Delegació del Centre Excursionista de Catalunya a Badalona, Delegació constituïda en acabar la nostra Guerra Civil. També fou el primer president del Centre Excursionista de Badalona, entitat que es formà quan les circumstàncies ho permeteren i com a continuadors de l'antiga Agrupació Excursionista de Badalona, extingida en el període 1936-1939.

Assistiren al sopar gran quantitat d'antics socis del Centre de Badalona, amb la presència de l'actual president senyor Font i del president del Centre Excursionista de Catalunya senyor Agustí Bou i esposa.

Es va encarregar de tots els detalls de la festa i molt especialment dels parlaments que es pronunciaren al final, el senyor Francesc Pera i Verdaguer, qui aprofità l'avinentesa per a demanar ajuda per a sufragar les despeses que l'erecció d'un monòlit, en commemoració del Centenari del Centre, al turó del Mongat, comporta.

A. B.

Sopars dels Muntanyencs

El divendres 14 de maig tingué lloc al Restaurant Monumental del carrer Major de Gràcia, el tradicional «Sopar dels Muntanyencs» que cada any organitza la Federació Catalana de Muntanya amb motiu del lliurament de les distincions anyals.

Presidiren el senyor Odriozola, president de la Federació Espanyola; el senyor Martínez Massó, president de la Feeració Catalana, i el senyor Agustí Bou, president del Centre Excursionista de Catalunya.

La nostra entitat fou especialment homenatjada amb motiu de la commemoració el Centenari; se li donà el trofeu «Delgado Úbeda» per part de la Federació Espanyola i la placa de la Federació Catalana per part d'aquesta. També un club basc, el de Beasaín, ens féu obsequi d'una safata d'argent. Entre les medalles individuals lliurades durant el mateix acte, cal destacar la d'Eugeni Rossic i Casany, consoci nostre que, dins de la seva professió d'arquitecte, mostra el seu entusiasme per coses del Centre, entre d'altres la construcció del xalet Juli Soler i Santaló, a Salardú; el Pere Borés, a l'estany de Besiberri; el Ventosa i Calvell, a l'Estany Negre; obres de reparacions al Xalet de la Molina i local social, etc.

En el seu parlament, el nostre president senyor Bou, donà les gràcies a les Federacions Espanyola i Catalana per

l'ajuda que ens donen en l'Any del Centenari, molt especialment per a la celebració del Rally C.A.I.-C.A.F.-C.E.C. i la construcció del Refugi Ventosa i Calvell; també agraí la presència del senyor Cayetano Enríquez de Salamanca, que ha dedicat al Centre les seves últimes obres d'itineraris de muntanya, i la presència i collaboració de la resta d'entitat excursionistes que ens han fet costat, molt especialment durant aquest any. Per fi, féu ressaltar el goig que aquella nit compartissin el sopar la primera medalla de la Federació, Albert Oliveres, i l'últim del Centre que ha merescut aquesta distinció, Eugeni Rossic.

A. B.

Festa de Maig de les Lletres Catalanes 1976. Homenatge a Pau Vila

El dia 22 de maig, i a la Festa de Maig de les Lletres Catalanes celebrada enguany al Palau de la Música Catalana, fou concedit públicament l'anyal «Premi d'Honor de les Lletres Catalanes», dotat amb 500.000 ptes. i instituït per Òmnium Cultural, al nostre eminent geògraf i escriptor Pau Vila i Dinarés. Aquest any, doncs, el Premi ha estat atorgat a un científic, la dilatada obra del qual, junt amb un tarannà humà i cordial, n'ha fet un mestre entranyable.

Nascut a Sabadell l'any 1881, la seva vida és una dedicació plena a l'estudi de la geografia dels Països Catalans, que s'estén després a la de Colòmbia i Veneçuela, país que l'acull durant el seu exili.

Destacà ja per la seva labor pedagògica com a professor de l'Escola Normal de la Generalitat, i fou president de la «Ponència per a la divisió territorial de Catalunya» l'any 1931.

El Centre Excursionista de Catalunya té la satisfacció de poder-lo comptar entre els seus presidents, ja que Pau Vila dirigí la nostra entitat durant el període 1931-1935 i hi desenvolupà una profitosa i memorable activitat.

Fou fundador, a més, juntament amb Ribes i Virgili, de la Societat Catalana de Geografia (1935), avui encara activa filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

En l'obra del mestre Pau Vila, la investigació geogràfica s'encamina no solament al coneixement del medi físic, sinó també a un aprofitament i valoració d'aquest medi a fi de fer-lo més habitable per aquells que hi han de viure. Aquesta obra ha quedat definida amb una sèrie d'importants publicacions, de les quals podem remarcar: **La Cerdanya** —publicat justament ara fa cinquanta anys—, **Resum de Geografia de Catalunya,** també de l'any 1926; **El Vallès, assaig i geografia** (1930), i els dos volums **Visions geogràfiques de Catalunya** (1962-1963). Recentment ha publicat una interessant obra, **Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps** (1974), feta amb collaboració amb Lluís Casasses.

A part queda la seva important obra deicada a la Geografia de Veneçuela, on Pau Vila ha creat una veritable escola de geògrafs.

Proclamat el «Premi d'Honor de les Lletres Catalanes» en el transcurs de la Festa, Lluís Solé i Sabarís, catedràtic de Geografia Física de la Universitat de Barcelona, féu la semblança humana i científica de Pau Vila, de qui ha estat deixable. Pau Vila agraí les paraules i la concessió del Premi, d'una manera senzilla i eloqüent, i manifestà alhora que feia donació de l'import del Premi al Congrés de Cultura Catalana, gest que fou acollit amb una gran simpatia de part del públic assistent.

Felicitem de cor des d'aquestes pàgines el mestre Pau Vila pel Premi tan ben merescut, i desitgem que la seva obra continuï amb la mateixa vitalitat que fins ara.

La proclamació del «Premi d'Honor de les Lletres Catalanes» fou precedida en primer lloc i com inici de la Festa, pel «Balanç cultural de l'any», a càrrec de M. Aurèlia Capmany. A continuació es projectà com a estrena l'interessant film promogut per la Fundació Carulla-Font i realitzat per Joan Capdevila i Nogués: **Jaume I el Conqueridor,** de qui enguany s'escau el setè centenari de la seva naixença. Seguidament, Miquel Coll i Alentorn, amb l'exposició de «La lliçó de Jaume I», glossà la figura del rei Jaume.

Durant la Festa es féu pública la institució d'un nou Premi, el «Premi Jaume I», d'igual quantitat que el «Premi d'Honor de les Lletres Catalanes», i que serà concedit anyalment a la personalitat catalana. escriptor o no, que es distingeixi especialment per la seva tasca cultural i política en benefici dels Països Catalans.

L'Expedició del Centre Excursionista de la Comarca de Bages assoleix el cim del Makalú (8.481 m)

L'expedició manresana del Centre Excursionista de la Comarca de Bages assolí, el dia 24 de maig, el cim del Makalú, de 8.481 m, situat al massís de l'Himalaia i a la mateixa carena que l'Everest.

El cim del Makalú, esvelta piràmide de verticals parets, fou intentat diverses vegades, no sempre amb èxit. Fins i tot Edmund Hillary, el vencedor de l'Everest, hagué d'abandonar l'ascensió al Makalú l'any 1954 a causa de la mort de dos membres de l'expedició. Finalment, el 1955 una expedició francesa fou la primera a arribar al cim, i fins a l'any 1970 no es tornà a intentar la seva escalada, per una expedició japonesa que l'aconseguí per l'aresta sud-est.

El 1972 una altra expedició francesa arriba al cim del Makalú mitjançant escalada de tècnica artificial, pel pilar oest.

Ara, doncs, els muntanyencs catalans de Manresa han aconseguit la quarta ascensió mundial al Makalú i el segon 8.000 de casa nostra, després de la gesta dels nostres companys Jordi Pons i Josep Manuel Anglada, que dirigiren l'expedició que vencé l'Annapurna, de 8.026 m.

L'expedició del Centre Excursionista de la comarca de Bages, sortí de Manresa el 21 de febrer passat, i el 5 d'abril establia el campament base als peus del Makalú, a 4.870 m. Un mes després, el 5 de maig, situaren el quart campament d'altura a 7.200 m. per a installar quinze dies més tard el darrer i cinquè campament, cosa que els permeté de reeixir en el seu propòsit d'assolir el cim del Makalú, «la gran muntanya negra», el cinquè cim més alt del món, per l'aresta sud-est, seguint l'itinerari de l'expedició japonesa de 1970.

L'excellent equip del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, ja amb un llarg historial d'èxits alpinístics, estava format per Josep M. Monfort, cap de l'expedició; Antoni Bahí, director tècnic; doctor Amando Redondo, assessor mèdic; Enric Bonastre, Jordi Camprubí, Joan i Josep Lleonart, Antoni Llasera, Ramon Majó, Joan Frontera, Josep Salvans, Jordi Vinyoli i Franz A. Ludwig.

A tots ells, des d'aquí, la nostra sincera felicitació per la preparació i cohesió d'equip que suposa aquesta nova conquesta de l'alpinisme mundial.

Aplec commemoratiu del Centenari

Amb motiu del Centenari del Centre Excursionista de Catalunya i de l'excur-

sionisme català, els muntanyencs de Sabadell varen tenir la pensada de realitzar un aplec a la Mola de Sant Llorenç del Munt, idea que va fer seva la Comissió del Centenari de la Federació Catalana de Muntanyisme per portar-la a terme durant la primavera.

El dia 27 de maig fou la festivitat escollida i al cim de la Mola, a l'entorn del que fou monestir benedictí en honor de Sant Llorenç, es varen reunir excursionistes d'arreu del país. A les onze del matí començaren a ocupar-se els espais verds de la rodalia, de muntanyencs de totes les edats; i de tots els camins arribaven al cim on eren convidats. Un grup de la comissió organitzadora collocava, a mesura que s'arribava, una cinta catalana, gravada amb la llegenda del dia, que es subjectava amb una agulla-escut.

Seguidament es va celebrar una missa dins del recinte romànic de l'antic monestir, oficiada per mossèn Enric Dordal, escolapi, de Sabadell. Acabada la cerimònia religiosa, es ballaren sardanes a l'esplanada existent a la vora els absis.

Fou una sorpresa agradable i molt ben acollida per tothom la presència de la Cobla Jovenívola de Sabadell, integrada per nois amb edats entre els deu i divuit anys. Cal destacar la meritosa labor d'aquesta Cobla, que a més d'executar les sardanes amb molta cura, van haver de pujar des de can Pobla amb els instruments.

Va complaure molt la darrera sardana que estava relacionada amb el cant dels adéus, sardana que s'hagué de bisar, ja que els sardanistes i auditori ho reclamaren a força d'aplaudiments.

Acabades les sardanes, es procedí a la inauguració d'una placa commemorativa de l'Aplec, obra del sabadellenc artista, senyor Morral. La placa, que pesa 90 quilos, no pogué collocar-se al lloc escollit per circumstàncies molestes sorgides a última hora, i que són del tot salvables en curt ajornament. Va quedar exposada, per tant, en un lloc ben visible a fi que fos admirada per tothom i es pogués llegir amb grans lletres en relleu: F.E.M. Centenari de l'Excursionisme Català. Aplec commemoratiu. La Mola, 27-5-76.

L'acte inaugural fou precedit per unes breus paraules a càrrec del conegut excursionista Àngel Pejó, i després féu ús de la paraula el president de la F.C.M., senyor Martínez Masó, que va recordar que homes illustres i capdavanters del nostre país, en el camp de les lletres i de les arts, havien arribat a assolir una professió gràcies a l'excursionisme que els havia proporcionat la vocació. No fa gaires hores, deia, per esmentar un cas, el geògraf i gran historiador Pau Vila ha obtingut el «Premi d'Honor de les Lletres Catalanes». L'inici dels estudis de Pau Vila, com sabem, foren les excursions al costat d'homes que estudiaven la naturalesa en hores d'esbarjo. El senyor Martínez Masó, abans d'acabar el seu parlament, va donar la nova de la conquesta del Makalú, de 8.481 metres, pels components del Centre Excursionista de la Comarca del Bages.

Acabat el parlament del president de la F.C.M., es donà per finalitzats els actes oficials a l'Aplec, i els excursionistes s'escamparen per la muntanya a la recerca d'un lloc adient per a dinar.

El Centre hi va estar representat pel vocal bibliotecari senyor Modest Montlleó i un grup de socis.

M. M.

En la mort de Joan Enric Farreny

Una trista notícia dóna a aquest article un relleu inesperat i dolorós alhora. Joan Enric Farreny, experimentat escalador i gran coneixedor de la muntanya, morí d'accident de muntanya el passat 28 de maig, al «couloir» de Gaube, en el curs d'una ascensió al Vinhamala. Al mateix accident resultaren ferits la resta dels companys: Jordi Vidal, Pere Matas, Antoni Aragon, Miquel Àngel Serrano i Francesc Moreno.

Joan Enric Farreny, amic i company de molts membres del nostre CADE, de tracte amable i un xic reservat, fou més que un simple escalador. A la dèria d'escalar uní l'afició d'escriure i una naixent dedicació a la botànica.

Nasqué a Lleida l'any 1952, fill del conegut professor lleidatà Enric Farreny, mort ara fa un any, i de l'escriptora Dolors Sistac. Després del Batxillerat, cursat a l'Institut de Lleida, es traslladà a Barcelona on estudià ciències biològiques a la Universitat, decantant-se per l'especialitat botànica. Amb l'antecedent del seu pare, profund coneixedor del Pirineu i enamorat de la Vallferrera, dedicà els seus estudis botànics preferentment a la zona de Tírvia i Vallferrera. L'any 1973 obtingué el Premi per a estudiants de la Societat Catalana de Biologia, per l'obra **Anotacions sobre la flora de la Coma de Burg.** Actualment treballava, sota la direcció del Dr. Josep Vigo, en la seva tesi «Estudios florísticos y geobotánicos en la Vall Ferrera», la qual serà publicada per desig dels seus companys del Departament de Botànica de la Universitat de Barcelona, del qual fou professor ajudant el darrer curs 1975-76.

Membre del Centre Excursionista de Lleida i molt conegut també en els medis escaladors de la nostra ciutat, dugué els darrers anys una intensa activitat en la pràctica de l'escalada. A part de les nombroses ascensions a Montserrat, destaquen les vies obertes a les regions de Terradets i Camarasa (la Noguera): primera absoluta a la paret de Terradets, via Vidal-Farreny, i la primera absoluta per l'esperó sud de la paret de l'Ós (Camarasa), ambdues a principi del 1974. Durant el mateix any féu l'ascensió a la Pica d'Estats per l'esperó central i una altra primera absoluta a la paret del tossal del Coscoller, a la serra d'Aubens (Alt Urgell). Remarquem les escalades dutes a terme darrerament al cim de Gallinero (Ordesa): segona ascensió per la via Seguier-Thomas i la segona absoluta i primera hivernal al Pilier de Printemps, a més de les anades constants a la regió de Terradets i a d'altres indrets del Pirineu i pre-Pirineu, en una superació tenaç de dificultats.

Escriví, a més a més, poemes i narracions, de les quals «Jo vaig néixer l'any 52» aconseguí el segon premi del Premi Sant Jordi 1968 de contes o narracions escrits per infants i joves, convocat pel Cercle de Belles Arts de Lleida. El 1973 guanyà l'accèssit del IX Premi Sant Bernat instituït per la Federació Catalana de Muntanyisme, amb el treball **Del Bruc a l'extraplom.** El X Premi Sant Bernat corresponent a l'any 1974 s'adjudicà a **Guia d'Escalades** (regió de Camarasa), els autors de la qual foren Joan Enric Farreny i el seu habitual company de cordada i també lleidatà Jordi Vidal Rossell. I finalment, l'XI Premi Sant Bernat (1975) fou concedit a l'obra **Vall Ferrera (dades per a un estudi geogràfic, històric, lingüístic, naturalista, humà i econòmic),** de la qual són autors Enric Farreny, Dolors Sistac i Joan Enric Farreny.

En Joan Enric morí justament en l'exercici d'una de les activitats que més estimava. La seva vida, doncs, ha estat curta, però intensament viscuda i ens n'ha deixat testimoni. Des d'aquestes pàgines expressem el nostre sentiment per la seva absència i el fem arribar a la seva vídua, als seus familiars i amics. Descansi en pau.

La Casa Aixelà commemora el Centenari

La coneguda casa Aixelà, de la Rambla de Catalunya, dedicada a la venda de material fotogràfic i musical, va tenir l'encert de guarnir els dos aparadors, amb estris muntanyencs, com uns esquís «camp», maquetes de refugis (Ull de Ter, antiga i nova edificació), llibres, guies, cartells, projectes, mapes i records relacionats amb la nostra entitat.

Cada aparador, amb grans lletres sobre un fons amb els colors de l'ensenya catalana, diu: Centenari del Centre Excursionista de Catalunya 1876-1976.

L'acte d'obertura va tenir lloc el dia 10 de maig i va finalitzar el dia 15 de juny, festivitat de sant Bernat, patró dels excursionistes.

Ens plau agrair al nostre consoci senyor F. Aixelà la seva col·laboració al Centenari de l'Excursionisme. Creiem que aquesta difusió en un lloc tan cèntric de la nostra ciutat ha de contribuir a un major coneixement dels esports de muntanya i de les nostres activitats.

M. M.

bibliografia

Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans. Institució Catalana d'Història Natural. Ramon Folch i Guillèn, secretari de redacció. Editorial Barcino, 1976.

El dia de Sant Jordi d'enguany aparegué un llibre important, un llibre esperat i necessari: **Natura, ús o abús? Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans.** Ens arriba al moment just, quan el nostre país perilla per mil costats, amenaçat en el seu paisatge i en els seus recursos naturals per tants abusos incontrolats.

El llibre, realitzat i assessorat per la Institució Catalana d'Història Natural, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, és fruit, tal com exposa Ramon Folch a la presentació, d'una idea inicial de l'ornitòleg Joaquim Maluquer, idea que fou recollida pel botànic Ramon Folch i Guillèn, qui es féu càrrec de la coordinació de l'obra com a secretari de redacció. El gran encert del llibre és precisament aquest: que dins d'una evident unitat, és el resultat d'una obra collectiva, redactada amb la col·laboració d'una vuitantena de científics (geòlegs, ecòlegs, zoòlegs, ornitòlegs, biòlegs, botànics, etcètera), d'arreu dels Països Catalans que han aportat el fruit de la seva investigació personal; i amb la participació especial de diverses entitats i centres d'estudi.

El llibre, de més de 500 pàgines, s'inicia amb una visió general de les bases ecològiques per a la conservació del Patrimoni Natural, per a passar seguidament a un estudi dels problemes generals de la Natura als Països Catalans que incideixen sobre el medi geològic, el medi aquàtic, el medi edàfic, la vegetació i la fauna.

En un tercer i ampli apartat es fa una anàlisi de les espècies amenaçades i un complet inventari de les zones conflictives dels Països Catalans on la degradació del medi ambient és un fet palès, alhora que remarca els indrets particularment interessants i les zones que caldria preservar.

A continuació, s'exposen unes orientacions per a una gestió ecològica beneficiosa per als Països Catalans i es donen unes directrius que caldria que tinguessin presents sobretot aquells que tenen a les seves mans el futur del medi natural de casa nostra. S'analitza la situació actual de la legislació protectora del patrimoni natural i es remarca l'aspecte altament positiu i interessant de promoure la creació de Parcs Naturals o zones preservades, amb una enumeració de llocs concrets dins l'àmbit de la nostra geografia.

Després d'una extensa bibliografia, l'Apèndix final reprodueix una sèrie de documents i declaracions del Govern Espanyol, Consell d'Europa, AEORMA i d'altres organismes, sobre diverses i problemàtiques qüestions: reglamentació de la caça, creació d'espais naturals protegits, eliminació de deixalles, preservació de la qualitat dels sòls, etc.

El text de l'obra és acompanyat per una sèrie d'expressives fotografies —un bon nombre a tot color— de les més diverses procedències i col·laboracions, així com alguns mapes, croquis, quadres explicatius, etc.

Cal dir que el contingut del llibre, concebut amb un criteri eminentment científic, és assequible a un públic de nivell cultural normal i el recomanem sinceramement, per tal com ajudarà a prendre consciència d'una realitat de vegades fins i tot poc coneguda per molts que estimen el país.

Hem d'agrair a tots els que hi han col·laborat d'haver fet possible l'aparició d'aquest Llibre Blanc de la gestió de la Natura als Països Catalans, llibre que surt amb esperit de servei i que farà sens dubte una realitat del desig que l'encapçala: Al país, amb l'esperança d'ésser-li útils.

Anna Borbonet

L'ALTA MUNTANYA CATALANA
FLORA I VEGETACIÓ

per Josep Vigo i Bonada

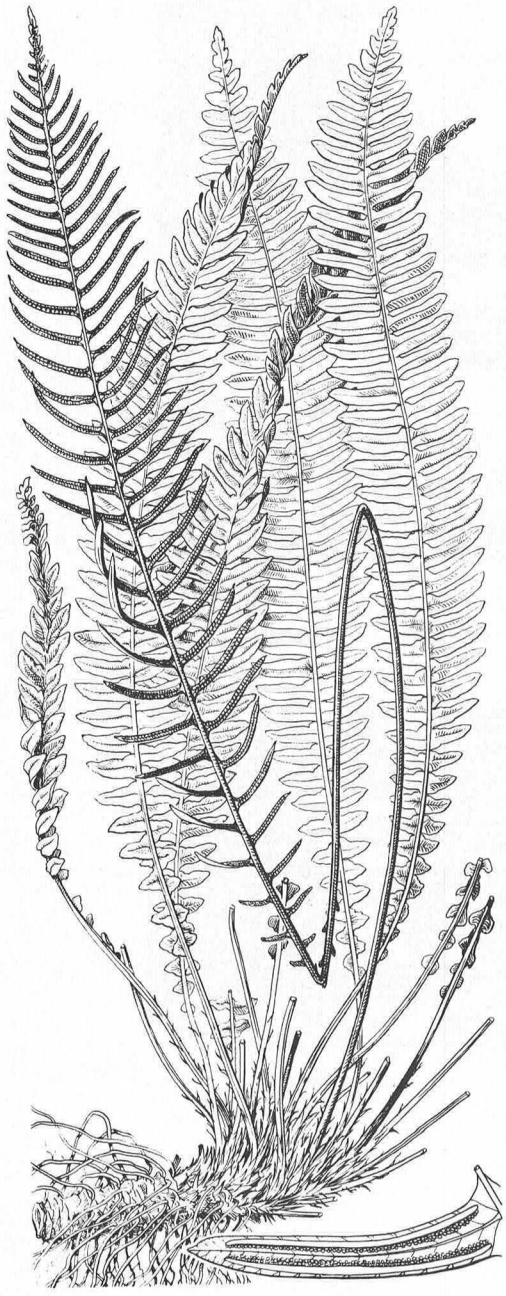

Contingut bàsic:

Comentaris sobre els diversos tipus de comunitats vegetals dels estatges subalpí i alpí (pinedes, landes, gespets, molleres, etc.) amb la descripció de les plantes més notables. Idees generals sobre el paisatge pirinenc i, més especialment, sobre les principals característiques de l'ambient d'alta muntanya i de les plantes que s'hi fan.

Il.lustració:

240 fotografies
a tot color

268 dibuixos
(d'Eugeni Sierra)

42 esquemas
i mapes

En venda: a la Secretaria del Centre
Excursionista de Catalunya

P.V.P. 2.000,- pts.
Socis Centre: condicions especials

Editorial MONTBLANC - CEC

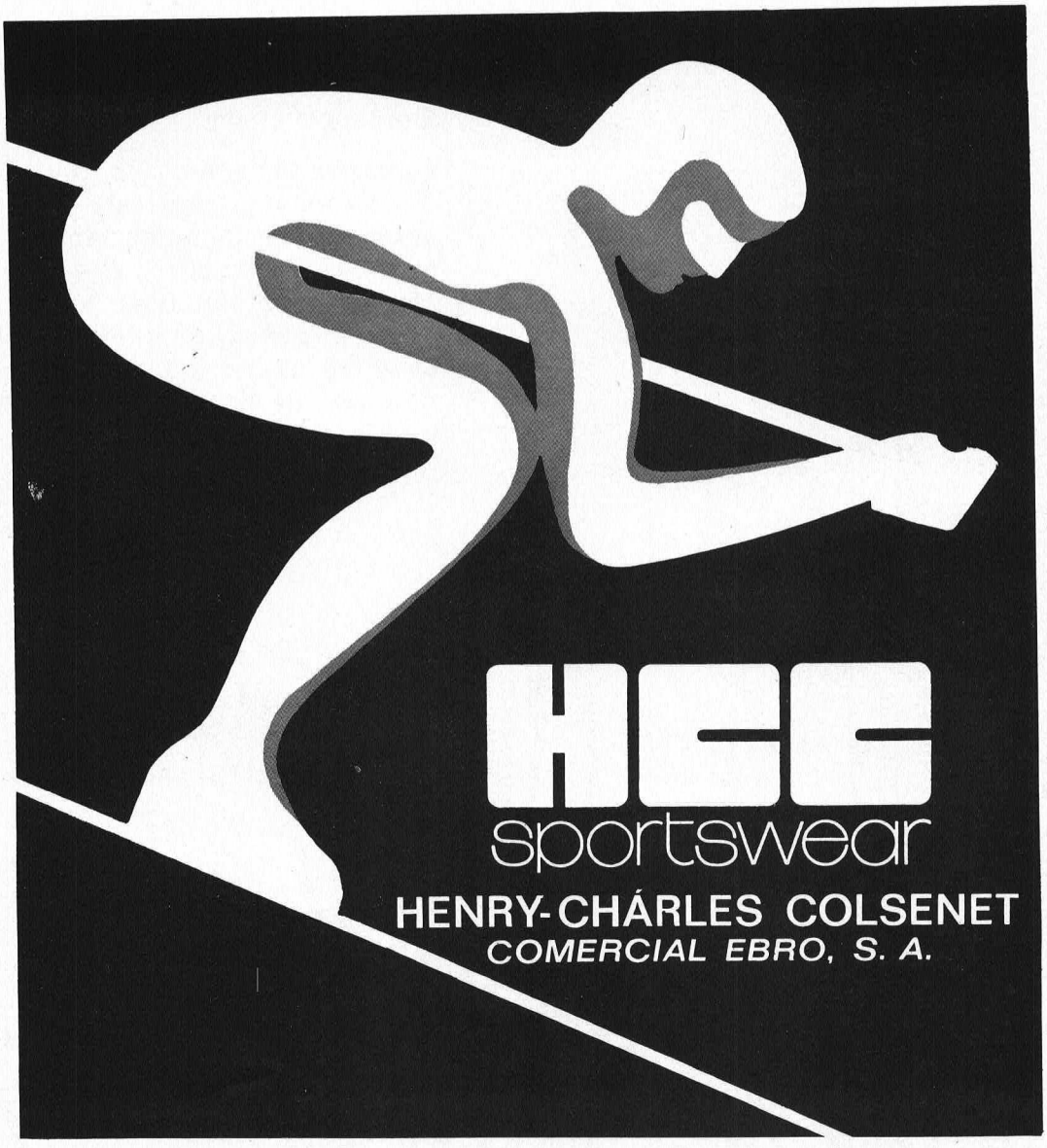
HCC
sportswear
HENRY-CHÁRLES COLSENET
COMERCIAL EBRO, S. A.

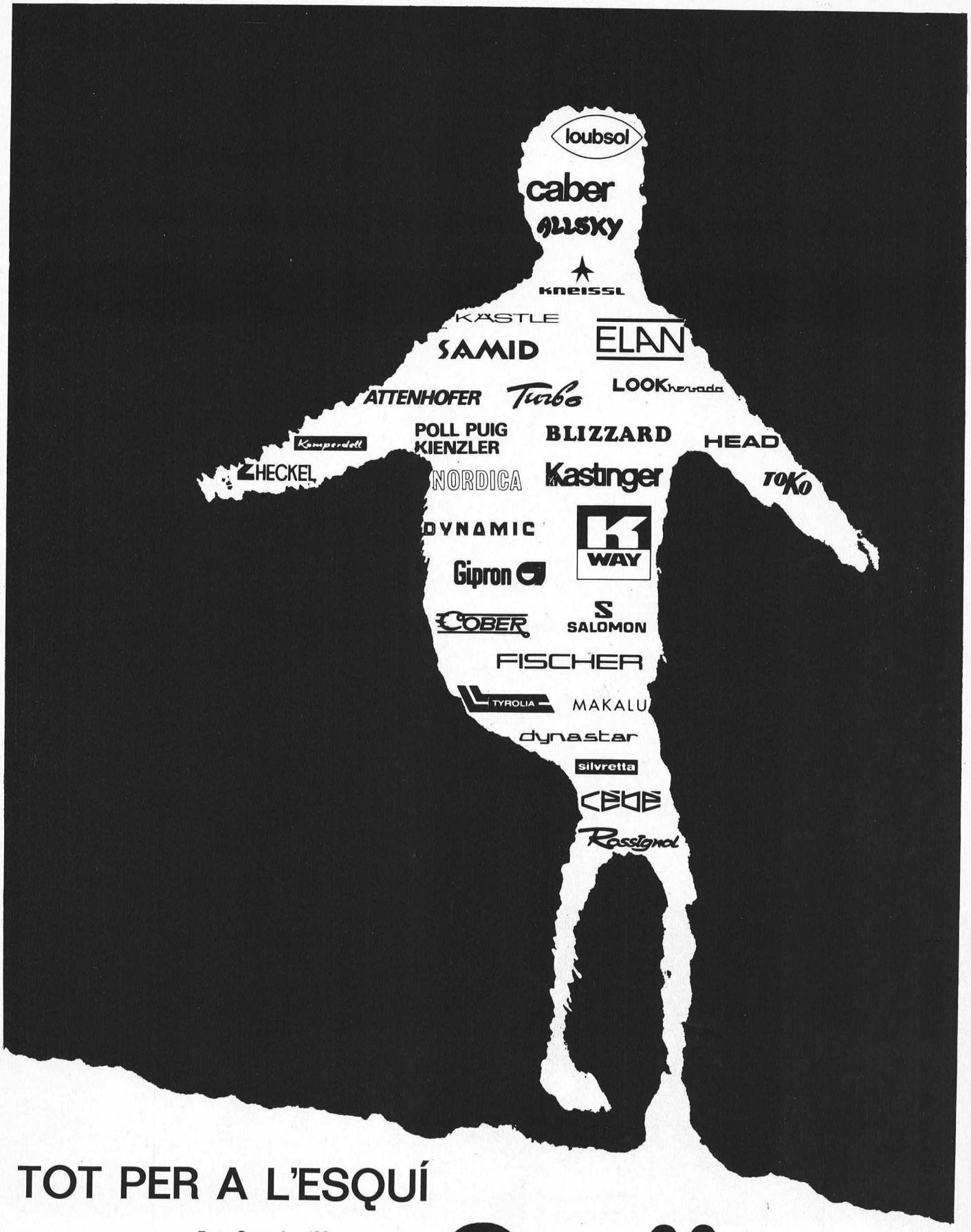

TOT PER A L'ESQUÍ

Enric Granados, 122
Tel. 227 81 69 228 13 29

Avinyó, 8-10
Tel, 222 02 66

Barcelona

Pavillersset

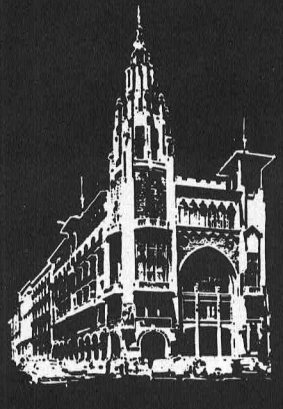

CAIXA DE PENSIONS
PER A LA VELLESA I D'ESTALVIS

"la Caixa"

de Catalunya i Balears

No us n'estranyeu! Encara no ha visitat Mañanes

Mañanes es preocupa
per tothom qui vol practicar un esport.
Li aconsella l'equip complet
més adient entre tota una gamma variada de les millors marques.

MK
MAÑANES esports

Canuda, 26 - T. 318 45 00 - Barcelona-2 / Via Augusta, 103 - T. 217 91 88 - Barcelona-6
Prim, 99 - T. 380 48 21 - Badalona

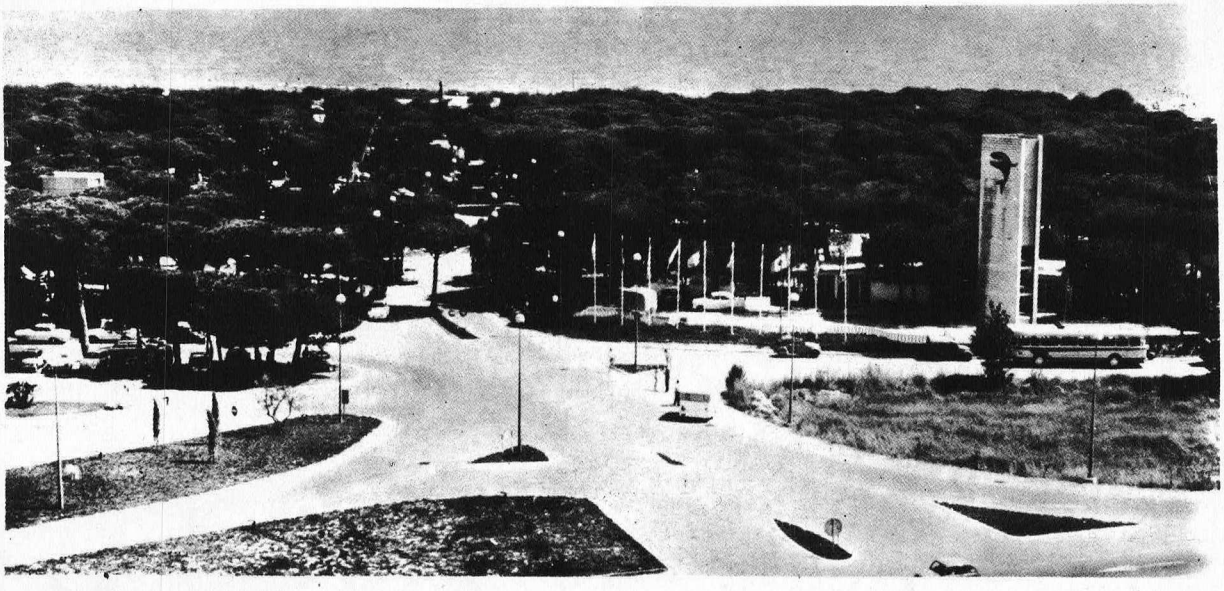

"la ballena alegre"

Camping

La Ballena Alegre

A 9 minuts de Barcelona per l'autopista de Castelldefels, el camping "LA BALLENA ALEGRE", us convida a acampar als seus boscos frondosos i a banyar-vos a les transparents aigües mediterrànies.

Així mateix i per a comoditat dels nostres clients hem instal.lat a l'interior del recinte del camping els serveis complets de bar, restaurant, serveis sanitaris, supermercat, dutxes, lavabos, assistència mèdica, parc infantil, zona esportiva, bugada i planxa i el sector comercial on podreu adquirir tots aquells articles que vulgueu.

la línia floïd per a la cura del vostre cabell

tònic capil·lar per a cabells blancs

tònic capil·lar fixador

tònic per a evitar la caiguda del cabell

xampú de tractament

crema per al cabell

Floïd

per a la salut dels vostres cabells

PUOAN

HAUGRON CIENTIFICAL, S.A. Barcelona/Milà/Oslo/Paris/Nova York

CENTRE
EXCURSIONISTA
DE
CATALUNYA
PRIMER
CENTENARI
SVBIRACHS